

KÖZÉPKORI IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBŐL.

Részletek egy megjelenendő könyvből.¹

I.

Utóhang az Árpádkori deákság fejezetéhez.

KÉZAI hüntörténete, mint láttuk, a szépirodalmias gesták módjára, spekulatíve megszerkesztett elbeszélés. Mai fogalmaink szerint nem történet, nem is monda, hanem a középkori gesta-irodalomban korántsem példátlan módszerű «tudós» alkotás. Az Attila-genealogia következményei benne érvényesülnek mindent áthatólag a magyar gesta-irodalom során, alig 10—15 évvel a geniális és nagymúltú uralkodó család kihalása előtt. Nem szabadulhatni a gondolattól, hogy az Attila-genealogia: a hún előzmények ily nagymérvű túlnövesztését a nemzeti történet rovására a dinasztia nemrég még erős keresztyén-szellemének Kun Lászlóban jelentkező dekadenciája tette korszerűvé. IV. Bélának még nagy önmegtagadásába került beleegyeznie, hogy fia, V. István kun nőt vegyen feleségül, s a pápához írt levelében Attilát és húnjait a tatárokkal tette párhuzamba. A kun anyától származott IV. László és kun atyafisága már másképp gondolkoztak s ha sejtelmünk nem alaptalan, akkor talán némely kun-hagyományok is odatartozhattak Kézai forrásai közé, sőt a hún-kun («chun») rokonság gyanítása is egyik ösztönzője lehetett egy «primus introitus» (első bejövétel) megszerkesztésének.

Meg kell azonban vallani, hogy Kézai hüntörténete, noha sem történeti, sem mondai hitele nem igazolható, kombinációnak logikus, elbeszélő szerkezetnek jeles teljesítmény. Elöl a nép eredete, azután a hat kapitány honfoglaló harcai, azok befejeztével a két testvér, Buda és Attila előtérbe lépése, Buda megölése, Attila egyedülmaradása, diadalmas hadjáratai, végül pedig a világ meghódítását célba vevő nagy terveire rögtöni halála, fiai viszálya, birodalma összeomlása: ez tagadhatatlanul érdekes, célja felé izgatva haladó koncepció, az elképzelés figyelemreméltó műve s tragikus költői sugalmak rejtekeznek benne. Hogy ily értelemben lett is következménye, azt Arany hún-éposza magában is eléggé bizonyítja.

Nem mondat írt át történetté, de történetet akarván írni, mondaalakításhoz adott ösztönzést s anyaga részben mondvá, egész koncepciója közhitté vált. «Scripturának» ily mérvű átáramlása az iratlan műveltség birodalmába: párját ritkító irodalmi tünemény s osztályrésznek nem kevésbé rendkívüli, mint Anonymusé.

* * *

Összefoglaló nemzet-történeteken kívül néhány, a tatárjárás borzalmait megörökítő műből áll Árpádkori történetirodalmunk reánk maradt része. Ezek

¹ A jegyzetek elhagyásával.

közül is kettő nem-magyar szerzőtől származik. Egyik: a délolasz Rogerius Epistolája (közkeletű címen Siralmas éneke), kit, mint a pápa által kinevezett főesperest, épen Nagyváradon talált a tatár betörés; a másik: Tamás, spalatói főesperesnek a dalmata főpapokról írt történeti műve, mely az ismert kapcsolatoknál fogva magyar érdekű adatokat is tartalmaz s részletesen szól a tatárpusztításról.

Valamely, a tatárok elől külföldre menekült szerzetes írt, valószínűleg még 1241—42 telén egy Planctus c., hosszabb latin lírai költeményt, mely kifogyhatatlan siralommal festi a pusztulást és nyomort, összehasonlítja a régi dicső Magyarországot a mostani inséggel s végül Krisztushoz, a Szűz Anyához és Istenhez esedezik oltalomért, bűnbocsánatért és békességért:

Tu qui deus es cunctorum
iustus iudex meritorum,
bonis reddens bona multa,
mala nulla fers inulta
equa lance iustitiae,

Peccaverunt nostri patres
tibi nos et nostri fratres,
mala nostra succreverunt,
quae nos nimis invenerunt
in diebus angustiae.

A tatárveszedelem közeledéséről, mint tudjuk, Julián magyar szerzetes hozott hírt először. A fentebb említett vértanu, Boldog Magyar Pál buzgalma következtében a ferences mellett a másik kolduló szerzet, szent Domonkos rendje is korán gyökeret vert nálunk s IV. Béla udvarában azzal együtt nagy tekintélyre tett szert. E prédikátornak is nevezett rend fontos hivatásának tekintette a térítést s magyar tagjai nemcsak a kunok megtérítésével törődtek, hanem a magyarok gestájában azt olvasván, hogy az őshazában, Magna Ungariában visszamaradt magyarok máig pogányok: bámulatba ejtő idealizmussal útnak indítottak négy társukat ama távoli testvérek megtérítésére, s ez első misszió nem sikerülvén, másik négy barátot bocsátottak el Isten nevében. Az egy Julián jutott el odáig, beszélt is szegény pogány testvéreivel az Etel partján, öt napi járőföldre a tatárok országától. Félesztendei vándorlással 1236 karácsony harmadnapjára ért haza. 1237 nyarán újból útnak indult, de útközben értesült róla, hogy a tatárok már elpusztították Magna Ungariát s hasonlóra készülnek IV. Béla Magyarországa ellen. Első útjáról egy rendtársa írt jelentést a pápának, a másodikról ő maga a perugiai püspöknek, mint pápai legátusnak.

A keresztyén eszménység e megható magyar példájának a világnál mérhetni meg igazán a hanyatlást, mit az árpádházi előzményekhez képest az egy izben egyházi átokkal is megfenyített Kun László uralkodása jelent a magyar műveltség szempontjából. Amott: még az őshazában sejtett testvéreket is e magasabb műveltségbe fölemelni óhajtó, igazi szentistváni akarat-erő; emitt: a már több évszázados magyar keresztyénséget is rozsdaként kikezdő s elhomályosító pogány kunvilág. Amott: ugyanaz a szellem, mely a magyar litteratura kezdetén egy Szent Lászlót vallott a nemzeti történet ideáljának s még annak pogány őseit is keresztyéni színbe öltöztette; emitt: hún gesta, az Európát dúló pogány Attilával.

Ismert végletek ezek a magyar műveltség válságaiban s nem csuda, ha az eszmélkedés legösszefoglalóbb nemzeti szervében, a történetirodalomban is már ily korán kimutathatók. A végletek egymástól ily élesen elkülönülő irodalmi termékei azonban időjárástól szimbolikus értékeké válnak s késő korok tudatában egymást színezve keresik és el is érik az összebékülést.

Az Árpádok keresztyén Magyarországa átélte a válságos évtizedeket s

a magyar irodalom további lendülete ép azon kolostorokból volt kiindulandó, melyekben IV. Béla ferences és domonkosrendi szerzetesei vetették meg lábukat, s melyek egyikében a sokat szenvedett király leánya gyötörte halandó testét, misztikus magasságokba emelkedett hittel, a lélek javára.

Bélát ifjabb fiával és feleségével a ferencesek esztergomi templomában temették el Szűz Mária oltára elé. Az érsek a székesegyház számára követelte a király tetemét; a ferencesek megtagadták tőle, mire az érsek erőszakkal vitette el az ellenszegülőktől s csak Róma parancsára adta vissza nekik. Az ismét együtt nyugvók sírját — s ez legyen utolsó adatunk az Árpádkori latin irodalomból — a következő, nem tudni kitől szerzett szép sirversekkel ékesítették fel:

Aspice rem caram, tres cingunt virginis aram,
Rex, Dux, Regina, quibus assint gaudia trina.

Dum licuit, tua dum viguit, Rex Bela, potestas,
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.

II.

A kolostori irodalom fellendülése.

Az 1500-as évek tájékán meglepő jelenséget tapasztalunk: itt, a könyvnyomtatás kezdő korában, mintegy megszervezetten toppan elének kézzel írt magyar kódexek tömege; humanizmus és reformáció határmesgyéjén s a latin nyelvű irodalmiság tetőpontján kivirul a középkori szellemű és magyar nyelvű kolostori irodalom; az országos hanyatlás Mátyás utáni évtizedeiben, melyek szinte zuhanvást vezetnek Mohácshoz, fellendül, korszakos műveltségi tény gyanánt bukkan fel a nemzeti nyelvű vallásos irodalom. Néhány évtized tüneménye az egész; törökvilág és reformáció még java virágjában letöri s roncsaival, az összeomlott magyar középkor ereklyéivel — menekülő apácák futnak Nagyszombat felé, az ő katolikus magyarságuk majdani feltámadása helyére.

A főntebb ismertetett XV. századiakkal együtt mintegy ötvenre rúg a pusztulásból megmentett kódexek száma. Csaknem kizárólag apácák számára írt magyar könyvek voltak azok, a vallásos áhítat olvasmányai: breviarium-félék, imádságok, legendák, tanítások, példák, himnuszok, énekek, szerzetesi szabályok és rendtartások — többnyire vegyest egyazon kódexben. A külső, világi eseményektől távol, szinte a világ folyásától függetlenül írták, olvasták e kegyes műveket, s e viszonylagos elszigeteltség teszi érthetővé, hogy épen egy különben hanyatló korszak történetlapjait ékesítik. «Békesség vagy az cellában. Az cellának kivülről nincsen egyéb, hanem csak hadakozás... Az cellában imádkozzál, írj, tanólj...», olvass szent írást, avagy gondolkodjál az úristenről»: ezt mondja a «szerzés», a regula, melyet Ráskai Lea írt le 1510-ben a Nyúlakszigetén. Sziget: a békesség szigete volt maga ez egész irodalom s csak azoké, kik a széles folyón, mely a békételen, a profán nagy világtól elválasztotta őket, visszafelé soha át nem keltek. Megfogadták a tanítást, a legszebbek egyikét, melyet magyarul is olvashattak: «Ezenképpen mi es ne öröljünk én édes néném, ez világi tisztességnek; se örömmek, se tudományak, se méltóságnak, se szépségnek, se atyánknak, se anyánknak, se atyánkfiainak, se barátinknak; de csak az legyen örömmünk, hogy felirat-

tatott menyországbán az mi nevünk. Bizonyával kegyig felirattatott, mert elhagytuk ez világot minden pompaságával. Mi es vigadhatnánk ez világon, miként ez világnak szeretői, ha akartuk volna ! De meggondolván ez világnak elmúlándó voltát, megutálók őtet ; elhagyók atyánkat, anyánkat, megtagadók atyánkfiait. Lássuk, hogy hátra ne nézzünk ! Mert valaki hátranéz, nem méltó mennyeknek országára». Valóban : «valamit bírának és bírhattanak volna, urunk Jézusnak szerelmiért mind elhagyák».

* * *

Okai sem kereshetők máshol a kolostori irodalom felvirágzásának, mint magán e «szigeten»: a szerzetesség birodalmán belül. Némely fejlődéstörténeti okok, melyekre már többször volt alkalmam rámutatni, csak a keretet készítették elő s az eszközöket halmozták fel számára ; eljövételének azonban saját és időszerű okának kellett lenni. Mielőtt ezt megkísérelném felmutatni, tartsunk szemlét feltételszerű előzményein.

Hogy oly irodalom, mely mindenestől a latin függvénye, föllendülhessen, ahhoz magának a latin irodalmiságnak felvirágzása volt szükséges : oly mérvű megerősödése, hogy képes legyen táplálni, eltartani a belőle kisarjadó nemzeti ágat. Ez, láttuk, megtörtént Mátyás korában s közvetlen utána, az igazi középkori : egyházi latinság területén. Ugyanakkor egy új, humanista latinság kultuszát kezdeményezte a királyi udvar. Ez új áramlat egyelőre negative hatott, reakcióként váltva ki magával szemben a vallásosság elmélyítését célzó törekvéseket ; utóbb hovatovább érvényesült nyelvkultúrára ösztönző jellemvonása is s humanista nyomok, mint látni fogjuk, kódex-irodalmunkban sem példátlanok.

A humanizmussal együtt a reformáció [saját előzményei is hatottak, egyrészt küzdelemre s védekezésre kényszerítve, másrészt talán példaadólag is a nemzeti nyelv szerephez-juttatásával. A husszitizmus elleni küzdelmeket jól ismerjük s három, korai kódexünknek lehetséges husszita eredetéről már fentebb szólottunk.

A nyomtatás feltalálása is részes e kéziratok irodalom fellendítésében. A középkor legnépszerűbb munkáit számtalan példányban tette hozzáférhetővé s kódex-irodalmunk jelentékeny része már nyomtatásban is megjelent latin műveknek a fordítása.

E külső feltételeken kívül magában a magyar nyelvű írásbeliségben eljutott már a fejlődés egy nagyobb arányú fordítás-irodalom előkészítéséig. A nyelv irodalmi felemelkedése erősen folyamatban volt, az írás-olvasás ismerete világi körökben is terjedt, miről a XV. századvégi polgári jellegű nyelvemlékek tanuskodnak.

Nincs hát voltaképp más feladatunk, mint azon időszerű tényezők felderítése, melyek az előzmények által már előkészített utolsó lépés megtételére vezettek.

E tényezők, mint mondtuk, a szerzetesség kerítésén belül keresendők. S ott, már az eddig tapasztaltak alapján is, méltán irányul figyelmünk a két kolduló rendre. Kódexeink legnagyobb része ő tőlük származik : az ő hazai történetükben kell a kérdés nyitját megtalálnunk.

Már a latin nyelvű irodalom kapcsán többször, majd a Jókai-kódex eredetének vizsgálásakor újból volt alkalmunk hangoztatni, hogy a ferences- és domonkosrend általános rendi különlegessége — mintegy elvegyülése a városi polgársággal, demokratább jellege, a vulgáris nyelv iránti előszeretete — nem

elegendő a szóbanforgó irodalmi lendület megmagyarozására, mert az a lendület csak jó kétszázötven esztendővel az ő magyarországi megtelepedésük után következett be. Rámutattam a ferencrenden belül az observans (szigorúbb) ág jelentőségére s megkísértem ennek hazai történetében oly mozzanatok kijelölését, melyek legrégebb kódexünk keletkezésére világot vethetnének. Ily időszerű mozzanatok kikeresése talán még szükségesebb a domonkosrend történetében, hisz ez volt a tulajdonképeni tudós szerzet, s noha kétszázötven éves ittléte alatt csakugyan résztvett a litteratura művelésében, mégis csak a «kódex-irodalom korá»-ban, ittlétének hatodik félszázadában látott hozzá magyar nyelvű könyvek írásához. Miért csak akkor?

A városi polgárságra lévén utalva, mindkét kolduló rend annak a nyelvvel élt, tehát a magyar nyelv művelésében jelentékenyebb részt mindaddig nem vehetett, míg a többnyire német ajkú városi polgárság megmagyarosodása meg nem indult vagy be nem következett. Elég emlékeztetnünk a budai begina-ház megmagyarosodásának fentebb vázolt történetére. Hogy a domonkosrend tagjai közt mily sok volt a dalmata és olasz, már említettük. Az observans ferencesek többsége az első évtizedekben délszlavokból került ki; egyre szaporodott azonban közöttük a magyar származású testvérek száma s ez lett egyik oka annak, hogy a Boszniában működő társaktól elválva, 1448-ban külön magyarországi vikária létesített számukra. A marianus (a korábbi) ferences familia tagjai leginkább németek lehettek — mint városi polgárságunk maga is; 1339-ből való az az érdekes adat, mely szerint XII. Benedek pápa megdorgálja a magyarországi provinciálist, amiért csak a német testvéreknek kedvez, a magyar és szlavon testvéreket azonban nem küldi felsőbb iskolákba.

A két rendnek magyar ajkúakkal eltelődése azonban, bár szintén egyik feltétele, szükséges előzménye volt a kódex-irodalom létesülésének, még nem az a történeti tény, amely kielégítő magyarozattal szolgálna. Amint korábban német kódexeket nem írtak, úgy magyart sem írtak volna, ha valami újabb ok nem készíti őket.

Magyarországi történetüknek a kódex-irodalom fellendülését megelőző időszaka meg fogja adni a választ kérdésünkre.

* * *

Az Anjouk és Zsigmond korában a mariánus ferencesek oly viszonylagos jólétbe és kényelembe jutottak, világi barátaikkal és pártfogóikkal oly sűrű érintkezésben éltek, hogy ennek folytán meglazult köztük az eredeti szigorúság és fegyelem. Cesarini Julián pápai követ, ki 1442—43-ban itt tartózkodott, ép ezért vette el tőlük több kolostorukat s adta át az observansoknak. Világos volt, hogy ha változás nem történik, a mariánusok sorra el fogják veszíteni kolostoraikat. Egy erélyes férfiú, Igali Fábán, kit 1452-ben választottak meg provinciálisukká, s ki e tisztséget 22 teljes éven át viselte, útjába állt a veszedelemnek s 1454-ben megállapított szabályzatával újjászervezte provinciáját. E szabályzat szigorú intézkedéseket tartalmaz a szerzetesi élet minden vonatkozására, mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben. Minket azon pontjai érdekelnek, melyek — nyilván az observansok példájára — a nevelés és oktatás színvonalának emelését célozzák. Elrendeli, hogy a kolostorokban minden pénteken és szombaton fel kell olvasni az étkezés előtt Szent Ferenc szabályait s az azokat magyarozó pápai meg káptalani határozatok egyes fejezeteit. Amely kolostornak nincs külön lektora, abban a testvérek felváltva végzik

a felolvasást. Minden gvardián vegyen fel évenként egy noviciust a jelentkezők közül, ezeket külön mester tanítsa, s minthogy egyetem itthon akkor nem volt, legalább négy nagyobb kolostor rendezzen be megfelelő iskolákat; az itt tanuló ifjak közül évenként legalább kettőt ki kell küldeni külföldi egyetemre. De a régi szerzetesek is kötelesek gyakorolni magukat a latin nyelvben és írásban, a fiatalabbak pedig hetenként háromszor bemutatni az általuk teleírt lapokat. — E szabályzatot mindjárt ott, Egerben, hol előzetes tanácskozás után kiadta, leíratta valamennyi őrrrel s meghagyta nekik, hogy minden egyes kolostoruk számára lemásoltassák. Ennek köszönhető, hogy a szabályzat példányai közül legalább egy (a pozsonyi kolostoré) máig megmaradhatott.

Igali, aki oly hosszú ideig állt a mariánus testvérek élén, bizonyára szigorúan őrködött szabályzata megtartásán, jól tudva, hogy kolostoraikat máskülönben meg nem menthetik. Ép a kellő időben tette meg a döntő lépést. 1455-ben u. i. már itt volt Capistrano János, és ha ekkorára meg nem történik a provincia újjászervezése, akkor a nagy observans bizonyára nem habozott volna Cesarini Julián szellemében befejezni a mariánus kolostorok observans-kézre juttatását. Mindamellett Igalinak továbbra is voltak nehézségei, kivált azért, mert Mátyás király a két versengő ág között mindig az observansoknak kedvezett.

Igali halálával a kevésbé erélyes Esztergomi Benedek lett a provinciális. 1480-ban megengedte az óbudai klarisszáknak, hogy kolostorukban jámbor férfiak és nők látogatását fogadhatják; az observansok kétségbe vonták, hogy ily engedély kiadásához joga volna, erősen támadták emiatt, szószékről hirdetve, hogy mindazok, kik engedélye alapján a kolostorba beléptek, kiközösítendők. A pápa követei nehezen tudták eloltani a fellángolt ellentéteket. Ezzel egyidőben bizonyos törekvések indultak meg a két familia egyesítésére; Mátyás ez ellen Rómában tiltakozott. Majd pedig 1489-ben arra kényszerítette a pápai követet, hogy a szentszékkal vétesse el a mariánusoktól s az observansokra bízassa az óbudai klarisszák gondozását. Mire azonban az ezt csakugyan elrendelő pápai levél megérkezett, Mátyás király meghalt s a rendelet végrehajtása elmaradt.

A mariánusok ekkor, Mátyás nyomása alól felszabadulva, a pápai törvényszék előtt megindították az eljárást elvett kolostoraik visszaperlésére. Végül is 1492-ben, majd újból 1495-ben és 1498-ban (ekkor Laskai Ozsvát volt az observansok vikáriusa!) kiegyezkedtek. Ennek ellenére sem versengésük, sem a két familia egyesítését célzó törekvések nem szüneteltek. 1490-től 1497-ig Segösi Lukács volt a mariánusok provinciálisja, méltó utódként Igalinak. 1507-ben újból megválasztatván, legott szigorú intézkedésekkel újította fel és egészítette ki Igali szabályait, oly feddhetetlen életmódra szorítva szerzeteseit és apácáit, hogy a gyanúnak még árnyéka se férhessen hozzájuk.

A következő tíz évről jóformán mitsem tudunk. X. Leó pápa 1517-ben döntő lépésre határozta el magát: a két ág egyesítésének megvalósítása végett összehívta Rómába mindenhonnan a ferencrendiek követeit s azok az Ara Coeli kolostorban tartott nagygyűlésen összes társaik nevében kijelentették, hogy elfogadják szent Ferenc szabályainak szigorúbb értelmezését. Ezzel megszűnt a különbség a két ág között, teljes lett az observansok győzelme s célhoz értek azok az erőfeszítések is, melyek Igali és Segösi nevéhez fűződnek. Ez utóbbi másodízben körülbelül 1510-ig lehetett provinciális, de azontúl még tizenegy évig élt. A két rendtartomány 1523.-i egyetemes közgyűlése

formulázta meg azon megállapodásokat, melyeket a római nagygyűlés határozata tett szükségessé s ugyanekkor vette fel a két ág az addigi «conventualis» és «observans» megjelölés helyett a Marianus és Salvatorianus (hivatalosan «Provincia S. Mariae» és «Provincia S. Salvatoris in Hungaria Ordinis Minorum») nevet.

Az observansokról külön megemlékeznünk itt szükségtelen; a most előadottakba az ő történetük is belefonódik, s Temesvári Pelbárt, meg Laskai Oszvát ismertetésekor ez ág irodalom-művelő hivatottságát is megfelelően jellemeztük. Ezúttal csak annyit említsünk még meg, hogy a Dózsa-féle lázadás után (melynek még mint a török ellen tervezett keresztes hadjáratnak meghirdetésében Bakócz Tamás felszólítására tevékeny részt vettek, mely miatt azonban utóbb maguk is sokat szenvedtek), 1515-ben tartott budai közgyűlésükön újból kiegészítették szabályaikat s növendékeik kiképzésére újabb intézkedéseket tettek; elrendelték, hogy a jobb tehetségűeket minden rendházuk a budai és esztergomi iskolákba küldje s ezek mindegyikében 3—3 lektor oktassa őket.

* * *

A tudományos foglalkozást hivatásszerűleg űző domonkosrend magyar tartománya a ferencrenddel egyidőben szintén átment egy hivatása teljesítését még jobban elősegítő fegyelmi reformon. E rend még a XIII. században, Boldog Nagy Albert és Aquinói Szent Tamás részvételével állapította meg tanulmányi szervezetét. E szerint minden zárdában van egy helyi jellegű iskola, melyben a kolostor doctora magyarázza a szentírást s az azzal kapcsolatos hittudományi kérdéseket; nagyobb zárdák két doctorral s néhány baccalaureussal tartatnak rendszeres előadásokat (studium solemne) s kéthetenként vitatkozásokat; néhány főiskolát (studium generale) is tart fenn a rend (Párizs, Oxford, Köln, Montpellier stb.). Ez utóbbiak többször az egyetem kiegészítő (theológiai) fakultásul ismertettek el s az egyháztól elismert akadémiai fokozatokat adhattak, úgymint: a mai doktorátussal körülbelül egyértékű lektorátust; annak megszerzése, hét évi tanítás és újabb vizsga letétele után baccalaureus, további hat évi tanári működés után, legnagyobb kitüntetésként magister címet. Az említett két kimagasló rendtagnak, a skolasztika voltaképeni megalapítóinak befolyása alatt az addig kizárólag theológiai jellegű főiskolákba bevonultak a «filozófia» néven összefoglalt világi tudományok (studium artium és naturalium). Ezek alapja Aristoteles, a theológiai tudományoké hovatovább Szent Tamás Summa theologicá-ja lett.

A rendalapító Szent Domonkos halála évében, 1221-ben tartott rendi nagygyűlés külön provinciává jelölte ki Magyarországot s Boldog Magyar Pál és társai csakhamar nagy eredményeket értek el a rend meghonosítása körül. A XIII. század végére már 30 férfi- s 2 apáca-zárdája volt a rendnek hazánkban s ezek száma még a következő másfél században, a szerzetesség hanyatlása korában is emelkedett. A Hunyadiak kora e rend számára is meghozta az újabb felemelkedés és megszilárdulás feltételeit. Egyházi és világi előkelők, de főképp Hunyadi János kívánságára indult meg 1452-ben a magyar provincia reformja, mi épúgy, mint a ferencrendnél, a szabályokhoz s a fegyelemhez való szigorú visszatérést célozta s adatokkal igazolható sikereket ért el, bár — mint a testvérszerzetnél — itt sem az egész területen. E fegyelmi megújítást a rend részéről Brixenthali (Huntpichler) Lénárt bécsi egyetemi tanár vezette, a bázeli Riech Jakab s helyettese, Humbert, kassai domonkosrendi tanár

folytatta. A reformált, szigorított zárdák közül különösen a legelső, a szent Miklósról nevezett budai vált ki, melyet Mátyás király is kitüntetett bizalmával. Mikor Budára valamely nagyobb szerzetre tanintézet felállítását tervezte, a nagyhírű Niger Péter domonkos szerzetesre bízta annak előkészítését, ideiglenesen a rend budai zárdáját jelölve ki az egyetem befogadására s több domonkosrendit tanszékeire. Budán különben, mint nagyobb zárdában, «studium solemne» állt fenn s azt 1507-ben alakították át főiskolává: «studium generale»-vá. Ennek jó hírét igazolja az is, hogy 1526-ban, mikor a rendi növendékeknek külföldön taníttatása nehézségekbe ütközött, a domonkosrend általános főnöke arra utasította a magyar tartomány főnökét, hogy az ily növendékeket Budán gyűjtse össze.

* * *

E vázlatos áttekintés nyilvánvalóvá teszi, hogy kódex-irodalmunk felendülésének közvetlen okát e két szerzetesrendnek a Hunyadiak korában végbement s részben megismételt fegyelmi reformjában kell látnunk. Az ab ovo szigorúbb felfogású observans ferencesek példájára az elvilágiasodás visszaszorítása, szegénység, szoros rendtartás, testi-lelki disciplina által a szerzetes-és apáca-kolostoroknak eredeti hivatásukra utalása, sőt kényszerítése: rövid egy-két évtized alatt megérlelték gyümölcseiket s köztük a mi ú. n. kódex-irodalmunkat.

Mert mi hát e kézirat-tömeg voltakép? Az igaz szerzetesség nevelő-eszköze; eszköz azon vezetők kezében és akaratából, kik a szerzetesi hivatást teljes szigorral fogva fel, szent kötelességüknek tartották hatáskörük egész területén megvalósítani eszményüket. Succrescentia nevelésével, latinul nem tudó apácáknak magyar olvasmányok útján való tanításával és fegyelmezésével bizonyára nem az elvilágiasodott, hanyatló szerzetesség törődött, — nem azok a kényelmesebbek, kik a szigorúbb felfogást átvevő kolostorok fegyelme elől a még meg nem reformáltak lanyhább légkörébe szöktek át, hanem az eltökéltek, az idealisták: akik ottmaradtak. Kolostorok fegyelmi reformja, meg kolostori irodalom: történetileg egymásba kapcsolt láncszemek.

* * *

Egyéni akarat és kezdemény nélkül ily nagy dolgok — bármint vélekedjünk a «korszellem» mivoltáról és hatóerejéről — nem létesülhetnek. A szerzetesség szigorítása specifikus egyházi jelenség ugyan, de nálunk magyar történeti aktualitások — husszita eretnokség, török veszedelem — tették égetően szükségessé. S hogy orthodoxiának és hitnek fanatikusai mit tehetnek, s hogy a szerzetességben mily erő-tartalék rejtett, azt megmutatta az observans Marchiai Jakab a husszitákkal, az observans Capistrano János a törökkel szemben. (Ez utóbbinak boldoggá avatását már Mátyás szorgalmazta.) — A Hunyadi-ház nem hiába volt oly nagy barátja az observans ferenceseknek; Hunyadi János nem ok nélkül sürgette 1452-ben a domonkosrend szigorítását, mit aztán csakhamar követnie kellett a ferencrend régiebb, mariánus ágának is, ha a magyar földről végkép kiszoríttatni nem kívánt. Az állam, az udvar, mely századok folyamán annyi szeretettel támogatta a szerzetesrendeket, most, a veszély idején számítani akart rájuk s követelte regenerálásukat.

Ami a kérdés irodalmi vonatkozását illeti, itt nem tudunk egyetlen személyre, mint energia-forrásra rámutatni, mégis megállapíthatunk egyet-mást,

aminthogy Pelbárt és Laskai személyével kapcsolatban bizonyos sejtelmeknek már kifejezést adtunk.

A korai elszigeteltségben álló s így külön magyarázatot kívánó kódexeket (a Jókait, meg a Bécsi-, Münchener- és Apor-t) immár nem számítva s az 1493/94-beli Festetics-kódexet, mint nem kolostori használatra készült könyvet figyelmen kívül hagyva: a XV. századból a szigorítás után csak egy kódex-emlék, a szerzetesi regulát tartalmazó Birk-kódex néhány lapja maradt reánk, melyet Váczi Pál fordított a margitszigeti domonkosrendi apácák számára 1574-ben. Valamennyi többi kódexünk, mind a ferenc-, mind a domonkosrendiek, már 1500 utáni másolatok. Mindkét rend kódex-emlékei az 1510-es, majd még inkább az 1520-as években tűntetnek fel nagyobb szaporulatot. Minthogy a legkorábbiak (a XVI. századelejeiek) is másolati példányok, kétségkívül jogosan tesszük fel, hogy a kódexirodalom terén a XV. század utolsó évtizedében indulhatott meg élénkebb tevékenység. Sokkal korábbi időpont feltevése indokolatlan lenne. A «kódexirodalom korá»-t ezek alapján az 1490 és 1530 közé eső négy évtizedben jelölhetjük ki, a lendítő erőket, a kezdeményező egyéniségeket pedig az 1480-as és 90-es évek szerzetvezérei sorában kereshetjük.

Igali Fábán reformjának ennélfogva csak előkészítő jelleget tulajdoníthatunk, legalább is nem tudunk közvetlen irodalmi következményéről. Halála (1474) után, mint láttuk, a mariánus provinciában ismét némi visszaesés mutatkozott, mely miatt óbudai klarissza-kolostorát csaknem elvesztette gondozása alól. Nem csuda, ha e kolostor számára írt kódexről Mátyás korából nincsen tudomásunk.

A domonkosrend szigorúbb átszervezését, mint láttuk, idegenből ide-rendelt férfiak vezették s nem bizonyos, hogy ezek éppen magyar anyanyelvűeket állítottak volna a reformált zárdák élére. A budai konvent perjele pl. 1468-ban egy Regensperger Lénárd nevű tudós férfiú volt s német volt a híres tudós Níger (Schwartz) Péter is, kit Mátyás a tervezett intézet élére meghívott. Nem habozunk azonban azt állítani, hogy Váczi Pál frater a rend azon magyar kiválóságai közé tartozott, kik a reformot irodalmi kezdeménnyel gyümölcösztették. Ő fordította le 1474-ben szent Ágoston reguláit, meg «szent Domonkos sororinak szerzésit» (szabályait) a margitszigeti apácák számára s e fordítmányában, az ú. n. Birk-kódexben, láthatjuk az 1454-ben megindult szigorúbb áramlatnak első irodalmi következményét; hiszen azt közli, aminek megvalósítását a szigorítás célozta: a szabályt. A tudós Váczi Pál, «magister in artibus et theologiae» (tudjuk már, mit jelent e rendben a magister cím!), kiváló miniator is volt: az esztergomi főegyházi könyvtár máig őrzi a Szent Tamás-féle Summa Theologica I. részének egy korai nyomtatott kiadását, melyet 1480-ban ő illuminált. Meddig élt, nem tudjuk; a margitszigeti kódex-család alapvetőjét azonban bizvást benne tisztelhetjük.

Az 1480-as és 90-es években aztán s részben a következő század elején a ferencrend két családjában kiváló kortársak éltek s munkálkodtak rendjük fölemelésén: Segösi Lukács a mariánusok, Temesvári Pelbárt és Laskai Ozsvát az observansok részén. Lehet, hogy ugyanezek Váczi Pált is ismerték. Segösi 1490—97-ig, Laskai 1497—1501-ig állott, amaz mint provinciális, emez mint vikárius a maga magyar tartománya élén, majd másodízben mindketten egyidejűleg, 1507—1509-ig (1510-ig?). A ferencrend két ága között az 1490-es években ismételten békülési kísérletek folytak, melyek újabb és újabb megegyezésre vezettek. Ezek közül a két elsőt (1492, 1495) a mariánusok részéről Segösi, a harmadikat (1498) az observansok részéről Laskai főnök-

sége alatt kötötték. Laskai 1511-ben, Segösi 1521-ben halt meg. Tehát mintegy két évtizeden át (1490—1510) egymás közelében éltek: Segösi Óbudán, Laskai Budán, illetőleg Pesten (mint az itteni rendház gvardiánja). Együttműködésük ép azon évtizedekre esik, melyek egyszersmind a kódexirodalom fellendülésének kezdeteit jelentik. Ha a kolostorok fegyelmi reformjában a kolostori irodalom közvetlen feltételét láttuk, akkor a létesítését intéző, elrendelő és szorgalmazó személyes akaratot és energiát sem igen kereshetjük másban, mint az említett két férfiúban s oly kiváló társaikban, minő Pelbárt volt Laskai oldalán, s minő a domonkosrendre nézve Váci Pál lehetett.

* * *

Rendi reform és kódex-irodalom szoros összefüggését konkrét példával erősíti meg és illusztrálja a prémontreiek egy kódexe. Fegyverneki Ferenc, 1506-tól 1534-ig sági (ipolysági) prépost, több prémontrei kolostor atya-apátja, már prépostsága kezdetén reformot kezdeményezett a prémontrei rendben, a néhány évvel ezelőtt Franciaországban elfogadott új szabályok alapján. A szegedi és somlóvásárhelyi prémontrei apáca-kolostorban meg is valósította reformját. Ez utóbbi helyen addig bencés apácák lakoztak, de fegyelmük lazultával II. Ulászló és Bakócz Tamás esztergomi érsek a prémontreieknek adták át kolostorukat. Fegyverneki Ferenc Szegedről telepített ide prémontrei apácákat az 1510-es években s ezek számára készült 1518—19-ben az ú. n. Lányi-kódex, mely már az új szabályok szerinti rendtartást (ordinariumot) tartalmaz.

Fegyverneki Ferenc nevét méltán sorozhatjuk az imént említettek mellé.

* * *

Ugyane rendtörténeti és személyi okok határozták meg s jelölték ki részben a kolostori irodalom első gócpontjait. Budán (Pelbártnak is tanítóhelyén) és Pesten volt kolostoruk az observansoknak; ők gondozták a budai beginaházat. Óbudán volt kolostoruk a mariánus ferenceseknek s az 1470-től 1500-ig terjedő időre nézve tudjuk, hogy ott lakott provinciálisuk (tehát Segösi Lukács) is; ugyanott, Óbudán volt az ő gondozásuk alatt álló klarisszák apáca-kolostora. Budán volt a domonkosrendnek szent Miklósról nevezett kolostora, a maga jeles iskolájával; ebben laktak rendszerint a tartományi főnökök, itt lakott Mátyás káplánja és Beatrix gyóntatója (Antal), itt Niger Péter, itt VI. Sándor pápa legátusa (Ligur Pál). Volt e rendnek még egy férfi-kolostora 1259 óta a Margitszigeten, mely nem tudjuk, meddig, de a XV. század közepén még fennállt, s még egy Pesten, mely még a tatárjárás előtt alapított; ugyancsak a Margitszigeten volt a domonkosrend nagyírú apáca-kolostora, melynek lelki gondozását a férfiszerezet (bár ilyenmire különben nem szívesen vállalkozott) IV. Béla alapítványa értelmében köteles volt megtartani.

E budai, óbudai, margitszigeti és pesti kolostorok nemcsak saját magyar rendfőnökeiknek, hanem a fényes királyi udvarnak is közvetlen közelében, gondja, pártfogása, de ellenőrzése alatt: szeme előtt is voltak. Maga Szilágyi Erzsébet, míg csak élt († 1483), állandóan érdeklődött az óbudai és a szigeti apácázárda iránt; pápai legátusi brevék (1472, 1480) mindkettőbe szabad bejáratot biztosítottak neki. A rendi reformok ezekben hajtattak végre először s gyümölcseik is, ezekben érlelődtek meg leghamarább. Az ő példájukat követték aztán más, utóbb megreformált kolostorok is, magyar nyelvű nevelő

olvasmányok iratásában. Ma már nehéz ugyan meghatározni egyenként a fentmaradt kódexek eredőhelyét, a ferencrend körén belül pedig mariánus és observans fordítókat, klarisszák és beginák könyveit megkülönböztetni, annyi azonban bizonyos, hogy az óbudai klarissza- s a margitszigeti domonkos-apácakolostor, meg talán a budai begina-ház a magyar kódex-irodalom első s legtermékenyebb tűzhelyei voltak.

Azok a margitszigeti «vén sororok»: «Legény Kató asszony s mind a többi», kik — mint Ráskai Lea az általa másolt Szent Domonkos-legenda kódexében feljegyezte — 1517-ben elhaltak: nem csupán előregedett apácák voltak, hanem utolsó maradványai egy korábbi, még a reform előtt beöltözött apáca-típusnak. Minden jel szerint ezeket az ó-szabály szerinti apácákat nevezték a szigeti kolostorban «vén soror»-oknak, megkülönböztetésül azoktól, kik már az új rend, új fegyelem időszakában vétettek fel: a Ráskai Leák, a Sövényházi Márták írástudó, könyvolvasó nemzedékétől, melynek irodalmunk annyi hálával tartozik.

Az ekként s ily sokszerű okból virágzásnak indult kolostori irodalomra még szép jövő várt volna. A domonkosrend budai iskolájának fejlődése, az observans ferenceseknek 1515-i megújított szabályai, az 1517-i római nagygyűlés, mely a ferencrend testvérágait végre az obszervancia jegyében egyesíthette, s a két magyar rendtartomány 1523-i egyetemes közgyűlése, mely a római határozatot élő valósággá avatta: mind megannyi újabb ösztönzést jelentett a szerzetesi élet elmélyítésére, s ami abból táplálkozott, a kolostori irodalom gyarapítására. De már közeledett a végzet: az óbudai klarisszák már 1526-ban, a margitszigeti domonkos-rendi apácák először 1529-ben, majd végkép 1541-ben elmenekültek bizonytalanná vált otthonukból.

III.

Egy író-egyéniesség: a Karthauzi Névtelen.

Nemcsak tárgyalásunk rendje szerint, hanem fejlődéstörténeti jelentőségénél fogva is méltán kerül ez áttekintés tetőpontjára az Érdy-kódex. Terjedelem szerint legnagyobb kódexünk (nyomtatásban több mint ezer lapot tesz ki); nem egy valamely szerzet vagy kolostor megrendelésére és használatára íratott, hanem egy kiváló tudós-egyéniesség szabad elhatározásának, mondhatnók irodalmi ihletének a szülötte, aki az *egész* magyar szerzetesség írója óhajt lenni, aki «nem enyészti el», hanem «megjeleníti és megírja», amit «Urunk Jézus neki látnia és ismernie engedött». Sokszor sejdítjük kódexeink, kivált a domonkosrendiek olvasása közben egy-egy erőteljes egyéniesség szava-zendülését a fordításon át az irodalmi önállósulás hangünnepi érlükletéseként, de soha oly határozottsággal és személyes hangütéssel, mint a «Karthauzi Névtelen» hatalmas művében. Semmi kétség: fordulóponton állunk, melyen túl már nem kolostori központok és magányos megrendelők, hanem hovatovább írói személyes kezdemény és hatni akarás intézik az irodalom sorsát. A «penitenciatartó néma remete» már útban van ez új korszak felé s névtelensége kámzsája alatt a felszabaduló írói egyéniesség tüzei lobognak.

Igaz, hogy időben is előre jutottunk. A «néma szerzet»-beli barát 1527 nov. 23-án végezte be munkáját. Ez évben már megjelentek Krakkóban az első magyar nyelvű nyomtatványok, a humanista Sylvester János munkái. Pogány török és «pestifera luteriana heresis» fenyegetik «Bódogasszony orszá-

gát»; az udvarban erasmista vonzalmak, sőt eretnek hajlamok. «Netalántán régen elvesztünk volna mi gonosz bűneinkért, ha az édes asszonyunk szűz Máriával az szent királyok ő kegyes esedezésöknek miatta nem táplálnának.»

De talán írónkat is megérintette már az új idők szele. Mindenesetre az ő latin nyelvű előbeszéde az első tanuságtétel irodalmunkban a vulgaris, a nemzeti nyelvnek — nem jogai, hanem hasznos és szükséges volta mellett. Utal rá, hogy már majdnem minden nemzet (német, cseh, francia) lefordította a maga nyelvére a bibliát. Azt hiszi, a mi nemzetünk ezt nem annyira tudatlanságból, mint inkább hanyagságból mulasztotta el. E gondolatok fonalán — melyek úgy értelmezhetők, hogy teljes bibliafordításunk ez időben még nem volt, ő maga azonban, úgylátszik, hozzáfogott e nagy feladathoz — jut el azon szándékának közlésére, hogy vasárnapi és szentek ünnepére való epistolák és evangéliumok magyarátat fordítja le az együgyűbb s a latinban kevésbé jártas fraternek és sororok számára.

Rajong a tudós Szent Jeromosért; nemcsak előbeszéde utalásaiból látni ezt, hanem e szent ünnepére írt beszédéből; ennek u. i. azon bevezető szakaszait, melyek nem a Legenda Aureából valók — mindaddig, míg fordított voltuk ki nem derül — az ő sajátjainak tekinthetjük. Eszerint Szent Jeromoshoz hasonlatos embert ő-mivóta szerént alig szült ez világ; nem is tudja, minémű dicséretes beszéddel szólhasson róla, ki az egész ó- és új-törvényt diáki nyelvnek értelmére fordította, az isteni szolgálatot és papi regulát megigazgatta és regisztrálta, az apostoli regulásság módját a szerzetességnek is kiadta, az egyházi zsolozsmát helyére állította, minden nyelveken értett, minden írásban, minden tudományban bölcs volt, úgyhogy «azon malasztban ez világon fele és mássa nem volt». E «nagy bölcs és malasztos embert» nem is tudja másképp, csak Dániel próféta mondásával méltán magasztalni: «Valakik ez világon bölcsek lőnek, olyan fényesek lesznek, mint az csillagus égneek ékösége; és hakik egyebeket igazságra tanojtnak, olyanok lesznek, mint az szikrázó csillagok mind örökkől örökké». E nagy tudományú szent ember, ki (a Legenda Aurea szerint) könyvek szerzésében munkálkodván, olvasás és írás miatt annyira elepedött, hogy «mint egy görbe ember soha fel nem hajthatja vala magát, hanem kötelet fogván igazulhatott fel ülőhelyéből»: Stridon nevű városból származott, «Tót- és Magyarországnak határa között az tenger felől»: vagyis azon a tájon, melyet a kódex előszava is szomszédságbelinek («prope nos») mond. Ismeretes, hogy az Érdy-kódex nyelve a szlavoniai magyar nyelvjárás sajátosságaira vall: nem lehetetlen, hogy névtelenünk rajongása a tudós mellett az ő nagy «földijé»-nek is szól.

Nem egyszer kezdi előadását — mai szóval bátran így mondhatjuk — ihletért való esedezéssel. Szent Bernátról készülvén emlékezni, az «örök világosságnak kútfejtől, Krisztustól» legalább egy parányi részt kér «rásnak és szólásnak erejire»; a «nagy szent carthusiai szerzetnek», saját szerzetének eredetét s alapító szentje (Szent Brunó) életét kezdvén írni: «akarná, ha bévebb értelemnek, szólásnak, mondásnak és *írásnak malasztjával* bévölködhethnék», hogy nyilvánban kijelenthetné e szerzet méltóságát. Könyve legvégén pedig, épen a tudományok, egyetemek védőszentjének, Alexandriai Szent Katalinnak életét írván meg, neki ajánlja jó végre juttatott nagy művét: «kinek én is — úgymond — ajánlom lelkömet, testömet és ez világi életömet, és kérem, hogy ő szent dicsőséges méltósága vegye jó nevon ez mostani írásomat, munkámat és fáradságomat».

Az ő «szegény bines feje» korántsem keres földi dicsőséget, csak egész

odaadással, a tanítani akarónak személyes részvételével szól olvasóihoz. «Egy igen régi írásban találtam»; «ez világ krónikájában megtaláltam»; «miért szemem elébe akadott volna... szent Zakariás... neve, meg akarám az ő szent életét es írnia»: mint író beszél így saját mesterségéről és szándékairól. Egész viselkedése inkább az íróé, mint az előadóé; jelen nem levő olvasókat tart szem előtt; utasítja őket, mit hol tanulhatnak meg bővebben, hol olvashatják meg az mai szent evangéliumot, melyet fölöslegesnek lát itt újra leírni; megvallja, hogy nem tudja megállapítani, mikor született szent Ágoston, mert többféle írást olvasott ugyan róla, de az mind másképp mondja: «de annak mi oka legyen, az nem az én gondom»; Mária szeplőtelen fogantatásáról szólva jelzi, mennyi «visszavonyás, vetekedés, arguálás és vélekedés» van e tan körül: kik hiszik, kik nem hiszik mind a mai napiglan, holott már 50 esztendeje elvégezte ezt a római szentszék (ezt tehát 1526-ban írta!). Mindez az olvasó megbecsülése s mintegy szabad, szellemi társalgás vele. Általában nem oktrojál kész véleményeket (olykor fölöttébb is szabadelvű), inkább megértetni, magyarázni óhajt. Magyarázatai közt egyébként nyelvészeti érdekűek is vannak: így a tulajdonnév és ma ú. n. méltóságnév közötti különbségtevés a szent Mihály arkangyalról szóló beszédben. Afféle stílusméltatásra bukkanunk szent Bernátról szóló beszédében, kinek is mily «édes-séges» beszéde lett légyen s mily méltán nevezték ezért mézzel folyónak: «haki írását olvassa, megtudja». Jelzi a szép olvasmánynak reá gyakorolt hatását is, így a valóban igen szép Exemplum mirabile egyik szakaszát: «kiben is találunk olyakat, kikből megmelegöszik mi szíünk, lelkünk».

Nyelve is figyelmet érdemel. Nem öntudatos stilizta ugyan ő sem, de a legönállóbb és bátrabb fordítók közé tartozik. Nem ragaszkodik a latin szöveg betűjéhez; s bár középkori irodalmi nyelvünk átlaglatinizmusai neki is vérébe mentek át, szövegezése a latin eredetiekétől meglehetősen független, a «szerzés» szabadabb formái közt mozgó. Míg kivált a korábbi fordítók elszigetelten az egyes szavak értelmezésére (mintegy glosszázására) fordították figyelmüket, neki már van érzéke a nagyobb szövegegységek ritmusa iránt. Stílusában már érvényesül az élő beszéd hanghatása s ennél fogva felolvasásra is alkalmasabb, mint az átlagszövegek akadékos, nyelvbotlató szerkesztményei. Gazdag szókincs, tősgyökeres szólások és kifejezések bősége áll rendelkezésére. Kendőzetlen, magvas, izmos, férfiasan hevülékeny stílusa egy középkori Pázmány Péter arcvonalait tükrözgeti élénk.

Ez elődeinél már jellegzetesebb író személyéről jóformán mitsem tudunk. Maga mondja, hogy a karthauzi szerzet tagja s van egy apáca húga; valószínű, hogy drávamenti születés; mindsenti beszédének ez a kitétele: «haki Rómában volt, láthatta» (t. i. Kerek Bódogasszony-templomát), úgy hangzik, mintha ő is járt volna ottan. Könyve saját kézírása; készültek-e róla másolatok: nem tudjuk. Alighanem a lövöldi (városlódi) kolostorban élt.

* * *

Könyve beszédgyűjtemény, mely az előszó szerint az egész egyházi évről szólna. Ezt az ígéretet azonban csak második része, a szentekről szóló váltja be, Szent Andrásról (nov. 30) Szent Katalinig (nov. 25) haladván. Az első, mely főképp vasárnapi beszédeket tartalmaz, advent első vasárnapjától csak farsang vasárnapig halad, megjegyvezvén, hogy a nagybőjti beszédek következnének «de quibus alio loco». Megírta-e «más helyt» ezeket is, nem tudjuk.

A vasárnapi beszédek szakasza kettős sorozatú: *epistolák* magyarázata-

ként huszonegy, teljesen kidolgozott —, *evangéliumok* magyarázataként húsz, többnyire vázlatos beszédet tartalmaz (epistolák s evangéliumok szövegével együtt); leginkább Pelbárt *De tempore* kötetére támaszkodik, de csak ritka esetben ragaszkodik hozzá szorosabban s fejtegetések helyett inkább a históriás, rejtelmes és bizarr írást tanusít vonzalmat. A szentekről szóló, az előbbinél négyyszerre terjedelmesebb részben nem kevesebb, mint 104 beszédet (néha csak legendát) közöl, rendszerint az illető szent ünnepére való epistolával és evangéliummal együtt. E beszédek és legendák főforrásai Pelbárt (*De Sanctis*) és a *Legenda Aurea*; néhány darab e kettőnek a szövegéből van kontaminálva, néhány pedig a *Catalogus Sanctorum*ból merít.

Mind beszédeit, mind legendáit számos példával fűszerezi, bár ebben is mértéket tart. Nevezetesebbek: a rágalmozó, kinek büntetésül hosszúra nőtt a nyelve; kegyetlen úr bűnhődése a pokolban; együgyű fráter; az Ave Mariát imádkozó ember sírján megfogant asszú estáp-fa; két szűzeány gonosz híre; a tisztaságot tartó özvegy; az *exemplum mirabile* (e kódex egyik legbecesebb darabja); az érettük imádkozót megvédő halottak; a világi zöngés hallgatásáért bűnhődő apáca; a diósgyőri porkoláb; Jámbor László soklyosi porkoláb.

Vasárnapi beszédeinek kivált első sorozata érdemel figyelmet, abban is az adventi beszédek, melyek a világ közelgő végéről, az Antikrisztus eljövételéről s Krisztusnak ítéletre jöveteléről, az utolsó ítélet «szertartásáról és mivoltáról» adnak elő figyelmet lenyűgöző tudnivalókat. Doctoroknak mondások szerint mi már a világ utolsó időszakában, a «hatod idő»-ben élünk; elvénuült ez világ és közel vagyunk fogyatkozásának végezetéhez; azonképen vagyunk dolgunk, mint a vén embernek: nyögésre fordult az elmúlt öröm és vigasság: «ha leül es jaj, ha felkel es jaj». Nyilvánvaló jegyeink vannak róla, hogy közeledik az Antikrisztus országolása; minden országok töretnek, szent egyházak pusztulnak, gonoszságok bővülnek; itt van már az eretnecség, itt az «átkozott Luther, ki nagy sok országokat megdögletött átkozott hitetésével»; mely sokan vannak az ő «regulája alatt, kik mind erdegnek adták ennenmagokat és Krisztusnak irgalmasságátul elszakadtanak». Mennyien vannak mostan Törökországban, kik «avagy haláltul való féltékben, avagy ezvilági gyenyerűségnek miatta elhajlottanak az pogányságra.» (Máshelyt a «husztokat» is említi: a husszitákat. Mindszenti beszédében ismét az «átkozott Luthernek sectáját» s az «átkozott, erdőggel tölt kalomár Makchumet»-et.) Az Antikrisztus Corozayn városban lesz születendő; neveltetik Betsaydában. Tisztának születik s eleinte hisznek neki az emberek; utóbb azonban erőt vesz rajta a sátán (ki felódoztatik azon kötélből, mellyel szent Mihály arkangyal megkötözte volt) s innen fogva gonoszsággal lesz teljes; jövendőket mond, melyek betelnek; elrejtett kincseket meglel s hatalmas lesz velök; aki nem enged neki, megöli, isten néven imádatja magát s nagy vérontást teszen. Ekkor azonban feltámasztja Isten Illést és Énókot, azok mindenek szeme láttára mennybe mennek, mire sokan megtérnek. Isten pedig pokolra sujtja az ellenséget.

Az utolsó ítéletet csodák előzik meg: tenger megárad, elapad, csillagok megállnak, tüzes szélvész támad napnyugatról, földindulás léssen, minden teremtetett állatok meghalnak, hegyek leolvadnak s a föld színe «eligenesül». Az ítélet Jeruzsálem táján, Jozefát völgyében lesz, az Olajfák hegye alatt, melyről Krisztus mennybe szállt s hol Szűz Mária koporsója vagyunk. Angyalok világszerte egybegyűjtik a halottak hamvait; megzendül Krisztus szava: menny, föld, tenger, pokol feneke megrendül, felhangzik az őrangyalok rette-

netes kiáltása : «Keljetök fel halottak és jöjjetök az ítéletre !» A jók Krisztus jogja felől sereglenek a hegyre, fel az égig ; a gonoszak az ördögökkel együtt lent a völgyben és körösleg, tűzben, lángban, mert míg az ítélet tart, égni fog akkor mind e széles világ. Megkezdődnek a «vádolások» ; vádolja a bűnösöket a Szentírás, Krisztus vére hullása, tulajdon bűneik s a pokolbeli ördög ; bizonyosságot tesz gonoszágukról Isten, az őriző angyalok és tulajdon lelkiismeretük. Erre Krisztus kimondja a szentenciát : megáldja Máriát, az apostolokat, mártirokat, konfesszorokat, szent szűzeket és a jó híveket ; s megátkozza a kárhozottakat ; ezek alatt megnyílik a föld s elnyeli őket mind a nagy tűzzel és világnak dohával egyetemben.

Az ítélet után megtszultatják a világ négyképen való tűz által : a felső éltető állat, a pokol, a purgatórium tüze s ezvilágon való tűz által. A világ mostani képe, színe, személye elmúlik ; mind «semmivé tudatik», ami volt ; új egeket s új földet teremt az Úr. Hogy mennyi, föld mily állapotban öröködik meg akkor, arról «sok bába hír, beszéd vagyon» ; de a szentírásmagyarázó doctrok tanításában kell megállanunk. E szerint a föld megállapik a többi égi test közt, azon a helyen, hol Isten letette ; szép, tiszta lesz, mint a kristály, «igyes, mint az megsikárlott tábla», víz lesz köröskörüle, mind fenekéig általlátható. Nem lesz többé setét, homály, szél, hó, eső, nehézség, éhség, szomjúság, fáradtság, csak tiszta világosság. Egek, csillagok megállnak forgásoktul ; vettéven leszen a nap napkelet felől, a hold napnyugatra, szépen világosítván, mint a teremtéskor. Hét, hónap, esztendő nem számláltatik többé : megáll az idő.

* * *

Szenteokról szóló beszédei és legendái, mint említettük, nincsenek egy valamely szerzetesrendhez kötve, helyesebben : valamennyinek az igényeit szemmel tartják. A rendalapító szenteokról : Domonkosról, Ferencről és Kláráról, Bernátról, valamint a pálosok «őséről», Remete Szent Pálról s vele kapcsolatban Antalról bőven emlékezik, mindig oly fogalmazásban, mintha ő maga az illető szerzet tagja volna. Legterjedelmesebben saját szerzete eredetéről és alapítójáról (Szent Brúnóról) ír, Franciscus de Puteo (Du Puits) karthauzi szerzetes Vitája alapján, szabadon toldva, rövidítve rajta. A Grande Chartreuse vidékének leírása ebben a legendában, mint a vadregényes tájkép egyik primitív példája érdemel figyelmet. A magyar pálosrenddel való vonatkozása miatt kiemelendő Remete Szent Pálról szóló két rendbeli közleménye : e szent «élete» (a Szent Jeromostól származó legenda nyomán) és «kihozása». Amabból ismeretes a szentnek hollótól való tápláltatása a pusztában : hatvan esztendőn át naponként egy félcipót hozott neki valamely holló, mikor azonban a pusztaszélén remetéskedő Szent Antal meglátogatta, egész cipót hozott nekik, mely önként «hasonketté válék». A kihozásáról szóló beszéd adatai : testét 380-ban vitette a pusztából Bizáncha Emánuel császár ; 550-ben egy «veneczei dús palogár», Lanczló Jakab elkérte s viteté Velencébe szent Juliánus mártir egyházába ; 1381-ben Nagy Lajos a velencei urak engedelmével Magyarországra hozatta, adá a budaszentlőrinci pálosok egyházának, hogy ott «az ő fiai mint atyjokat . . . és szerelmes mestereket tisztelnék». (Megemlékezik erről a Peer-kódex Szent Pál-legendája is : «ezen országban vagyon ő szent teste Budának felől egy kús mélyföldön, szent Lőrinc kalastromába, egy ékesen alkotott kápolnába, kinek testét foglalták aranyban és ezüstben, kit tisztelnek és gyakorta látogatnak püspökök és jobbágyok, papok, diákok és közönséges népek».) Az Érdy-kódex írója ezt az alkalmat arra is felhasználja, hogy összeállítsa a

magyar pálos kolostorok lajstromát, alapítóikat is sorra megnevezvén. Az imént említett Remete Szent Antal «kihozásáról» szóló legenda (a *Catalogus Sanctorum* alapján) a legfantasztikusabb olvasmányok egyike; kalandos utazás Konstantinápolyból Egyiptomba; ott félelmes fenevadak a pusztában; a szent remetéskedése helyén szerzett kolostor igézetes némasága, melynek oltárai kristályból vannak s lámpásait a csőrében hozott lánggal egy estendet berepülő fehér madárka gyújtja fel; a sír feltalálása csillag kalauzolásával; a szent testtel való visszautazás Konstantinápolyba feltámasztásokkal, pokolszelletek kiűzésével: ezek s más csodás, meglepő és borzalmas részletek e történetet méltó párjává avatják Szent Makár legendájának.

A mi szemünkben azonban a magyar szentek legendái a néma barát legendariumának legbecesebb darabjai. Nemcsak azért, mert hőseik magyarok, Árpádvérből valók, nemcsak mert e legendákat máshol egész kolostori irodalmunkban nem olvashatjuk, hanem mert Szent László és István legendájában, valamely krónikát véve alapul, voltaképp magyar történetet ír, s így e legendákban történetírásunk legelső magyar nyelvű termékeit kell üdvözölnünk, nyelvükben pedig a magyar történeti stílus első zsengejét.

A bevezető beszéd s a befejező példák leszámításával u. i. Szent László legendája címén a XI. század magyar történetét kapjuk meg Névtelenünktől, Szent László haláláig terjedőleg. Némely adatai, s egész szövege egy ma már ismeretlen krónikára utalnak, melyet kódexünk «az országnak régi krónikája» néven emleget s melyet magyar szentekről szóló beszédeihez Laskai Ozsvát is forrásul használt. Szent Istvánnak csak utolsó éveiről szól, jellemzi a halála utáni zavarokat, majd részletesebben adja elő a Béla-ág történetét, Salamon s a hercegek viszályát. Vazul megvakíttatását Gizellának tulajdonítja. Érinti Béla párbaját a pomeránival, a kérlési (cserhalmi) ütközetet, de a leányrablás mellőzésével; László váci látomását (a Géza feje felett arany koronát tartó angyallal); a váci monostor építését (de a vezérszarvas motivuma nélkül), Salamon és László párbaját Pozsony alatt. Szent Lászlóról ezeket tudja: Korontál- és Horvátország meghódítása; Salamon fogsága, szövetségzése a kunokkal, veresége, halála Pólában; László hadai kun, orosz, lengyel és cseh ellen; a váradi monostor építése; keresztsek vezérsége; halála; a testét vivő szerkér magától való elindulása Várad felé.

Névtelenünk történeti érdeklődésének már abban is élénk jelét láthattuk, hogy a magyar pálosrend kolostorainak s kolostoralapítóinak lajstromát jónak látta közölni az említett helyen. Még határozottabb bizonyítéka annak e mostani eljárása: nem éri be azzal, hogy Pelbárt Szent László-beszédeiből összeállítja a maga bevezető beszédét s függelékül a példák csoportját; hanem valamely legenda lefordítása helyett a XI. század történetét írja meg s annak keretében Szent Lászlónak, mint magyar királynak életét. Világi történet ez, a nemzet-történet egy részlete, melyhez aztán függelékül járulnak a legendás elemek: példák és csodatételek (levegőbe emelkedése; imádságára szarvasok, bivalyok jönnek az éhező had elé; vakság gyógyítása; az ispán s az ezüst tál; a tatárok által szórt pénz kavicsá változik; szenttéavatásakor az égen fényes csillag; kezetlen, lábatlan gyermeknek keze, lába nő).

Ne hagyjuk említetlen, hogy legendaszövege egy sokat vitatott kérdést is eldönt, azt t. i., hogy egy máig ismert gyermekjátékunk «Lengyel Lászlóján» melyik László királyunk értendő. Nos, maga Szent László, aki — kódexünk szerint — «méltán hivattatik anyjáról lengyel Lászlónak».

Szent István legendájában is alig merít valamit Pelbártból. Krónikás

alapon — az «országának krónikájára» hivatkozva — jórészt abban is világi történetet nyújt. Főbb tárgyai: István hadai Koppány, az erdélyi Gyula, Havasalfölde ellen; a zacskópénz története (mikor a szegények közt alamizsnálkodván, azok megtépik szakállát); koronakerés Rómából; Imre halála; Vazul; István halála, canonisatiója. — Imre legendáját már Pelbártból meríti, de abban is utal bizonyos «Nagy Krónikára», amely szerint Imre — érdekes, történetírásunktól csak újabban értékesített adat! — az 1000-ik év betelésekor született. Egyébként az ismert legendás elemeket tartalmazza (a hét csók; a fogadalom; tiszta házassága; Eusebius caesariai püspök látomása; Korláth vezeklése).

Gellért és Erzsébet legendáját Pelbártból meríti, az utóbbihoz az Aurea legendát is felhasználván. Gellért legendájából hiányzik a «symphonia hungarorum» anekdotája s Ajtony története. Erzsébet — «nemes asszonyunk és nemzetünk Magyarországból» — legendájának ismert szép részletei: a rózsacsoda s a poklos példája.

Névtelenünk egyénítő tulajdonai közé magyar történeti műveltségét is odaszámíthatjuk: érdeklődését «ez áldott keresztyén ország» — «ez szegény Magyarország» dicső multja iránt. A multtal való minden összehasonlítás a jelent vádolta már ekkor. S írónk nemcsak afféle szokványos elégedetlenségnek ad hangot; minőt a középkor prédikációiban rendszeresen találhatni — mint pl. torkig ülünk a fertelmességekben; Szent Elek istenfélelemre tanítá jegyesét «nem a mai időnek módja szerént»; Szent Imre alázatosságának hol találjuk mostan mását? — az ő vádjai elevenbe vágnak és rideg valóságokra sűtik rá az elfajultság bélyegét. Szent István, hadai nyereségéből szentegyházakat és klastromokat rakatott, «kiket az mostani jobbágyurak és nemesek felegetnek, elpusztottnak és magoknak foglalnak, — kiknek bosszúállója az teremő úristen!» Szent István az egyházi népeket és fejedelmeket vizitálta, examinálta, vajjon hozzálátnak-e anyaszentegyházhoz, vigyáznak-e az szegény népön, szerével viselik-e pásztorságukat, s a restet, tunyát megfeddette, a szent életűt lelke szerént szerette; így választá az apátúrszerzetből Sebestyént esztergomi érsekké, frater Asztrikot kalocsai érsekké, s pécsi püspökké frater Maurost, — ilyen szentatyákat, «kik nem pusztotjtottak, mint az mastaniak; kik gonoszságra nem költötték az szentegyház jószágát, mint az mastaniak; kik el nem rekkentötték Krisztusnak részét-jóságát, mint az mastaniak; kik sem házártra, sem torkosságra, sem drága ruházatokra nem vesztögették az szent alamizsnát, mint az mastaniak! Annak okáért minemő jámborságban és szent életben éltenek az régiek, nyilván vallja anyaszentegyház. Viszonellen az mastani országoló és egyházbíró fejedelmekkel pokol-, nem mennyország telik bell!»

Útött a magyar középkor utolsó órája: «ez világ elvénült és közel vagy on fogyatkozásának végezetű». Szent István épületének falai meginogtak. Az omladozó bástyán könyvvel kezében áll és vádol egy erős férfiú, kiből a kolostorokban még tisztán megörzött középkor lelke szól; ott áll vele együtt az ereje teljességét még csak most kifejteni kezdő kolostori magyar irodalom, hogy a következő pillanatban mindnyájukat maguk alá temessék a romok. «Magyarország nagyobb részre elvesze, mind Laos királlyal és az urakkal.»

IV.

A stílus fejezetéből. Halmazás és «divina dulcedo».

Az a latinos szövegeképlet, melyet nagy egészében s némely részleteiben megismertünk, egyúttal legáltalánosabb stílusjegyét is megadja e kezdetleges irodalmi nyelvnek: azt az általános színezetet, mely megkülönböztette az életbeli nyelvtől s föléje emelte annak, vallási eszme- és érzélemvilág hangulatát, a deákság misztikumába beavatottság sejtelmét árasztva magából.

Ez alapszínből s vele összhangban kisebb-nagyobb jelentőségű stilisztikai képletek és sablonok kerekednek külön. Túlnyomó részük ugyancsak a latin előképnek köszöni eredetét.

Kolostori fordítóink természetesen nem öntudatos stiliszták; esztétikai szándékok távolállnak tőlük. Ami szépség, stilisztikai érték fordításaikban található, az teljességgel naív tulajdonuk: vagy a latinság formai ajándéka, vagy a magyar nyelv saját szépsége, vagy alkalmi felmelegedés önkénytelen sugallata. Stilisztikai közönyük legfelölőbb bizonyítéka a rag- és szóismétlésbe való könnyű belenyugvásuk. Nem bántja fülüket, ha pl. a «szörnyű», «szörnyűség», «szörnyűséges» szó kilenc sorban nyolcszor is előlábatlankodik; hogy lapokon keresztül ott hemzseg az «és», elbeszélésben a vala és volt; hogy mondatok egész sora a miatta névutóval zeng ki. Nem jut eszükbe a sok -nak rag közül legalább vagy egyet «elfaragni» egy ilyen mondatban: «első használatja Urunk Krisztusnak kénjának, halálának gondolatjának ez»; a «való-k egyikét ebben: «esztendő által való szentöknek életökről való tanúság». Nyugodtan leírnak ily henye ismétléseket: «nem nézhetted volna az anyát fián megkeserödvén, és az fiát az anyján esmég azon szerrel megkeserödvén» — «szent Annának képét megírá; bal ölébe írá urunkat és jobb ölébe asszonyunkat, és az képnek fölötte imezt írá» — «Azért tudjad bátoron, hogy semmiképpen nem lehet vala egyébképpen, hanem csak úgy, hogy az isteni bölcsesség testöt veszön vala fel, úgyhogy a meghamissólhatatlan bizonyság megjelöntetnék, ilyhogy . . .» stb. (Két sorral alább még egy «úgyhogy».) Mindez maga a nyugalom, a teljes kényelem, a beszéd csinosításával az értelem mellett époly nem-törődés, mint a testi szépséggel a léleké mellett. A Székelyudvarhelyi-kódex egyik elmélkedése (valamely székely frater fordíthatta!), mint a maga helyén már céloztam reá, az «egem» szót szórja így a legbámulatosabb nyugalommal, valahányszor beszéltet valakit. Ez az «egem» annyit jelenthetett, mint a mai «aszondja». Lássunk ebből is ízelítőt: «kinek monda a remete: tudnia jól meghalni, ez — egem: tudniamint (= tudniillik) a bünöket eltávoztatni — egem, és jó művelködetöket tennie — egem, miképen mondja a próféta: térj el — egem a gonosztul és tégy jót — egem. Monda az kalmár: mit eszöl — egem, hogy ilyetén vén vagy? . . .» stb.

* * *

Mindez azonban (akárcsak a végtelen körmondatosság) nem pusztán negatívum: nem egyszerű formátlanság, hanem hajlam és diszpozíció a halmazás iránt. Forma a halmazás is — még pedig legegységesebb stilisztikai formája e primitív irodalmi nyelvnek. Együgyűbb, naivabb változatai mellett szabályozottak is vannak s kódexeinknek nemcsak legjellegzetesebb, hanem szebb helyei is rendszerint a halmazás valamely válfaját képviselik.

Az «együgyűbbek» közé számíthatjuk azt a semmiképpen meg nem szabá-

lyozott szó-halmazt, melyet csak a mennél teljesebb kifejezés lírai ösztöne szül és igazgat, s mely különösen a «divina dulcedo»: a mennyei édesség — «az isteni kóstolás avagy édesség» — kifejezni törekvésében végzi a maga telhetetlen erőfeszítéseit. Ily helyeken dűskálnak fordítóink a -ságos, -séges képzésű jelzőkben vagy ismételnék váltig egyet, a legszebbet: az «édességös»-t, avagy «édeslő»-t. A Nagyszombati-kódexből már idéztem a maga helyén egy szép halmazatot («Ó szülő szép szemek» stb.), azt is azonban efféle ömlengő nekiindulás vezet be: «Ó örök istennek kazdagságos bőségének, magasságos bölcsességének mélységes tudománya!» Egy másik kódexben a tisztaságtartó emberről azt olvassuk, hogy az ítélet napja után «az édes Isten oly igön nagy édes gyönyörűségös illattal ajándékozza meg, hogy az ő testének édességébe egy szempillantásiglan nagyobb gyönyörűségöt vall» hogysen Ádámól fogva mind e teljes világ a testi életben. «Az mézlő édes szavú ájéttatos szent Bernald doctor» — Szent Domonkos «jóságos mielkedeteknek, igen kedves verágoknak verágával verágózek» — Krisztus megváltott «az ő rózsaszínő szép piros drágalátos szent vérével» — «szepőltelen, virágló, szép szent tisztaságot» — «kiboltó illatnak illatja» — «kiboltó édes illatnak szaga» — «édes illatú pára, füst és illat» — «minemő ájtatossággal, minemő siralmakkal és mennyé nagy szepögésekkel, csoklásokkal mondák meg... az recommendációt» — «gyakorlván siralmaknak bőséges siramit, áradásit»: efféle halmazásokat (kivált jelzőkét) száma nélkül írhatni ki kódexeinkből — a másolók ömlengő betoldásai is idetartoznak —, nem is szólva Mária szebbnél-szebb, rajongó epithetonjai-ról: «angyali fényességnek tükere — megszenteltetett sanctuarium — szentségnek edénye — aranyas láda — szent háromságnak tisztaságos lakodalma és drágalátos szállása — smaragdoshól szerzőtt nemes edény — szép, töisk néköl való rózsá».

A divina dulcedo-nak egyik jellegzetes típusa s egyszersmind legfőbb foka a mennyei jegyessel való egyesülés misztikus gyönyörűsége, melynek viszont ószövetségi s földibb előképe — a maga csodálatos exotikus couleur locale-jával: a Canticum canticorum. Szép fordítását őrzi ennek a Döbrentei-kódex: «Virágokkal ékeséshetek engemet, malozsfákkal szoróhhatok meg engem, mert szeretet miá ellankadék. Ú balja én fejem alatt és ú jogja engem megölel... Ime, én szeretóm szól én nekem: kelj fel én barátom, én galambam, én jó termetem, siess és jöjj, mert immár tél elmúlt, hideg eltávozott és elment, mi földönkbe virágok jelentek, irtásnak ideje bejött, mi földönkbe gerliceszó hallatott, figefák bombóztak, virágos szőlők illatjokat adták, — kelj fel én barátom, én szépem, és galambam és jöjj el... Kelj fel, felszél és jöjj, alszél! fúdd meg én kertemet és folynak ú drága illati». Alapvető stílkülönbség a kétféle édesség közt — s ezért is sikerültebb ez utóbbi fordítmány — az, hogy az Énekek éneke nem az érzélem elvont megnevezéseit, hanem érzékletes, ízes asszociációit halmozza. Mindamellett a kétféle gyönyör-extázis bensőleg rokon, s hogy az Énekek éneke egész szerelem-stiliztikájával mily felismerhetőleg elárasztotta a keresztyén «mennyei lakodalom» koncepcióját, arra szép példát idézhetünk az oly sok tekintetben kiváló Könyvecsé-ből: «Minemő leszen az nap, mikoron urunk Jézusnak édesanyja Mária elődbe jövend, mondván: kelj fel, siess én szép szeretóm, jöjj el, koronáztassál meg, mert immár az tél elmúlt, az hóharmat elment és eltávozott! Akkor repölsz az vőlegénynek, az édes Jézusnak karjára, hajtván fejedet az ő szent mellyére. Látván az angyalok, csodálkoznak, mondván: kicsoda ez, ki jödögél ez pusztából, gyönyörködven vigasságban, hajtván magát az ő szeretőjére?... Akkoron

nagy bátorsággal megöleled az vőlegényt, mondván: Megtaláltam azkit szeret az én lelkem, megtartom őtet és soha el nem bocsátom. Akkoron nagy édesen énekled: bal keze fém alatt, és jobb karjával megölelt engemet... Eszem s iszom és örvendek, mert magasztaték ma az én lelkem életemnek minden napi felett. Ó bizonyával hallatlan magasztatás! Ó bódog és vigaságos nagyság, minemő soha ez világon nem hallottatott!»

Mindez a «halmozás» akár megnevezésekben, akár hangulatárasztó tárgyakban dúskál, s még ha elemei rendje szabályozatlan is, korántsem szószaporítás, hanem egy töről sarjadt kifejezési próbák spontaneitása: a rajongás naív stílképlete. Lehet rendszer ebben is, még pedig legtöbbször a csodálkozó vagy gyönyörködő aposztrófok — megannyi szökővizek — párhuzamoságában, ami, mint minden parallel szerkezet, bizonyos ritmust is hoz magával. Az apostolok nagy méltóságát megértvén, imént idézett kódexünk ily telhetetlen boldogsággal halmozza a megszólító felkiáltásokat: «Ó csodáknak csodája, ó paradicsombeli nagy édesség, ó anyaszentegyháznak fundamentomi, ó keresztyéneknek atyjok és szeretői, ó ez sötét világnak világossági, ó Krisztus keresztfájának viselői: ki gondolhatta volna, hogy ennyire felmagasztatná tötöket (t. i. az apostolokat) a mennyei Isten!» Mondanom sem kell, mily jól illenek e megáradt hangfolyamba a régi magyar nyelv nagy ívű szóhullámai. Néha egész imádságok metaforás aposztrófokból állanak s Vásárheli András szép éneke is ilyenekkel teljes.

V.

Kipillantás.

Még sokáig megmaradt a vallás az irodalmi műveltség főtáplálójának, termő talajának; de reformáció és ellenreformáció által megszolván, azt a kizárólagosságot és szellemi egyneműséget, mely a középkorban volt sajátja, többé nem nyerhette vissza; kolostori irodalmának pedig még emléke is kiveszett az új érdekek aktualitásában. A megoszlás s az abból eredett ellentétek és küzdelmek azonban nem váltak kárára az irodalmi műveltség ügyének: üdvös változatokat hoztak létre s oly élénk surlódást, mely végül is ízlés, irodalmi nyelv és formák korszakos összebékeltetésére, a folyvást virágzó latin mellett egy mind jelentékenyebb, nemzeti nyelvű irodalmi hagyomány felhalmozására vezetett.

E vallási alapú irodalmi hagyomány — deákság — ellen a XVIII. század vége indította meg a felvilágosodás profán szellemű reakcióját. Nemzeti nyelv és világiság lett az új idők jelszava. Nem telt bele egy emberöltő s az új irodalom megkezdte kézfogását a megtagadott, de már a népköltészetbe is alászívargott régi hagyománnyal, s újabb emberöltő elteltével e kézfogás nyomán kivirágzott a magyar irodalmi műveltség nemzetileg klasszikus korszaka.

E nemzeti irodalom kezdettől fogva érdeklődött a nyelv legrégibb emlékei iránt s 1770-től fogva egymásután napvilágra hozta a kolostori irodalomnak századok romjai alatt lappangó ereklyéit. Több mint százötven éve tart e feltáró munka s nyomában nyelv- és irodalomtudomány vizsgálódásai. Mindamellett a szaktudomány körén kívül máig kevesen ismerik és méltányolják érdeme szerint irodalmi műveltségünk ez alaprétegét, a Mohácsnál elhanyagolt félezeréves keresztyén magyarság hagyatékát. Az is bizonyos, hogy a XIX. század költészete, mely egyébként formában és tárgyban oly szívesen kereste a kapcsolatot irodalmi régiségeinkkel s köztük a latin nyelvű közép-

koriakkal: *ebből* a hagyatékból — nem is ismerhetvén még eléggé — kevesebbet szívott fel magába. Sohasem késő azonban visszahajolni a legtávolibb multak hagyományaihoz s nemcsak irodalmi nyelvünk, stíl- és formaművészetünk, nemcsak az alkotó képzelet meríthetne teremtő sugalmakat ama friss és bőven patakzó forrásból.

A nemzeti klasszicizmus leáldozása óta ismét a legkülönfélébb, egyoldalú európai hatásoknak volt és van kitéve irodalmunk: nem válnék kárára érintkezésbe lépnie európaiságunk legelső, még a középkori magyarság által honosított, egyetemesebb formáival sem, addig is, míg újból meg nem találja hagyományos és modern elemek megbékélt összhangját.

Az irodalmak továbbá, világilag-nemzetivé válván, kiszakadtak a vallás talajából, de nem szakadhatnak ki a végső felbomlás veszedelme nélkül az erkölcsi komolyság és felelősség kötelékeiből. Rég kísérti őket a «szörny», melynek pikkelyein Arany János még rettenve olvasá e hat betűt: «FRIVOL». A kísértő «hívságos leckéivel» szemben kétségkívül szívós ellenálló erő rejlik magában világi irodalmunk klasszikus hagyományaiiban; de ez ellenállás mindenkor alkalmas támogatóra találhat régi és legrégebb —: középkori irodalmunkban is, melynek eszménye hit, lelki tisztaság és fegyelem, s mely, mint a maga korában a vallásos, úgy ma a világi műveltség javára is képes volna gerjeszteni és táplálni «a szívnek áhítatját».

Horváth János.

KUTAK.

«Mély volt a szived és sötét...»

Áprily.

Mitőlünk messze elmaradt
A tarka élet könnyű kacagása.
Szívünk kútját a nagy Kútkészítő
Nagyon sötétre, nagyon mélyre ásta.

Láthallan hajszálcsöveken
Magunkba gyűjtünk minden emberkönyvet,
S fájdalomunk sötét, sziklás talaján
Átszűrjük tiszta, halk örömek.

Nem kínáljuk élővizünk
Forrás gyanánt, csacsán csevegve,
De bennünk olykor színig megmerül
Szomjazó lelkek aranyvedre.

Igy kell töprengő, társtalan
Kiellenségben rejtve lennünk,
De ki csendben fölénk hajol,
Az önnön arcát látja bennünk.

Én szenvedő költőtestvéreim,
Úgy-e mégis csak jó minékünk?
Ki tudja, hány szívet meggazdagít
Nagy szegénységünk!

Dömötör Iloná.

FÖLDINDULÁS.¹

I.

UTCA.

*Este az utcán. Sétatér.
Járok a sodró tömeg gomolyában.
Csorgó villanyfény. Tegnap sár.
Locsogó lucokban lépdél a lábam.*

*Surranó párok. Durva kacaj.
Képen kalapácsos nagy vörös ember.
Vörös szegfűk és vörös szitok.
Ajkamig ér a vörös tenger!*

*Adámmal álltam a Tower falán,
Utca zaját oda est szele hajtja,
Leszálltam a földre, most benne vagyok:
Nem dallam a tömeg morajja!*

II.

RAZZIA.

*Angyalföld. Éjjel. Razzia.
Megyünk: urak, rendőrök, írók.
Sápadt csend. Össze-visszafirkált
Vakolathagyta tűzfalak.*

*Egy-szoba-konyha. Pisla mécs.
Penészes, pállott levegő.
Szegénybűz, fojtó, szinte hullaszag.
Párnátlan ágyon, csikos, szennyes
Hasadt dunnával eltemetve
Négy félig-ingű kisgyerek
Halottas arccal hentereg.
Az anyjuk ül, kiaszott mellén
Az ötödikkel. Rámmered:
Két nagy, üres, csodálkozó szem
És két hegyes vad arc csont.*

*Szoba. Füsttől, bacillusoktól
Fekete és savanyú légben,*

¹ Ez a költemény egy nagyobb lírai-epikai kompozíciónak önálló része. Az élmények, amelyek alapját teszik, a háború előtti utolsó évekből valók. A munkának itt közölt része három évvel ezelőtt íródott.

Nagy zsirpecsés asztal mellett
 Tizenkét ember: öregasszony,
 Két fiatal pár, hét gyerek.
 Tizenkét sípoló tüdő,
 Tizenkét kinnal köhögő,
 Tizenkét véresen vonító
 Halál-kutyája. Ülnek együtt
 S halálraitélt ujjakkal
 Cukrász uraknak csomagolnak
 Ezüstpapírba cukrokat.

Pincelakás. Matrác a földön,
 Sűrűn, sorban, és emberek,
 Kiehezett, agyongyötört,
 Halálílg hajszolt emberek,
 Lihegő, pilledt emberek,
 Melegre-sajgó emberek,
 Férfj, asszony, lány, legény, gyerek,
 Vad, össze-vissza gombolyag,
 Vad ember-kigyó forgatag.

Szobák, pincék, zugok, lyukak . . .
 Az Inferno setét csodája
 Szakadt jel lábaim alatt!
 Véres fonákja a villamos világnak!
 Jaj, hát ez is van a világon!
 Jaj, sok-sok élet, amely nem-élet,
 Tengernyi ember, aki nem-ember!
 Velem-egy-lélek emberek,
 Egy-vér testvérek, emberek,
 Tenyésznek és ténjfergenek,
 Fetrengnek és penészlenek,
 És rám merednek, mind rám merednek:
 Átok-szemek! vérvád-szemek!

Minden szentek, segítsetek!
 Ki láttam ezt a látni poklot,
 Hogy éljek ezzel? Mit tegyek?

III.

MIÉRT?

Én, ha ledőlök fáradt vánkosomra,
 Isten nevében békén nyugosom.
 Ők felriadnak rothadt vackukon,
 Ha raziára rendőr zörget ajtót.
 Miért?

Én hétszer mosom a kezem naponta,
 És vár a fürdő, szappan, tiszta gyolcs.

Őket alattomos, rekedt kacajjal
Csókdossa szájon a Tuberkulózis.
Miért?

Hozzám beszél évezrek bölcsesége,
És lélek és természet énekel.
Az ő szegény szemük csak láb alá néz.
Szemellenzős igásló így üget!
Miért?

Énbennem bűg a szférák orgonája,
És minden reggel Istennel beszélek.
Nekik szegényeknek üres az ég,
És Názárettől milyen messze járnak!
Miért?

Enyém a mély, a magas és a minden,
A végtelent lehellem levegőmül.
Ők, mint a ló a taposó-malomban,
Élnek dolgozni és dolgoznak élni.
Miért? miért? miért?

IV.

SZABAD-E?

Jól van ez így? Istenes így?
Szabad-e nekem így élnem tovább?

Mikor a csengő hív a refektóriumba,
És a kereszt alatt a leves párolog,
Azt gondolom: Nem kell elfutnom innen
Járdánülő kubikosok közé,
Megosztani a kenyeret velük
Meg a targoncatolást?

Amikor várnak villamos teremben
Melegszerű, jólfélt gyerekek,
Hogy magyarázzak consecutiót,
És olvassak nekik Zalán Futását,
Egy kérdés rajtam átnyílall:
Nem üzne el, ha látna, innen
Jóságos mesterem,
A Trastevere Kalazanciussa,
Napsfénytelen utcák közé,
Sápadtka rongyosoknak vinni Kátét
És Abécét és embermeleget?

És amikor ülök az asztalomnál
És bongatom az édes rimeket,
És amikor márványos oltár
Lépcsőin állok aranyos palástban,

Valaki mintha hívna:
 Talán a Krisztus?
 Az angyalföldi szükségkápolnának
 Szegényes Krisztusa?
 Ide kell a halász,
 Szennyos vizeire a külvárosi ködnek!
 A kérgeseknek kell a szó:
 A össze-visszarugdosott
 Mostoha bárányoknak
 Serege sir vagy sirni se tud már
 Pásztor után! . . .

V.

DE HALLANÁK-E?

De hallanak-e szómat értük?
 És értenék-e szómat ők?
 És érteném-e őket én,
 Aki nem értek semmit immár
 Ezen az össze-vissza zűr-világon,
 És azt a furcsa idegent sem értem,
 Aki azt mondja bennem: Én . . . ?

VI.

VÉR AZ UTCÁN.

Hirtelen erőszakos zörrenéssel megtorpan a villamos.
 Az emberek egymásnak esnek, a kocsivezető káromkodik.
 Mi történt?

A mellékutcákból fekete-vörös áradat gomolyog elő:
 Emberek, eltorzult arcok, hadonázó karok és botok,
 Vörös virágok és vörös cédulák, és egy vörös kendő egy törött boton
 Szemérmetlenül táncol a levegőben.

Balra nézek: egy kancsal ember valamit rekedten ordít.
 Jobbra nézek: egy zöldköpönyeges ember a könyökével törtet a többi elé.
 Egy kopasz és egy vöröshajú karonfogva topog és egymásra nevet.
 Kitérő embertesthullám körülözönlő a villamost.
 Mi történt?

Sztrájk! Munkások! Tüntetés! Ki az utcára! és Jogot a népnek!
 És egyre nagyobb és egyre sötétebb tömegek áradnak a Parlament felől.
 Megálljunk!

A villamos menni akarna. Nem szabad! Zörren az ablak,
 Az üvegcserepek hullnak és az emberek lebuknak a pad mögé. Verekedés.
 Le a kocsiról! Fussunk! De merre? hová?
 Kódarabok surrannak a levegőben. Kirakatok vasfüggönye recsegetve gördül alá.
 Zörren az utcai lámpa üvegje.
 Lábak dobogása. Üvöltő jelszavak, szitok és zuhanás.
 Segítség!

Egyszerre végigvonaglik a tömegen egy dacos és keserű nyögés:

Jönnék a rendőrök! Attak! Fussunk!

Jönnék!

Nagy keményhúsú lovakon, magasra emelt karddal,

Összeszorított szájjal, jönnek, ügetve, némán,

Nagy, széles, dobogó sorban.

Villognak fekete fénygel a kardok, a szerszám, a sisakok harci taréja.

Fussunk! Fussunk! Itt emberhalál lesz!

De hova jussak? És miért? Én nem vagyok a tüntetőkből!

És nem vagyok a kardosokból!

Vagy mind a kettő én vagyok?

Irgalmas Isten! Mind a kettő én vagyok?!

Fussunk! Szikrázva csattognak a patkók.

Most! Lecsap egy bukdácsoló sárgakabátos fejére a kard.

Elesik. Véres a homloka. Rohan az attak hullámrengése tovább.

Vér!

Messziről puskák ropogása kattog. Lönek! Emberekre!

Vér!

Állok magam egy kapubolt alatt,

Pihegek a falnak dőlve és kétségbeesetten

Próbálok egymáshoz illeszteni a gondolatokat.

Ó jaj, szegény futók!

Vér és verejték csorog az arcotokon,

És vért kiáltotok és dinamitot és hullást és örületet.

És hány tudja köztetek, miért?

Ó, hogy szánlak, szánlak benneteket!

És jaj, ti szegény rendőrök!

Csizmába, sisakba bujtatott szegény parasztfiúk,

Kiknek kardot kell vonnotok,

Akikre száll kő és káromkodás,

És markotokon csurran a vér,

Míg odahaza tán sir a kisgyereketek és templomban reszketve könyörög értetek

Ó, hát titeket hogy szánlak, jó testvérek!

[az asszony

És ti, szegény, szegény nagyok,

Kapitányok, grófok, miniszterek,

Kiknek fejére zúdul minden átok,

És lelketeket égeti a vér,

Titeket is, nyomorult testvérek, ó mennyire, mennyire szánlak!

Mind, mind, mind szánlak és értlek és szeretlek,

Szegény testvérek, igavonó vakok,

Vak gyilkosok és vak öngyilkosok!

Betegséget betegebb orvossággal orvosoló balgák!

Ó jaj, sirjunk mind, sirassuk magunkat és egymást,
 És próbáljuk meg gyűlölni a gyűlöletet,
 És könyörölni nyomorult magunkon:
 Hátha talán még megkönyörül rajtunk
 A meggyalázott Isten !

Ita nem van!

VII.

PRÉDIKÁCIÓ.

És miután bezárt ajtók megett
 Feltúrtam mind a könyveket,
 És megtanultam, mit beszélnek
 A bölcsek és a lázadók,
 Egymásra zendült szívem két felének
 Imígy tartottam prédikációt:

VIII.

SZÜRET.

Sírhatsz ! Hiába ! Lángol a vad Szüret.
 Vér-gálicokkal kinra locsol szegény
 Fürtökre vár a Tiprató Kád,
 Várnak a vad taposó legények.

Két ősi típró, két iszonyú iker:
 A Bűn az egyik, másik a Balgaság.
 Sivalkodó kis Szív-szemeknek
 Mustja zuhog feketén alattuk.

Hiába lángol háborodó szemed,
 Üres szemgödriük rád vigyorog bután:
 A Krisztus tűzszemét se látják,
 Hát a te pisle picinyke mécsed !

Hány zengő lélek sirta siralmadat,
 Ó hány acélszív ökle dörömbözött
 Mellük bozontos boltozatján:
 S tombol a tánc, fut a vér a Kádban.

Nincsen reménység: hinni tanulj, szívem,
 A nincsent hinni, hinni a képtelent:
 Az érthetetlen Értelemnek
 Hinni tanuld igen-es malasztját.

Az érthetellent Értelem életi,
 Rothadt szemből is bort fanyarul a must.
 Övé a szőlő: és a Gazda
 Tudja, miért, hogyan és mi végre?

IX.

KEVÉS!

Haj be vénes bölcsesség ez,
 Ijjú szívem, haj de bús!
 Könyves ész ha erre végez,
 Sajgó szívnek csak kevés ez,
 Ki tövissel koszorús!

Nem születtem eszme-ágyon
 Elheverni álmodón:
 Tenni, tenni, tenni vágyom!
 Élni mért e bús világon,
 Hogyha meg nem mozgatom?

X.

KENET.

Csitt, nyugtalan szív, légy szerény!
 Örököt te magad választottad:
 A legkisebbet és a legnagyobbat
 A föld színén.

Te választottál: jó neked!
 Jól járt fölötted sorsvető-fonálad.
 Hát simogasd, ahol előtálad,
 A lelkeket.

Nézd, nézd, fönt, lent: özönlenek!
 Szívükön száz seb láthatatlan lángol.
 Kell, hogy te lásd: azért kaptál a Lángtól
 Lámpás szemet!

Lámpás szemet, orvos kezét,
 Szívet, mely ég, mint Mózes csipkebokra:
 Eredj és légy ütődött homlokokra
 Zsongó kenet!

Sík Sándor.

VENDETTA.

AZ ELŐREUGRÓ szikla alatt hatalmas, kettérepesztett fatörzsekkel élesztett tűz lobogott. A füsttől megfeketített kő mellett puha, ruganyos fenyőágakból megrakott fekhelyen a nap fáradalmait kipihenő emberek feküdtek. Három olasz famunkásom volt. Lódenköpenyegeikbe burkolódzva, meztelen lábaikat a tűz felé nyújtották s látszólag mélyen aludtak.

A tűz tulsó oldalán egy öreg oláh pipázgatva ült egy fatuskón. Két megbéklyózott mokány hegyiló, fejét lehorgasztva, a tűz mellett sütkérezett. Gazdájuk, az öreg Ilie, odaterelte, nehogy a medve az éj folyamán leüsse őket. A lovacsák különben jól voltak lakva, mivel egész nap hasig érő erdei fűben legeltek.

De Ilie sem maradt soká ébren.

Miután meggyőződött róla, hogy a lovak jól meg vannak béklyózva, kockás takaróját magára húzta és az egyik fanyerget párnaként a feje alá téve, a puszta földre leheveredett. Sündisznó módjára összegabalyodva, úgy helyezkedett el, hogy a tűz melegítő sugarai testének minél nagyobb felületét ériék.

Lepihenés előtt csendes szép időben a tábori tűz melletti hangulatot rendszeren még egy negyed óráig szoktam élvezni. A jelen történet kezdete azoknak a csodálatos őszi éjszakáknak egyikével esik össze, amilyeneknek a déli Kárpátokon kívül alig akad párja. Földrészünkön a civilizáció az emberi tevékenység által meg nem zavart fenséges csendet már mindenütt megölte. Alig lehet olyan félreeső erdőséget vagy hegyvidéket találni, ahová a távoli harangszó, a mozdony füttye, a hajó vagy a gyár gőzkürtjének bűgása el ne hatolna. De a Zsil és Cserna forrásvidékeinek vízvásztóján elterülő vadonig az említett hangok még elhaló nesz alakjában sem jutnak el. A Duna felé hömpölygő, helyenkint hatalmas vízeséseket alkotó hegyifolyók letompított zúgása a fenséges csendet nem zavarja, mivel abba harmónikusan beleolvad.

Egy ideig a fényes esthajnalcillág ragyogásában gyönyörködöm. A földön lévő tárgyakat ugyan észrevehetőleg nem világítja meg, de azért jelentéktelenebb társaival együtt az égboltozatot egy árnyalattal világosabbá teszi. Ezen a háttéren a láthatárt alkotó, sziklás hegycsúcsok körvonalai a legélesebben rajzolódnak le. — Azután a tüzet nézem. A lángok lobogása megszűnt, de ahelyett a parázs a legrikítóbb színek minden pillanatban változó, kaleidoszkopikus képét nyújtja.

Most azt veszem észre, hogy nemcsak én vagyok ébren. Guido,

az egyik olasz, felül, körülnéz és szemmeláthatólag figyeli a társaság minden egyes tagját, mintha meg akarna győződni róla, hogy mindenki alszik-e. Minthogy az egész társaság többé-kevésbé horkol és én is mozdulatlanul fekszem, azt hiszi, senki sincs ébren. Egy ideig hátizsákjában motoszkál s egy imakönyvet és rózsafüzért vesz elő. Aztán letérdel és áhítatosan imádkozik.

Gondolataim gyermekkoromba kalandoznak vissza, amikor atyám még élt, aki munkásaival szemben roppant kimérten és tartózkodóan viselkedett. Eszembe jut, hogy ép Guidót egész kivételes bánásmódban részesítette. Könyvtárunk ajtaja az ő számára mindig nyitva volt. Olykor, szöges munkáscipőit levetve, harisnyában sompolygott a könyvesszekrényig, ahonnét valamilyen olasz vagy francia könyvet vett le s tanulmányozásába mélyedt. Atyám halála után egy ideig eltűnt. Állítólag pár évet Kanadában töltött, de viselt dolgairól senkivel sem szeretett beszélgetni. Annyi bizonyos, hogy időközben megtanult angolul, mert most már főfigyelmét a Tauchnitz-köteteknek szentelte.

Külseje és fellépése azonban határozottan elárulta, hogy nem munkásnak született és nem annak nevelkedett. Családunk körében Richelieu-nek neveztük el. Finom arcvonásai, filigrán termete, distingvált modora folytán mindenesetre sokkal inkább hasonlított egy rokokóbeli szalónabbéra, mint egy famunkásra. Mikor másnap reggel felébredtem, a késő őszi évadnak megfelelően, még teljesen sötét volt. De az olaszok által élesztett tűz magasan lobogó lánggal égett. Rajtam kívül már mindenki ébren volt és a tervbevett korai indulásra készült. Ilie a lovakat a rétre hajtotta, hogy felnyergeltetésük előtt személyes felügyelete mellett legelhessenek.

Mazett a tűz felett lógó üstben a készülő puliszkát kavarta, míg Fasciott az általam megelőző napon elejtett vaddisznó májából paprikást készített. Guidó egy előttem ismeretlen fiatal emberrel a tűz másik oldalán ülve, olaszul beszélgetett. Az éjjel érkezett vendég egy pléh-pohárból teát szűröcsölt.

A jövevény Beppo, egyik munkásomnak unokaöccse volt. Az öreg Rodolfo testvérenek korán árvaságra jutott fiát örökbe fogadta és felnevelte. Eddig egy másik fatermelőcégnél dolgozott, de nevelőatyjának biztatására az én fatelepemre készült jönni, hogy ott munkába álljon. Útközben a ködben eltévedt. Az éj folyamán a havastetőkön bolyongott, ahol a köd eloszlott. Így azután tábornütünket észrevette és hozánk jött. Most arra kért, engedjem meg, hogy ő is vadászexpedíciókhoz csatlakozzék. Míg én aludtam, megtudta, hogy a Cserna-völgy oláhországi részébe készülünk.

Minthogy amúgy is kevesen voltunk, minden okom megvolt arra, hogy Beppo csatlakozását örömmel vegyem. A tervbevett vaddisznó-hajtásokban hajtói minőségben mindenesetre hasznát fogjuk venni.

Szürkületkor Ilie a lovacsákkal visszatért a tűzhöz, ahol azokat megnyergeltük és pogyásunkkal megraktuk. Az idő egyelőre igen szép-

nek mutatkozott, de a senyvedő parázból kibontakozó füst nem szállt egyenesen az ég felé, hanem mint lenge, fehér fátyol, lassan kúszott tova a földön, mire Ilie azt jegyezte meg, hogy a szép napoknak nemso-kára vége lesz. A V betű alakjában nagy gágogással délfelé húzó vad-ludak nyilvánvalóan ugyanazt látszottak jelezni.

Ez azonban a tervbevett vadászkirándulás folytatásától cseppet sem vette el a kedvünket. Különösen az olaszok örültek, hogy most oláhországi területre megyünk, mert a magyar határon túl nekik is megengedtem, hogy nemcsak mint hajtók és vadterelők, hanem mint puskavadászok is szerepeljenek.

Azoknak a régi vadászexpedícióknak, amikor az ember a határok, törvényes korlátozások és tilalmak semmibe vételével, úgyszólván hódító módjára hatolt az ellenséges földre, megvolt a maguk saját-ságos varázsa. Az igazi szabadság és függetlenség érzésének kéjét csak azokban az időkben ismertem meg, amikor egy-egy elszánt csapat élén az Erdély—Bánság—Oláhországi hármashatár közelében a havasalföldi, szinte végnélküli erdőségeket portyáztam végig. Az oláhországi határ-örkatonák, a dorobáncok, a Fasciottok, Mazettek, Guidók és Beppók golyósfegyvereit és hosszú vadászkéseit szinte babonás félelemmel respektálták. A legeltetési idény bevégeztével polgári egyénnel ezen a vidéken nem igen lehetett találkozni. Bujdosó katonaszökevények, birkarablást, lólopást és más hasonló szabadfoglalkozást űző emberek, kik nem szerettek a kakastollasokkal találkozni, nem zavarták cirkulu-sainkat, viszont mi sem avatkoztunk az ő dolgukba. Úgy haladtunk el egymás mellett, mint a hiúz és farkas, a vadon összes védtelen lakói-nak rémei, melyek egymást nem bántják. De azért este a lobogó tábori tűz mellett az őserdőben talált csontvázakról és az emberi mulandóság más jeleiről szóló elbeszélések, találgatások és eszmececerék mindig aktuálisak voltak. Nyomtalanul eltűnt emberek nevét szokták oly esetekkel összefüggésben emlegetni, mikor egy-egy fához kötött hulla-maradvány megtalálását emlegették. A Klosányi, Borostyényi és Tur-csinesti parasztokat a kegyetlenkedések hírhedtekké tették, melyeket állítólag elfogott magános erdélyi vadászokkal, csapdaállítókkal és csempészekkel szemben elkövettek. Jaj annak, aki élve a hatalmukba került.

Quod Deus avertat.

De mindezzel mi nem sokat törődtünk. Öt jól felfegyverzett vadásznak semmitől sem kellett tartania. Mert Beppóval együtt öten voltunk. A kis ártatlan ugyanis az oláh határ átlépése után lóden-köpenye bő redőiből egy karabélyt szedett elő, melyet magyar területen a Kakastollasoktól való félelmében igen ügyesen elrejtett. Ilie ellenben nem számított. Fegyvere nem volt és csak a két málháslónak viselte gondját. A határátlépést követő napon különben is elvált tőlünk. Az oláhországi Runkuba ment, ahol egy barátjától, Zamora Csabuktól, kukoricalisztet, diót, sütni való tököt, tökmagolajat és gyümölcsöt

szerzett be, hogy növényi táplálékkal lásson el bennünket. Ezeket a vadhúson élő vadászra nézve oly végtelenül kívánatos dolgokat egy csacsin kellett a Girdomán-szikla alatti barlanghoz hoznia, hol a megbeszélés szerint találkozunk. A lovak az oláhországi faluban túlnagy feltűnést keltettek volna s így Beppo gondozása alatt nálunk maradtak, hogy poggyászukat és az elejtett vadat szállítsák.

Nappal vadásztunk, az éjszakát a barlang bejárata előtt rakott tűz mellett töltöttük. Vállalkozásunknak az idő is rendkívül kedvezett. November végén még mindig az ökörnyálás, meleg vénasszonyok nyara tartott. De az ég tiszta, kék színe ólomszürkére változott. A napkorong ugyan nem bújt el, rikító fénye azonban annyira megfakult, hogy szabad-szemmel egész bátran bele lehetett nézni.

A barlang belsejében a mennyezetről soha el nem olvadó jégcsapok lógtak le. Ezt a helyet rendeztük be mészárszéknek és húskamrának, ahol egy, az első napon lőtt vaddisznót és két zergét raktároztunk el.

Az időjárás éjjel is oly szokatlanul meleg volt, hogy első este a lefekvés előtti órákat ingujjban a tűz mellett ülve és beszélgetve töltöttük el. A társaságot főleg Beppo tartotta szóval, jóllehet, a két olasz, Guidó és Mazett kedvetlenül hallgatták. A máskor közlékeny és mindenkivel szemben szeretetreméltó Guidó feltűnően kedvetlen és szófukar volt. Azt állította, hogy fázik és kabátját nem vetette le, ingét pedig, melyet ilyen helyt meleg időben mindenki mellig nyitva szokott viselni, hegyes szakálla tövéig gombolta be.

A vígkedélyű Mazettet is mintha kicserélték volna. Guidóval néha egy-egy tekintetet váltott, mely elárulta, hogy kettőjüket egy, a társaság többi tagjai előtt titokban tartott kapocs fűzi össze, melynek Beppóval szemben valamilyen éle volt. Ha a fiatal ember beszéd közben bizonyos hazai, azaz olaszországi dolgokat érintett, azonnal letorkolták.

Fasciott, aki különben is szótlán, magába zárkózott ember volt, ettől a szokásától a mai napon sem tért el. Hallgatagon bagózott és a tűzbe nézett. A nikotinélvezetnek ezt a módját valamikor mint matróz a vitorlás hajókon szokta meg, ahol a pipázás és a szivarozás a tűzveszély miatt szigorúan meg volt tiltva.

Beppo hosszas kísérletezés és tapogatózás után végre megtalálta azt a témát, mely a többi olaszoknak is tetszett. Szerelmi kalandjainak elbeszélésével az egész társaságot mulattatta. Ha szavainak hitelt lehetett volna adni, akkor valóságos fiók-Casanovának kellett volna tartani. Még Fasciott részvétlen közönye is felolvadt és mielőtt elaludtunk, megállapítottam, hogy a szerelem oly régi és mindig új témája minden körülmények között számíthat az emberek érdeklődésére.

De az első, aki fejét álomra hajtotta, Beppo volt. Guidó és Fasciott is végignyújtóztak a tűz mellett, csak Mazett pótolta a cipője talpából kihullott szögeket. Azután monológizált. Beppóval foglalkozott és magában meghányta-vetette, hogy felkeltse-e a haszontalant, aki

a reá bízott lovakat elfelejtette megbéklyózni és a tűz mellé terelni. De azután meggondolta a dolgot és maga indult el értük. Pár lépéssel elhagyta a tűz fénykörét és eltűnt a sötétben. Már félig álomba merültem, amikor a megbéklyózott állatok otromba ugrásai megremegtették a földet.

Anélkül, hogy fejemet felemeltem volna, körülnéztem. Guidó térddepelt és a tűz fénye mellett olvasott kis, fekete bőrbe kötött, aranykeresztes imakönyvből. A visszatérő Mazett megvárta, hogy imádságát befejezze.

— Beppó annyira bolondja az asszonyoknak, hogy azok miatt egyszer nagy baj fogja érni. Rodolfó azt mondja, hogy a fiú csak akkor ér valamit, ha minden szoknyától lehetőleg távol, az erdőben dolgozik.

Halk beszélgetésük további tartalmából már semmit sem értettem. Különben nem is érdekelt. Még a lovak dobbanása és mély sóhajtása ütötte meg füleimet. Azután elaludtam.

Másnap este két zergével tértünk vissza a barlanghoz. Az idő még mindig jó volt, de a déli irányban elhuzódó hegygerincekre sűrű ködfátyol borult. A levegőnek, bár a hőmérséklet még következetesen az ingujjban való pihenésnek kedvezett, határozottan hősza volt.

A hangulat a tűz mellett rossznak mutatkozott. Elfogyott a dohány, a kenyér, a kukoricaliszt, a só. Ilie a várva-várt kincsekkel még mindig nem érkezett meg. Pedig már a délután folyamán itt kellett volna lennie. A parázsonsült zergemáj senkinek sem izlett. A fáradt, elcsigázott test kívánta a táplálékot, de a gyomor azt, amivel meg tudtuk kínálni, nem akarta bevenni.

Beppó a száját sem merte kinyitni. A sötétség beálltával Mazett nem egészen barátságos biztatására elment a lovakért, melyeket a tűz közelében megbéklyózott.

Ép le akartunk feküdni, mikor a szélcsöndben az erdei magány némaságát egy igen messziről jövő vontatott hang szakította meg. A több oldalról hallható kuvikok szavától alig lehetett megkülönböztetni. Az időközben sűrű ködbe borult tájon újra a legmélyebb csend uralkodott.

Mi lehetett ez? Semmiesetre sem volt emberi hang. Oly furcsának tűnt fel és mégis mindegyikünk határozottan állította, hogy hangot hallott valahonnan.

De honnan? Kinek, minek a torkából jött a szokatlan kiáltás?

Most megismétlődött. Valamivel közelebb jöhetett. A lovak is meghallották. A füleiket hegyezik és horkolnak.

Hosszúra nyújtott emberi kiáltás, az oláh pásztoroknak és vadászoknak farkasordításszerű kurjantása hasítja ketté a levegőt.

Mindannyian felugranak.

Ilie megérkezett.

Ilie eltévedt és segítséget, útbaigazítást kér.

Mazett gyorsan befűzi a már levetett hegyi cipőt, Fasciott pedig

hatalmas fejszével egy száraz fenyődarabot sok, vékony pálcácskává hasít szét. Ezt a nyalábot összeköti, az egyik végét a tűzbe teszi.

Az így elkészített fáklyát Mazett kezébe veszi és a biztató kiáltására minden alkalommal felelő hang irányában elsiet.

A tűzcsóva fénye a sűrű ködben hamarosan eltűnik. Egy idő múlva a két hang egymásnak feleselő kiáltása sem hallatszik többé.

Egy ideig várakozunk.

Azután közeledő emberek beszélgetése és lépteiknek zaja hallatszik.

Mazett és Ilie a tűzfény körében megjelennek. Előttük az összes földi javakkal megrakott csacsi baktat.

Ilie szokatlanul bőbeszédű. Ügylátszik a nyakába akasztott lopótök kulacsnak a tartalma megoldotta a nyelvét. De azért elég összefüggően el tudja mondani, hogy a sűrű ködben majdnem eltévedt és a Turcsi-neásza gerinc tetejére érve egy ideig nem tudta, hogy merre forduljon. De akkor a csacsi megérezte a tűznek, a megbéklyózott lovaknak a szimatát. Csatakiáltását kétszer hallatta és ellentállhatatlanul törtetett egy bizonyos irányban, a kötőfék szárába kapaszkodó Iliet maga után vonszolva. Erre Ilie is elkurjantotta magát, mire azonnal választ kapott.

Igy a titokzatos és mégis annyira ismerősnek tetsző hang rejtélye is megoldódott.

A hangulat a barlangban egy csapásra megváltozott. Ilie minden jót, sőt annál sokkal többet hozott. Fasciott vígan keverte az illatos polentát, melyet tökmagolajjal fűszerezve fogyasztottunk el. A sok húsevés után a sülttök is nagyszerűen ízlett, a dió és a parázsban sült friss, édes gesztenye pedig felért a legválogatottabb csemegével. Vacsora után a csempészett dohánnyal megtömött pipák füstöltek és a szilvapálinkától duzzadó kecskebőrtömlő rövid idő múlva úgy megráncosodott, mint egy nyolcvanéves aggastyánnak arca.

Mazett és Fasciott annyit ivott, hogy hangulatuk a kedélyességből a lobbanékonyágnak abba a stádiumába készült átcsapni, amelyben a verőfényes Itália köznépeinek fiai nézeteltéréseiket késeléssel szokták elintézni. Ennyire azonban nem jutottak, mert a mindig józan és előrelátó Guidó a késeket és fegyvereket kellő időben a barlang mélyében, egy nehezen feltalálható sziklahasadékba rejtette. Az egész ügy a két jómadár ingében csupán folytonossági hiányokat eredményezett.

Ilie, miután kulacsbeli fogyasztását a tömlőből vett erélyes kortyokkal tetézte, fárasztó gyaloglása után leheveredett és mély álomba merült.

Beppó nem ivott sokat. Az ő állapotát a helyi viszonyoknak megfelelőleg, nem szalon-, hanem barlang-spic elnevezéssel illelhetném. Nyelve megeredt, amit ma este annál szabadabban megtehetett, mivel szószátyárkodásának egy korholó szó vagy pillantás sem szabott határokat. A teljesen absztinens Guidó látszólag a közömbös hallgató szerepével elégedett meg.

Az édes szilvapálinka Beppónál is harcias hajlamokat keltett fel.

Minden második szavánál a «vendettá»-t emlegette, a vérbosszút, melyet még élete árán is végre kell hajtania.

— De ki a csodán akarsz bosszút állni?

Mikor ezt a kérdést intéztem hozzá, a kedélyek már annyira lecsendesedtek, hogy Mazett és Fasciott az alaposan megtépett ingek integritását már nem bántották, de annál nagyobb hévvel játszottak «Morá»-t s e játékot kártya nélkül csak a változó számban feltartott ujjakkal folytatták. A kalábernél talán mulatságosabb, a Rumynél mindenestre szellemesebb szórakozás.

— Apám gyilkosán — volt a válasz.

Beppó e kijelentésre szemmeláthatóan megilletődött. Egyideig elhallgatott. Megevett egy almát, azután folytatta.

— Anyám korzikai asszony volt. Apám akkor ismerkedett meg vele, amikor Sassariban katonáskodott, hová a San-Bonifacio-csatorna túlsó oldalán lakó korzikaiak nagy ünnepek alkalmával szoktak átrándulni. Katonai szolgálati idejének leforgása után apám anyámat nőül vette és feleségével Prató-Carnicoba, Udine közelében lévő szülőfalujába tért vissza, hol mint carabinieri kapott állást.

A plébános Don Achille Ziani volt. Valamikor gazdag és befolyásos, de abban az időben teljesen elszegényedett nemesi család sarja. Nagyapám Don Achille apjának volt a komornyikja, nagyanyám pedig a plébánosnak a dajkája, mert a pap apámmal egyidőben született.

A két gyermeket kezdetben a legszebb baráti, szinte testvéri szeretet fűzte egymáshoz. Később együtt mentek iskolába és Don Achille anyja első áldozásuk emlékére a két tejtestvérnek két teljesen egyenlő, aranyláncon lógó, aranykeretes, zománcból készült Madonna-képet akasztott a nyakába.

Apámnak és tejtestvérenek az útjai később szétváltak. Apám, nagyapa mesterségét követve, csempész és orvvadász lett. Don Achille az iskolákat látogatta. De ha vakációra hazatért, minden alkalmat felhasználta, hogy vadászszenvedélyét gyermekkori pajtása társaságában a tilosban kielégítse.

Apámat egy alkalommal, amikor nagyapát agyonlőtték, elfogták és hosszabb ideig börtönbe vetették, mivel nem tudta magát a gyanútól tisztázni, hogy az akkori lövöldözésnél az egyik határórt megsebesítette. Azután elment katonának. Ezalatt Don Achille, kinekzülei időközben teljesen elszegényedtek és meghaltak, pap lett és bevonult a Prato-Carnicói plébániába.

Apám mint carabinieri a pappal fennálló régi barátságot tovább ápolta. De legnagyobb meglepetésére azt vette észre, hogy Don Achille annyira rabja lett a vadászszenvedélynek, hogy a sihederkorában megkezdett vadászókalandokat mint pap is folytatta.

Egy viharos éjtszaka után apámat átlőtt mellel holtan hozták haza. A carabinieri az egész vadászbandát, kikkel néhány golyót váltottak, egynek a kivételével, elfogták. A foglyok mind azt vallották, hogy az az

egy lőtte le az apámat. A holttestből kiszedett golyó a pap vadászfegyverének vont csövébe pontosan be volt illeszthető, mely a parochiában kormos csővel a fegyverszekrényben függött.

A pap nyomtalanul eltűnt.

Azóta senki sem látta.

Anyám azonban az aranyláncot levette a halott nyakáról és az enyémmre akasztotta. Azóta halála napjáig minden évben megismételtette fogadalmamat, hogy azt, akinél nyakláncom párját megtalálom, megölöm.

Mire Beppó elbeszélését bevégezte, Mazett és Fasciott a «Mora»-játékot abbahagyta és lefeküdt aludni. Guidó eltűnt. De midőn a barlang elé mentem, hogy az időjárást megfigyeljem, találkoztam vele. Látszólag ő is metereológiai megfigyelésekkel volt elfoglalva. A földet még mindig sűrű köd borította. Táborunk környékén a lecsapódó füstnek csípős s különösen a barlangban, szinte tűrhetetlen szaga volt. Csak a földön fekvé lehetett köhögés és könnyezés nélkül lélekezni. Ez azonban cseppet sem zavart, mivel az idő előrehaladottsága miatt úgylátalomra hajtottam a fejemet.

Az éj folyamán egyszer fázva ébredtem fel. Az idő megváltozott. A tűz fénykörében tisztán lehetett látni, hogy a sűrű hópelyheket az orkán szinte vízszintes irányban hajtja.

Az egész társaság ébren volt és felvette a kabátokat és a lodenköpenyegeket. A hatalmas fahasábokkal élesztett tűz hosszú, sárga lángjait a szél minden irányban csapkodta és a folyton irányt változtató füst elől sehol sem lehetett biztos és állandó menedéket találni. Ilie kockás oláh darócpokrócba burkolódzva, egy nagy kőnek támaszkodva félig ülő helyzetben gubbasztott a tűz mellett. A lovak és a csacsi, farukat a vihar felé fordítva, fejüket lehorgasztva, nyugodtan állottak a tűz mellett. Az erdélyiek ilyenkor azt mondják : az állatok «pipálnak».

Miután felöltöztem és betakaróztam, fejemet egy nyeregpre hajtva, tovább aludtam.

Mire felébredtem, kivirradt. Állapotunk cseppet sem volt épületes. A hóesés még nem szűnt meg. A vihar nagy hótömegeket fújt be barlangunkba, hol a fehér por mindent elborított. Ahol a szél sodra valamely akadályban megtört, magas hótörzsek képződtek. Az alattunk elterülő ősbükkös a természet e vad és félelmetes hangversenyében az orgona legmélyebb regiszterének megfelelő basszust szolgáltatva, míg a felettünk égfelé nyúló sziklatornyok között süvítő szél a magasabb hangnemű sipokat szólaltatta meg.

Az öreg Ilie vízéért sem mert menni. Fasciott végre a közeli forrástól egy félig megtelt vederrel tért vissza, de arról biztosított bennünket, hogy a szél hajszál híján felborította és egy cseppet sem csodálkozott azon, hogy a vén oláh kísérlete kudarcot vallott.

Reggelizés közben tanácskoztunk.

Itt már nem volt további maradásunk. Elhatároztuk, hogy mihelyt lehetséges, haza felé indulunk.

Két út állott rendelkezésünkre.

Az erdőben a talaj roppant sziklás és nehezen járható. A nagy viharra való tekintettel azonban ezt az alternatívát kellett választanunk, mivel a havastetőn vezető karavánút használatát ilyen időben a legtapasztaltabb emberek állítása szerint szinte legyőzhetetlen akadályok és veszélyek tették lehetetlenné.

Mielőtt elindultunk, az erdőben terepszemlét tartottam. Rövidesen meggyőződtem róla, hogy a vastag és percről-percre növekedő hóréteg miatt a málhás állatokkal való menetelésre gondolni sem lehetett.

Ezért az aránytalanul nagyobb kockázattal járó rendes út mellett kellett döntenünk, mely a legnagyobb szélrohamoknak kitett havastetőkön vezetett.

A málhás állatokat felnyergeltük és megraktuk. A lovak hátára került a meglőtt vad, a megmaradt élelmiszerkészleteket átalvetőkbe csomagolva a csacsi hátára raktuk.

Az első nehézségek azonban már a barlang bejárata előtt megkezdődtek. Amint az oltalmat nyújtó sziklafalaktól eltávoztunk, a lovak a szél nyomásától, mely a menet irányával szembe fújt, megbokrosodtak. Mind a négy lábukat megvetve, a viláért sem akartak egy lépést előremenni, sőt amint szerét tehették, megfordultak és terhüket ledobálva vad ugrásokkal a barlang bejárata előtt kerestek menedéket, hol a pislogó tűz maradványai mellett tovább *pipáltak*.

Az indulást ily körülmények között kár lett volna erőszakolni és azért elhatároztuk, hogy a napnak egyik későbbi szakában esetleg beálló időváltozást várjuk.

Lenyergeltünk és újra leheveredtünk. A hangulat annak ellenére, hogy a szabadulás reménye kétséges volt, cseppet sem volt borús. Jól voltunk lakva. Dohány sem hiányzott és a folytonos kemény sportmunka után egy alapos nappali heverészás sem esett rosszul. Sőt dél felé Mazett és Fasciott újra kedvenc játékukkal, a «Mora»-val szórakoztak.

Optimisztikus felfogásunk jogosultsága is látszólag beigazolódott. A szél ereje engedett, sőt déli irányban a felhőréteg is annyira megritkult, hogy a nap egy nagy, fénytelen korong alakjában vált láthatóvá. A havazás ellenben percig sem szünetelt.

Ez alkalommal az indulás sikerült.

Elöl mentem én. Guidó és Mazett követtek. Azután jött Beppó és Ilie, kik egy-egy lovat vezettek. A csacsi szabadon követte a második lovat. Fasciott bezárta a menetet. Neki kellett gondoskodnia arról, hogy senki el ne maradjon és a málhásállatokról esetleg lepottyánó poggyászarabok kárba ne vesszenek.

Kezdetben kifogástalanul haladtunk előre. Egyideig a barlangunkat alkotó sziklafalnak a tövében a rétegvonal mentén nyugatra kellett mennünk, ami utazásunk főirányával ellenkezett. Ez azonban csak addig tartott, míg egy főmarhacsapáshoz nem értünk, melyen nyáron

a Retyezáttömb déli hegycsoportján legeltető pásztorok a bánági és erdélyi lakott vidékekkel szokták az összeköttetést fenntartani.

Míg felfelé kapaszkodtunk, a zimankó nem okozott különösebb kellemetlenséget. A havat nagyjában elfujta a szél, csak helyenkint kellett nagyobb hófúvásokon áthaladnunk, hol a lovak hasig süllyedve prüszköltek és nyugtalankodtak. Sőt az egyik egy alkalommal annyira rugdalódzott, hogy poggyászát levetette, amiért aztán oláh és olasz válogatott káromkodások hasogatták a levegőt.

Amint a 2000 méter tengerfeletti magasságot meghaladó hegygerincen a csapást elértük, hirtelen kelet felé kanyarodtunk. Kezdetben a szél hátba fujt, de amint tovább haladtunk, fokozatosan irányt változtatva, mindinkább balról kezdett támadni. Mivel már valóságos hóvihár dühöngött, meghagytam az embereknek, hogy lehetőleg zárt sorban csatlakozzanak hozzám, mert a pelyhek oly sűrűn száguldoztak, hogy húsz lépésen túl alig lehetett látni. Azért eltévedéstől még éjtszaka sem félttem, mert a fennsíkon állandóan keleti irányban kellett haladnunk s ezt a kézemben levő iránytűvel ellenőriztem. A sötétség beálltával egy világító masszával bekent tű a lámpa e célra való felhasználását is feleslegessé tette volna. A leolvasásban a hideg sem akadályozott. A szél ereje azonban állandóan növekedett. A lovak újra megbokrosodtak és nem akartak tovább menni. A szélnek hátat fordítva csökönyösen megállottak. A biztatásra és verésre rúgással feleltek.

Már nem sok idő választott el a besötétedéstől.

A kopár havastetőkön dülő viharok alkalmával a szél ereje nem állandó. Néha annyira megdagad, hogy hatása valósággal kalapácsütésére emlékeztet.

Egy ilyen kalapácsütés terített le engem is. Állóképességemet elveszítve, a szél valósággal földhöz nyomott, hol néhányszor meghempergetett, míg egy nagyobb kő tövében menedéket nem találtam. Itt húzódott meg Guidó is.

Midőn magunkhoz tértünk, azt vettük észre, hogy egyedül vagyunk. A többi ember, a lovak, a csacsi eltűntek. Hogy hová lettek, azt már azért is nehéz lett volna megállapítani, mert a hóföregtetegben alig lehetett néhány lépésnyire látni.

A szél ereje lökésszerűségét elvesztette. Az a rettenetes nyomás, mely az előbb meglepetésszerűen hatott, állandósult. Rejtekhelyünket, ahol némi szélárnyékban volt részünk, nem mertük elhagyni.

Végre megembereltük magunkat és miután észrevettük, hogy a roham ereje mégis némileg alábbhagyott, egymásba kapaszkodva elindultunk. Eleinte a széllel szaladtunk, de miután a hegygerinc déli oldalán az északi szél ellen némi menedéket találtunk, jobbra kanyarodva nyugat felé tartottunk, hogy a barlanghoz levezető szerpentinösvényt megtaláljuk. Besötétedés előtt ráakadtunk és újra dél felé fordulva, a sziklafal alját elértük. Innét keleti irányban haladva, végre újra a barlangig jutottunk.

Most már teljes szélcsend volt.

De annál erősebben havazott.

Guidóval az erdőbe mentünk és fát hoztunk. Szerencsénkre a közel szomszédságban egy régi erdőégésre akadtunk, hol kitűnő, lábom száradt fatörzseket lehetett találni.

Tüzet gyújtottunk és hallgatagon telepedtünk le. Nem voltunk rózsás hangulatban. Egyik társunk sorsáról sem tudtunk semmit. Valószínűleg a szél irányában szaladva vagy gurulva szóródtunk szét. Aki nem vigyázott, azzal könnyen megeshetett, hogy valamely mélység felé sodortatva nyakát szegte. A lovak, a csacsi, az étel, a pokrócok elvesztek. Egyelőre azzal kellett beérni, ami rajtunk volt. Pár napig tartó koplalásra kellett elkészülve lennünk.

Emberi segélykiáltás!

Guidó a barlang bejárata elé ment és nagyot kurjantott. Nemsokára beállított Fasciott, kit rövid idő múlva Beppó is követett. Elmondták, hogy az első nagy szélroham a lovakat a lábukról leszedte. A megrakott átalvetők a nyergekről leváltak és a szélben röpködtek, de a fürgetegben ezeket is, a lovakat is szem elől veszítették. Ők maguk azután körülbelül ugyanúgy találtak vissza a barlanghoz, mint mi.

Most már csak Ilie hiányzott. Ép le akartunk feküdni, mikor ugyanazt a hangot hallottuk, mint huszonnégy órával ezelőtt. Azután Ilie kurjantott egyet és miután válaszoltunk neki, rövid idő múlva ő is beállított hozzánk. Nyomában a csacsi is megérkezett.

Eleinte abban reménykedtünk, hogy a számmal együtt legalább az elemózsiának egy része megmenekült. Ez azonban hiú ábrándnak bizonyult.

Ilie a másik irányból jött. Őt a szél a lovakkal együtt a sziklák közé sodorta. Ő maga szerencsésen keresztül vergődött, de az egyik lónak csak hulláját találta meg. A szerencsétlen állat esés közben nyakát szegte. Az egyik átalvetőre is ráakadt, melybe a ketté vágott vaddisznó két fele volt elcsomagolva. Mivel igen nehéz volt, otthagya. A másik lóról nem tudott semmit. A csacsit, pár horzsolástól eltekintve, épen találta. Nem volt messze attól a helytől, ahol ő maga a sziklák aljáig tudott elvergődni. A fanyereg megfordult és a szamár hasán lógott. Az elemózsiát tartalmazó zsákok eltűntek.

Ilie sírni kezdett.

Életbenmaradásunkban már nem akart bízni.

Csak azt sajnálta, hogy bolthajtásos pincék fölé épült háza, melynek falazása közben a részeges Lendero, a kialakított béren felül, egész szilvapálinkáját megitta, oly korán fog a vejére szállani, kívül nem élt a legjobb viszonyban. A lovak elvesztése neki nem okozott sok gondot, mivel megígértem, hogy azokért kárpótolni fogom.

Éhesen feküdtünk le.

A szél elállott, de egész éjjel annál erősebben havazott. Reggel

a nagy fehér pelyhek lomhán hullottak és a barlang előtt a képzelhető legszebb, legbékésebb télikép tárult szemeink elé.

De az ember korgó gyomorral a tájképek szépsége iránti érzését elveszti. Arról kellett gondoskodnunk, hogy valami enivalót szerezzünk. Mielőtt azonban a vaddisznó húsát tartalmazó zsákok megkeresésére elindultunk, a csacsiról gondoskodtunk. Szegény állat már a fák kérgét kezdte rágni. Ilie felmászott egy bükkfára, ágakat vágott le, melyek rügyeit és vékonyka hajtásait a szamár élvezettel ropogtatta.

Amíg a hússal megtelt zsákokat elértük, izelítőt kaptunk abból, hogy miképpen fog hazamenetelünk festeni. Amikor délfelé folyton övig érő hóban gázolva, a barlanghoz visszatértünk, el sem bírtam képzelni, hogy a legközelebbi erdélyi helységig a 45 kilométeres utat hogyan is fogjuk megtenni. Erről azonban kár lett volna sokat gondolkodni. Egyelőre vaddisznóhúst süttünk és ettünk. Azután estig aludtunk. Ezt a sorrendet vacsora és éjjeli pihenés címén reggelig mégegyszer megismételtük. Minden ébrenlét alkalmával Ilie, aki a csacsiról is gondoskodott, a bolthajtásos pincéit emlegette.

Az éj folyamán kiderült.

Reggel meggyőződöttünk róla, hogy a hőtömegeken órások nélkül nem fogunk átvergődhetni. De hogyan jussunk órásokhoz! Mazett azt indítványozta, hogy öljük meg a csacsit. Ha elfogy a vaddisznó, amivel már a legközelebbi jövőben számolni kellett, úgy húsát el fogjuk fogyasztani. Bőréből ellenben szíjakat vágunk, melyekből hat pár hósarut majd csak meg tudunk fonni.

Guidó ezt a megoldást egyelőre ellenezte.

Az ő tanácsát követve neki vágtunk, hogy az elhullott lovat megnyúzzuk. Ha annak a bőrből semmiképpen sem telik, még mindig feláldozhatjuk a csacsit.

Varjak és mátyások káromgása után indulva, a másik lovat is megtaláltuk. Közvetlen közelében voltak a meglőtt zergék is, de ezeket a rókák már megették. Különben a lovak is erősen ki voltak kezdve, de azért megnyúztuk őket és a bőrmaradványokkal visszatértünk a barlanghoz.

Az egész délután a bőröknek szíjakká való összevágásával telt el. Időközben Ilie és Fasciott, a havon átvergődve, a Cserna patak partjáiig jutottak el, ahonnet megfelelő mogyoróbotokat hoztak. Fasciott egy pár császarmadarat és három mókust lőtt s ezeket vacsoránk kiegészítésére nyáron megsütöttük. Este azután a tűz fényénél a parázs felett a mogyorófabotokat megpörköltük, hogy könnyebben legyenek hajlíthatók. Ilie, Ariadne-fonal hosszúságú bocskorszíjainak igénybevételével és a lóbőrszíjából megfontuk a hat pár órásot, minek megtörténte után, mint akik jól végezték a dolgukat, nyugodt lelkiismerettel lepihentünk.

Másnap a vaddisznó utolsó maradványait ettük meg reggelire.

Azután felcsatoltuk a hóráfokat és nekivágtunk a hóborította erdőnek, mivel a tetőkön való menetelésről az ott újult erővel tomboló vihar miatt szó sem lehetett. Azzal is tisztában voltunk, hogy Kimpuluineágra, a legközelebbi erdélyi faluba, a nagy távolság miatt soha sem jutnánk el. A Cserna és Zsil folyók közötti hágót kellene megmásznunk, ami a jelenlegi puha hóviszonyok mellett alig lett volna kivihető. A hó megkeményedését, mely két napon belül okvetlenül bekövetkezett volna, élelmiszerek híján nem bírtuk bevárni. Így csakis abban kereshettük menekülésünket, hogy folyton lefelé tartva egyenesen az oroslán barlangjába, Klosányi oláhországi községbe megyünk, melynek lakói védtelen erdélyi emberekkel szemben elkövetett kegyetlenkedéseikről voltak híresek. Na, de utóvégre nem is voltunk annyira védtelenek. Azonkívül abban is reménykedtünk, hogy éjjeli menetekben észrevétlenül és háborítatlanul el fogunk jutni Francestiig, hol a gazdag görög Kolász, kivel üzleti összeköttetésben állottam, védelmébe fog venni. Onnét a hazajutás már semmiféle gondot sem okozott.

Elöl mentem én. Engem Fasciott és Mazett követtek. Az elsőségben egymást felváltottuk, mivel az első nyomtörőnek volt a legnehezebb feladata, amit egy ember egész nap nem bírt volna elvégezni. A többiek, gyengébb emberek lévén, nyomtörés szempontjából nem jöhettek számításba. Az emberek nyomában a szabadjára érzett csacsi jött. Őt nem kellett bízgatni. Ugrálva, baktatva, nagyokat nyögve és fújva nem maradt el. A hótaposás a képzelhető legkeservebb napszámomunka. Rövid idő múlva az ember egész testét ellepi az izzadság, mely az alsó és a vastag felső ruhán átszivároghatva nagy, nedves foltokat képez. Amikor hideg van, ezek a foltok megfagynak és a fagy az öltözetet a test minden ízületét feszélyező, suroló, sebeket okozó, páncéllá változtatja át.

Evés, pihenés nélkül, lépésenkint a hóval küszködve, haladtunk előre. Estig alig tettünk meg tíz kilométert, de legalább a jóleső érzéssel értük el a Turcsineásza gerinc tetjét, hogy a Cserna patakon való átgázolás és a balpart mentén elhuzódó meredek hegyoldal megmászása után az út legnehezebb részével megbirkóztunk.

Holtfáradtan, az éhségtől korgó gyomorral telepedtünk le egy előrehajló szikla tövében, hol hómentes helyet találtunk. A rögtönzött táboritűz mellett, a szél által nagy tömegben összehordott száraz bükkfalombokból, elég jó fekhelyeket raktunk. Itt nyári időben előttünk már mások is pihentek, kik maguk alá száraz fűvel ágyaztak. Ezt a szénát a sokat szenvedett hű csacsinak adtuk. A szegény állat azon estén sokkal jobban vacsorázott, mint mi, mert nekünk, néhány útközben szedett vén, kemény bükkfagombával kellett beérnünk, melyeket a parázson megsütve, só nélkül ettünk meg.

Engem és két főhótaposó társamat aznap este nem kellett elringatni. A hóráfok kijavításának feladatát azokra háritottuk át, akik az általunk előre kitaposott csapásban haladtak.

Ilie még mindig a bolthajtásos pincét emlegette.

Másnap reggel éhesen, korgó gyomorral folytattuk utunkat. Az idő teljesen tiszta, verőfényes és szélcsendes volt. Kezdetben a menetelés igen rosszul esett, mivel a tegnapi nap folyamán a nadrágomon csonttá fagyott izzadság térdcsuklómat feldörzsölte és ott nyílt, vérző sebeket okozott. Amint azonban kimelegedtem és újra elkezdtem izzadni, a fájdalmak abbamaradtak.

A friss, kidolgozatlan lóbőről font órások erősen szakadoztak. Ma már csak négyen-jártunk azokon. A hó valamivel alacsonyabb volt, miért is a többiek és a csacsi elég jól tudtak követni. Amint azonban a hosszú hegygerincen tovahaladva tengermagassági viszonylatban alacsonyabb helyekre jutottunk, a hótaposás is fokozatosan kevesebb nehézséggel járt, úgy, hogy délfelé már a folytonos foltozgatásokra szoruló órásokat mindannyian eldobálhattuk. Azzal az érzéssel haladtunk előre, mintha ki akarna tavaszodni. A nap oly melegen kezdett tűzni, mintha az idő dühöngéseit megbánta volna és most egyszerre mindent jóvá akarna tenni. A déli irányban előttünk elterülő havasalföldön egyáltalában nem esett hó. A kilátás azonban ebben az irányban némileg korlátozott volt. A láthatár ibolyaszínű párákba merült. Az északi irányban látható határhavasok, a Rettyezättömb kétezer métert meghaladó magasságú déli nyúlványai, csillogó hólepellettel voltak fedve, melynek halálos öleléséből csak a tegnapi nap rettentő fáradalmai árán tudtunk megmenekülni.

Pár órai további menetelés után egy tölgyfaerdőbe értünk, hol a hó már teljesen elfogyott. Vígán haladtunk volna előre, ha az éhség nem bántott volna annyira. Ha élelmiszereink lettek volna, úgy az egyenesen Klosányi felé vezető utat elhagyva már balra, dél felé fordultunk volna, hogy Francetit elérjük, de ettől a szándéktól elállottunk, mivel az éhség ellenállhatatlan erővel a legközelebbi lakott hely felé hajtott.

Az éhség mindannyiunkat vakmerőkké tett. A Klosányiak részéről fenyegető esetleges veszélyekkel nem törődtünk. A hatóságokra nem gondoltunk, holott azokkal szemben mint felfegyverzett, útlevél nélküli banda, jogilag igen hátrányos helyzetbe jutottunk volna.

Nyáját legeltető vén kecskepásztorral találkoztunk. Abbeli reménységünkben, hogy tőle holmi élelmiszereket fogunk beszerezhetni, csalódtunk. Szegény, maga is mindenből kifogyott. Társa lement Klosányiba, hogy lisztet, babot és káposztát hozzon. A szigorúan betartott karácsonyi böjt miatt az oláhországiak ilyenkor még turót sem esznek. Kecskét nem akartunk ölni. Ezeknél az állatoknál a párosodás ideje még nem mult el teljesen és azért, soványságuktól eltekintve, oly bűdösek voltak, hogy ebből a pecsenyéből még további háromnapos koplalás után sem kértünk volna. Tőle azonban egy fontos ujságot tudtunk meg. A Klosányi falu alsó végén épült kastély ura, az öreg bojár, meghalt és ma tartják a halotttitorát, a «pománá»-t, ahol az egész

vidék lakosságát megvendégelik. A tizmánai kolostor szent főnöke erre az alkalomra a böjti parancsot felfüggesztette és ma este a kastély udvarán mindenki részére ingyen sütnék-főznek és sok szilvapalinkás-hordót vernek csapra. Ezért egész bátran elmehetünk a falu felső széléig, mert senkivel sem fogunk találkozni, aki feltartóztatna. Ma még a falu felső végén táborozó sátrascigányok sincsenek otthon. Aki ép-kézláb ember mind ott van a pománán.

Amikor közvetlenül naplemente előtt a falu szélét elértük, meggyőződünk arról, hogy az öreg igazat mondott. Az egész tehéncsorda be volt csapva a szérüskertbe, hol az állatok a télire elraktározott takarmányt kényük-kedvük szerint dézsmálhatták. A pásztorok valamennyien ott voltak a pománán, hol az ünnepek már kezdetüket vehették. A láthatárt elzáró szilvafák felett hatalmas füstoszlopot lehetett látni, mely az ünnepi sütés-főzés helyét jelölte. Elvétett pisztolydurrogásokat is lehetett hallani.

Ezek az előjelek az eddig aggodalmaskodó Iliet is teljesen megnyugtatták. Bajbajutásunk óta ez alkalommal történt először, hogy nem emlegette a bolthajtásos pincét. Mi is behúzódtunk a szalma, széna és sarjúkazlak közé. A csacsi volt az első, aki a beállott helyzetváltozás összes előnyeit azonnal és teljes mértékben tudta élvezni, amennyiben az illatos széna ropogtatásához tüstént hozzálátott.

Én a magam részéről egy puha sarjúkazalba ástam be magamat, ahol a rajtam lévő nedves ruha kimelegedve, testemet meleg priznicborogatás módjára vette körül. Innét nyugodtan szemléltem a többieknek a foglalatoskodását.

Ilie mindenekelőtt valami, előttem érthetetlen módon, a tehenek körül ólalkodó kutyákat, melyek érkezésünkkel éktelen ugatással támadtak ránk, — kibékítette. Azután a két olasz segítségével megkezdte a tejlopást. Az erős Fasciott a riska szarvát fogta, Beppo két kézzel tartott egy kalapot a tőgye alá, Ilie pedig megfejte. Azért kellett erre a célra nemezkalapjainkat felhasználnunk, mivel összes edényeink elvesztek a számárpoggyász elpusztulásakor.

Ily módon besötétedés előtt tejjel jóllaktunk. Már nyugalomra akartunk térni, midőn közeledő női hangok kötötték le figyelmünket.

Két cigánylány egy-egy batyuval és egy nagy rézüsttel jött. Bennünket nem vettek észre, úgy, hogy mi őket nyugodtan figyelhettük.

Először a csorgóból vizet eresztettek az üstbe, melyet két, külön erre a célra elkészített, nagy kőre helyeztek. Azután tüzet raktak az üst alá, maguk pedig teljesen meztelenre vetkőztek. A sötétség beállta után a tűz rőt fényénél egész fürdésüket, fésülködésüket és öltözködésüket zavartalanul nézhettük végig, míg hófehér ingben, tűzpiros szoknyában és simára fésült hollófekete hajukba font fehér kagylókkal díszítve, az üstöt tartójánál fogva rúdra akasztották és el nem távoztak.

Kár, hogy nem vagyok festő. A fáraónemzetség leányainak az elitbálra készülődését egy igen hangulatteljes képen örökíthettem volna meg.

Még egy ideig az olaszoknak élcelődéseit hallgattam, azután elaludtam.

Roppant mélyen alhattam.

Csak Mazett ismételt rázására és szólítgatására ébredtem fel. Csillagos éjtszaka.

Tilalmam dacára ott, ahol a cigánynék vizet melegítettek, tűz égett, mely mellett Fasciott és Beppó a földön fekvő Guidó körül forgolódott.

— Baj van. Guidót meglőtték...

Míg a valóságot meg nem tudtam, az egész dolog úgy tűnt fel, mint egy rossz álom.

Mindenekelőtt puskámat vizsgáltam meg, meggyőződtem, hogy kifogástalan, használatra kész állapotban, töltve fekszik mellettem. Azután a tűzhöz siettem.

Guidó halálsápadtan, félig ülőhelyzetben egy kőnek támasztva, feküdt a földön. Egy kalapból vizet ivott. Ilie oláh gubáját vette lódenköpenyegé felé, a fején pedig annak báránysüvegét viselte. Mellén tallérnyi sötét folt, mely a lódenkabáton mutatkozott, jelezte a lövés helyét. A sebesült teljesen eszméletnél volt, de roppant gyengének látszott.

Beppó körülötte forgolódva mindenképen igyekezett segítségére lenni. Vízet hozott, szénát tett a dereka alá, törülgette a homlokát és mindenképen a jó betegápoló szerepét akarta betölteni. De hogy nézett ki ő maga! Kalapja hiányzott. Arca látszólag elszenvedett ütlegektől meg volt dagadva. Szeme vérrel aláfutva. Cafatokban lelógó nadrágszárai alól meztelen lába látszott ki.

Mi történt?

Mazett és Ilie egyszerre beszéltek. Fasciott csak helybenhagyólag bólintott.

Alighogy elaludtam, Beppó a cigányleányok után szaladt, kik a nagy halotti tornál, oláhországi szokás szerint, mint táncosnők szerepeltek. Ilie utána ment, mert ő oláh havasi öltözetben egész bátran a beszeszelt ünneplők közé vegyülhetett, anélkül, hogy feltűnést keltett volna. Ő is enni-inni kezdett... Még Beppón sem ütközött volna meg senki, mert a halotti tor egy közeli vasbetonhid építésénél foglalkozó olasz munkásokat is odacsábította, ha a cigányleányok miatt egy csendőrral nem kezdett volna veszekedni. Egy járőr lefogta, rettenetesen elverte, lehúzta cipőjét, kezét-lábát megkötötte és egy kukoricagóréba zárta.

Ilie visszatért hozzánk és az olaszoknak elmondta a történeteket.

Guidó nem engedte meg, hogy engem felébresszenek, hanem Ilie köpenyegét magára vetve és sapkáját a fejére csapva, azonnal a pomána színhelyére rohant, hogy Beppót kiszabadítsa. A kétcsövű fegyvert lódenköpeny alá rejtette. — Most már Beppó vette fel az elbeszélés fonalát. — Guidó ráakadt a góréban és azonnal ki is szabadította volna, de tagjai az elszenvedett ütlegektől és a szoros kötéstől meg voltak gémberevedve. Amikor végre fel tudott tápázkodni, csak lassan tudtak ma-

guknak az udvart ellepő sokaságon keresztül utat törni. Ekkor egy csendőr megismerte őket. Beppó futva menekült, míg Guidó a visszavonulást fedezte. Revolverlövés hangzottak el, de azért Guidó öt rövidesen utólérte. Ekkor azonban ereje elhagyta és csak támogatva tudott a szérűskertig elvánszorogni, hol gyorsan tüzet gyújtottak és a tűz mellé fektették, mert a sebesült állandóan arról panaszkodott, hogy fázik.

Én Guidónak azonnal fel akartam gombolni kabátját és ingét, de ő ezt a leghatározottabban ellenezte, sőt mikor ezzel nem törődve, a sebet mindenáron meg akartam nézni, oly szivettépő módon tudott kérni és könyörögni, hogy e szándéktól elálltam. Ha az esetet végig gondoltam, rá kellett jönnöm, hogy a seb megtekintése és a ruhadaraboknak mozgatása által a szerencsétlen áldozatnak csak hiábavaló kínokat okozok, mivel fertőtlenítő és kötözőszer hiányában a sérülést úgy sem tudtam kellő ápolás alá venni.

De nem is volt sok időnk arra, hogy effélével foglalkozzunk. A lövöldözésnek mindenesetre fel kellett keltenie a csendőrség figyelmét és azért minden pillanatban el lehattunk készülvé, hogy ittlétünket felfedezik. Azért a megmaradt fanyerget azonnal rácsatoltuk a csacsira, egy köpenyegre tettünk a heveder alá, hogy az ülés puhább legyen, a sebesültet a nyeregbe ültettük és elindultunk Francesti felé, melyet a Tizmániai kolostor érintésével ugyanaznap estefelé el kellett érünk.

Két óra volt éjfél után. A hold elég jól világított és azért az erdei ösvényen gyorsan jutottunk előre. Kényelmetlen számárnyeregben ülő sebesültünk azonban keservesen nyögött és panaszkodott. Ezért, mikor kivirradt, két rudat vágtunk, kifeszítettünk két köpenyegre és az így rögtönzött hordágyra fektettük Guidót.

Keserves menetelés volt. A beteget felváltva vittük, de Beppó becsületére legyen mondva, ő nem engedte magát felváltatni. Percer sem tágitott megmentője mellől, kinek kényelméről, a körülményekhez képest, a legmeghatóbb módon gondoskodott.

A lopott tej, mellyel gyomrunkat a bojár kertjében megtöltöttük, a délelőtt folyamán megemésztődött. Megint a legkeservesebb éhséget kezdtük szenvedni. Csak a csacsinak volt jó dolga, mert az erdei réteken mindenütt elegendő füvet talált.

Dél felé az ég megkönyörült rajtunk. A Tizmániai kolostorhoz tartozó, rengeteg kiterjedésű gesztenyeerdőbe értünk. Itt kedvünk szerint szedtünk az édes, tápláló gyümölcsből, miért is a déli pihenő alkalmával gyújtott tűz paraszában annyit süthettünk belőle, amennyi jól esett.

De szegény Guidónak már nem kellett gesztenye. Ő csak hideg vizet kért, amit a szájához tartott kalapból mohón megivott. Ismételen arra kért bennünket, hogy bízzuk sorsára és folytassuk utunkat egyedül, mert neki úgymint meg kell halnia. Mi erről persze hallani sem akartunk. Abban reménykedtem, hogy a Tizmániai kolostorban, melynek kalugerjeivel igen jó viszonyban éltem, el fogjuk helyezhetni és

oda talán Tirguzsiu városából egy orvost is el lehetne hivatni, kinek szakszerű kezelése mellett a sebesültet mégis meg lehetne menteni.

A késő délutáni órákban végre elértük a kolostort. A vadon közepén épült tündérpalota volt. Merész boltíves főkapuján erős hegyipatak folyik át, mely magas, örökzöld borostyánnal benőtt szikláról merész ugrással veti magát a mélységbe, hatalmas zúgó, fehéren habzó vízesést alkotva. Hogy ki építette? Arra nézve senki sem tudott választ adni. Semmiesetre sem oláhok. Minden valószínűség szerint görög szerzetesek, kik javaiknak az oláhok által történt elszekularizálása után, régi hatalmuknak és befolyásuknak csak elenyészően silány maradványait őrizhették meg.

A szerzet főnöke, az öreg fehérszakállú protopop, igen barátságosan fogadott. Miután egy rövid négyszemközti beszélgetés közben a helyzetet megmagyaráztam neki és ez alkalommal a főoltáron két napoleon-dórt is elhelyeztem, ő egy görög nyelven írt levelet küldött Kolasznak, aki még aznap este lóháton megérkezett a zárdába. Az ő segítségével egész ittlétünknek törvényes színezetet adtunk, amennyiben Kolasz a falusi primárnak, a községi előjárónak bejelentette, hogy az Iszkronyi bojár, ahogy engem Francestiben neveztek, megérkezett, hogy erdőmunkásai részére nagyobb tétel szalonnát és más élelmiszert vásároljon. Ez alkalommal egyik olasz kísérője szerencsétlenül járt, amennyiben leesett a lóról.

Mivel a szerzeteseknek kötszereik voltak, Guidó sebet most mégis ápolás alá akartam venni, de minden irányú kísérlet a betegnek hajlíthatatlan makacsságán hajótörést szenvedett, aki a világért sem engedte, hogy a ruháját felgombolják.

Beppó pillanatig sem távozott mellőle. A nyakán lévő Madonnát leakasztotta, azt a beteg mellére tette és előtte térdepelve, hangosan imádkozott.

Úgy virrasztott mellette addig, míg a kimerültségtől fejét a beteg lábára hajtva, el nem aludt.

A nyugalom szemmel láthatólag Guidónak is jót tett, mert szemét lehunyva, nyugodtan szundikált.

De mi sem maradtunk soká. ébren.

Hosszú nélkülözések és koplalások után végre mi is jóllakva, a kandalló tüzétől kellemesen átmelegítve, pihenőre térhettünk.

Azzal a gondolattal aludtam el, hogy az orvos, kiért az ötven kilométernyi távolságban lévő Tirgu-Zsiura küldtünk, talán mégis idejében fog megérkezni, hogy Guidót megmentsse.

Másnap reggel Mazett ébresztett fel.

Guidó meghalt!

Mielőtt a halotthoz mentünk, Mazett, az elhunytnek bizalmasa, még egy jó félóra hosszat beszélt az immár nyugalomra tért vándor életéről. Sok mindent megértettem, ami eddig érthetetlen volt előttem.

Azután a temetésről intézkedtem.

A protopopnál elsőrangú istentiszteletet és a helyi szokásnak megfelelő pománát rendeltem.

Még aznap délután volt a temetés. Óriási, százados gesztenyefa alatt ásták meg a sírt.

Nyitott koporsóban feküdt «Richelieux», mialatt a görög papok szünni nem akaró énekek és ceremóniák között bonyolították le a nagy «szluzsbá»-nak megfelelő szertartást. És minthogy keleti szokás szerint csak a papok beszélnek, a hozzátartozók nem szoktak a nyílt sírnál beszédben búcsúzni, a Mazettól hallottakat végiggondolva, csendes monologgal parentáltam el a boldogultat.

«Isten veled Achille Ziáni! A nagy természet hívó szavát követve ott hagytad a keresztény Isten oltárát, hogy a pogány Dianának áldozál. A sors kegyetlen végzése folytán golyód felebarátodat terítette le. Azért az idegen légióban, Argentínában, Kanadában és a Déli Kárpátokban nyugtalanul hilyongva egy életen át bűnhődtél. De életedet egy nemes gesztussal annak az embernek a megmentése közben dobtad el, aki Téged, bosszút lihegve, keresett.»

De mielőtt a koporsó fedelét lezárták volna, Mazett a halotthoz lépett. Késének egy metszésével felvágta a lódenköpenyt és az inget, úgy, hogy egy aranyláncon lógó, zománcból készült Madonna-kép volt látható. Azután Bepó kezét megfogta, a halotthoz vezette és a képre mutatva azt mondta:

— Ecco la tua vendetta.

Ime a bosszúd!

Maderspach Viktor

SATURNUS.

*Én nem vagyok Nap, kit messziről imádnak,
Nem vagyok lámpása a sötét világnak.*

*Én nem vagyok Hold, útján a jellegeknek,
A holdkórosok álmodón nem követnek.*

*Én nem vagyok Mars, kiben csodák ragyognak,
Nem mondok mesét a sápadt csillagoknak.*

*Szívemben köd van, a szívem fölött éjjel,
Saturnus vagyok a bánat gyűrüjével.*

Falu Tamás.

BERLINI SZÍNHÁZAK.

BERLIN színházi élete nem egészen ismeretlen a magyar közönség előtt. Nemzetközi műsor, átvándorolt művészek, vendégjátékok s nem utolsó sorban a közös bajok rokoni kötelékbe vonják a három közép-európai nagyváros: Berlin, Bécs és Budapest színházát. Hála mindenütt jelenvaló újságíróinknak, Berlinben sincs többé színházi titok és szenzáció, mely pár nap alatt otthon dobra nem kerül. Mégsem lesz érdektelen, e napi szenzációkon túl átpillantani e város sokrétű és sokszínű színházi életét úgy, amint Berlin sajátos miliójében élénk tárul. Kalauzunk legyen a most letűnt 1929—30-as szezon.

Lehet-e egységet keresni négy és félmillió város színházi produkciójában? Lehet-e tájékozódni abban a színi anyagban, mely özönvízként zúdul napról-napra 35—40 színházból? Van-e még lelkesítő művészi törekvés ebben a mammut-üzemben, melynek életfeltétele és egyedüli célja az anyagi siker, mozgatója az üzleti konkurrencia?

E roppant méretek sokat megmagyaráznak a berlini színházból: változatosságát, sokoldalúságát és eredetiségét. A város gyorsütemű fejlődése, lökészerű lendülete mutatkozik színházi életében is. Hevesen és sokat dolgoznak, mint a porosz munkás. E gyors haladásban veszendőbe mennek az elért eredmények, a hagyomány elkallódik, a folytonosság megszakad. Itt minden új ember előről kezd, újból feltalálja magának a színjátszást. A berlini színház örökösen, fáradhatatlanul kísérletezik. A merevségtől, megszokástól való félelem sehol sem olyan nagy, a «*novarum rerum cupido*» sehol sem olyan mohó, mint Berlinben. Itt igazán komikus az új dráma, az új művészet utáni örökös sóhajtozás, hisz egyik előadás sem akar hasonlítani a másikhöz. Minden kísérlet új, «*nie Dagewesenes*» akar lenni. Az eredmény: káosz, melyben az özönvíz előtti színjátszás együtt kavarog a jövő fantazmagóriáival. Ez a lázas aktivitás nem üdvözíti a berlini nézőt, mert a szenzáció, a csoda sehol sem annyira kérészerű, mint itt. A progresszivitás akárhányszor felfuvalkodott képtelenségekhez, nagyigényű giccsekhez s avult modernségekhez vezet. Valóban, a terv-, egység- és törvénynélküliség a berlini színház törvénye. E jelenségek bővebb vizsgálata előtt is nyilvánvaló, hogy a sokféle kedvezmény minden kétes eredményével is jóval több, mint a mi színházaink szinte kivétel nélküli receptív-vegetatív tevékenysége. Ha a dráma és színház fokmérője a szociális psziche aktivitásának, a mi közönségünk ijesztően tétlen s energiátlan a némethez képest.

A dráma anarchiája nem német, hanem általános európai jelenség. Társadalmi lelki típusok kialakulása nélkül nem lehet ízlés és stílusközösség. Amíg a színház s a dráma közösségének csak pénzéből, nem pedig életéből és hitéből él, addig másképp nem is lehet. Az általános formátlanság azonban korántsem fagyott közöny. A közösségekben erők feszülnek, melyeknek játéka jól megfigyelhető a német színházban. A milliófeijű tömeg itt nem formátlan

szörny, hanem politikai és társadalmi széttagoaltságában megkülönböztethető közönség, melynek inspiráló ereje túlhat a színpad határán.

Lássuk ezt a közönséget! Egészen sajátos jelenség a látogatók organizálása. Közös szükség, közös vágyak tömörítenek egybe hatalmas tömegeket. Két ilyen látogató szervezet szabja meg a berlini színház működését: a *Volksbühne* és a *Bühnenvolksbund*.

A Volksbühne szervezete most üli fennállásának negyven éves évfordulóját. A szocialista szervezkedések kora szülte e demokratikus intézményt. Többé-kevésbé bevallott célja a marxizmus világnézeti alapján szociális öntudatra ébreszteni s kultúrközösségbe forrasztani a kispolgári és proletár tömegeket. Szervezeteinek száma 30 körül van, több mint félmillió taggal. Berlinben egyedül 160.000 látogatót egyesít e népszínházi szervezet. Tulajdonában van Berlin egyik legnagyobb és legmodernebb színháza, bérletében több állami és magánszínház. E népszínház-mozgalom nagyjelentőségű szociális tett: széles tömegeket nyer meg a színháznak, biztos anyagi alapot teremt neki, üzleti érdektől függetleníti, a drámának anyagot s ösztönzést adhat.

Az eredetileg politika-mentes szervezet radikális fiatal csoportjai Piscator forradalmi jellegű fellépése óta (1927) megtagadják a polgári elemekkel való együttműködést s tőlük elkülönülve az osztályharcot propagáló politikai színház mellett tesznek hitvallást.

Mit jelent ez a szervezet Berlin színházi életében? Szakítást az üzleti elvű magánszínházzal, az egyoldalú szórakoztató műsorról, a sztár-rendszerrel, a színházat züllesztő szenzációvadászattal. E negatívumokkal szemben pozitívum a «Zeittheater» megvalósítása. A közösségek életéből élő színházat hívják így, mely a polgári irodalom szerintük «hazug romantikájával» s kitaposott illúzióival szemben a nép való helyzetét, aktuális problémáit vitatja meg többé-kevésbé aktív tendenciával. A klasszikus és a történeti drámát is szimbolikus értelmével a kor szociális és politikai érdekei magyarázatára használja fel. (Schiller: *Die Räuber*, Hauptmann: *Die Weber*, Florian Geyer, Shakespeare: *Julius Caesar*.)

Ez a színjátszási irány nagy belső és külső nehézségekkel küzd. Politikai programja, műsora, aktualizálása nem elégíti ki közönsége igényét. A «nép-nevelő» színház egyre terhesebbé s unalmasabbá válik közönségének. A sivár aktualitás és párttendencia elriaszt költőt és nézőt a színháztól. A szervezett tömegek szórakoztatást kívánnak. A proletariátus kulturális aktivitása mindjobban ellankad, színházának műsorába újból belopakodik a száműzött sláger. A nehéz gazdasági helyzet is gyöngíti a szervezetet. A mozgalom átütő ereje mindinkább csökken.

A Zeittheater kultusza a német drámának semmi jelentőset nem adott, sőt művészileg rendkívüli mértékben ártalmára volt. Visszavezetett a legprózaibb naturalizmusba s ezt is elsőkélyesítette a párttendenciái bevonásával. E drámák korlátoltsága, elfogultsága, hatásesszökeinek primitívsége művelt nézőnek elviselhetetlen. A nyomor-drámák gombamódra burjánzanak, tömegesen jelennek meg a különböző színházak kísérleti előadásain (matinékon és éjjel) s nyomtalanul tűnnek el. A múlt évad 100 berlini premiéréjének nagy része ezekből az arasznyi életű darabokból állott. Alig néhány került az esti műsorba s ezek közül is csak a tömörebb drámaiságú s humánusabb érzületű daraboknak volt tartós sikere. (Kirchow-Uspensky: *Rost*, Fr. Wolf: *Cyankali*, Finkelnburg: *Amnestie*, Credé-Piscator: § 218.)

A nyomordrámák sivár miliójében: tömeglakásokban, börtönben,

utcán, iskolában, gyárban lépnek elének a jelen legnyomasztóbb problémái: a munkanélküliség, lakásínség, erkölcsi züllés, a születések korlátozása, a kapitalista elnyomás, iskola, fogház stb. maradisága, a háború rémségei stb. A szerzők egész seregét sorolhatnánk fel, mit érnének vele? Ezeknek teljes irodalommentességére jellemző, hogy a fenti darabok közül hármát szakemberek: orvosok és jogászok ad hoc írtak. Ez a nehézkes, művésztelen drámairodalom a német színház legnagyobb tehertétele. Ez irodalom virágzása élesen rávilágít a németiség súlyos társadalmi krízisére.

A régi és új társadalmi szatirának is hálás közönsége van. A politikával átítatott közvélemény minden aktualításra reagál. Vallás, polgár- s katonaelenes célzásra mindig akad tapsoló. Sokszor ez igen naív formában jelentkezik, pl. mikor Shaw ötleteit forradalmi szózatként méltatja a karzat közönsége. Másrésztől tagadhatatlan, hogy ez az osztályelkülönülés önállóvá teszi az ítéletet. A berlini néző nem hívős, szórakozott szemlélője a színpadi eseményeknek, hanem lehurrogja s kifütyüli a neki nem tetsző dolgot. Olykor egész premiére-csatákról számolnak be a lapok s a kritikus zavarban van: győzött-e vagy megbukott a darab. Minden érdekesebb darabot színházi botrány vezet be. A botrány lehet reklám, de lehet tökéletes bukás is.

A Volksbühne friss, mozgékony népelemeivel szemben a polgárság tömegei külsőségesebb viszonyban állnak a színházzal. Pedig hatalmas látogatószervezete, a Bühnenvolksbund nemzeti és vallásos alapon áll. Valójában színházainak nincs a Volksbühnéhez mérhető pártjellege s világnézeti alapja: válogatatlanul adja a hazai és a nemzetközi műsort. Az ellentét a két nagy organizáció között időről-időre kiéleződik. Összehasonlításoknál rendszeren a polgárság húzza a rövidebbet. Sokan a polgári kultúra csődjét hirdetik. A színház züllését, a dráma elsovadását az ő terhére írják. Nem ritkán olvashatni ilyeneket: «Das Theaterpublikum besteht aus geistigen Analphabeten». (Fr. Blei.) A berlini «középosztálynak» mégis ez a szervezet teszi elviselhetővé a rendkívül magas helyárakat. (Átlagos jegy 8—10 márka, de van 25 márkás is!)

A közönség többi része nem erőltethető semmiféle kategóriába. Szórakozást, felfrissülést keres, örül a szenzációknak, szereti a pazar pompájú revüt, a fényes kiállítású operettet, a könnyebbnél-könnyebb vígjátékot. Néha-néha egy klasszikusra is ráfanyalodik ha jó színházban, jó előadásban megy. Ez a szerveztelen közönség a legjövedelmezőbb (nagy részt vidéki és idegen), nála csak a luxus-színház sznobjai érnek többet a kasszának. A legveszedelmesebb publikum az, mely otthon marad, vagy az «Ufa» palotákba zarándokol a hangos filmekhez. Itt láthatja és hallhatja kedvenceit, kiket a drága színházak elzárnak előle.

A fenyegetett magánszínházak kartelt alkotva bérlőközösségekbe tömörítik közönségüket. A három direktorról elnevezett «Reibar» (= Reinhardt, Barnowsky, Robert) kartel a múlt szezónban Berlin nyolc legjelentősebb drámai színházát egyesítette (ebből Reinhardté három). Ehhez a jövő idényre az állami színházak (a Linden-Oper és a Schauspielhaus) is szövetkeztek. Ez a kartel az irányadó faktor, a színházi nagyhatalom Berlinben s általa egész Németországban, sőt — bátran mondhatjuk — egész Európában. Sok támadásban van része a star-rendszer felvirágoztatása, a főszereplők kicserélgetése, magasra srófoltt helyárak, kis színházak elnyomása, az ensemble megkontása stb. miatt. Kétségtelen azonban, hogy Berlin páratlanul álló színházi kultúráját nagyrésztben e kartel rendezői és művészi együttesének köszönheti. A százezer főnyi jobbmódú bérlő-közönség biztos anyagi alapot nyújt a nivós

játékra és művészi kiállításra. E színházi nagyüzem nem kísérletezik. Minden rizikót, mely népszerűtlenséghez, anyagi bukáshoz vezethetne, gondosan kerül. A «Reibar» tröszt tipikus világvárosi nemzetközi műsort művel: csupa sikerdarab, bevált párisi, londoni, new-yorki slágerek. Csupa beérkezett író: Shaw, Maugham, Lonsdale, E. Rice, O'Neill J. Ervine, Sheriff, T. Bernard, Antoine, Verneuil, Savoir, Hamsun, G. Kaiser, F. v. Unruh, Molnár. A nemzetközi műsor elhatalmasodása miatt állandó a literátorok panasza. H. Eulenberg már arra esküszik, hogy tíz év múlva kihal Berlinből az utolsó német dráma is. Valójában pedig égető szükség van ezekre az «épkézláb» darabokra. Az új német drámairodalom az óriási termelés ellenére is csődbe jutott. Az expresszionizmus pünkösdi királyságának már nyoma is eltűnt. Helyébe semmi «stílus» nem lépett, — formában és szellemben teljes a zűrzavar. Jelenleg nincs egy modern német drámaíró, akit tökéletes bukás veszélye nélkül exportálni lehetne. A német vígjáték még mindig nem született meg. Igazi sikere Berlinben csak idegen darabnak van.

Mi marad a német klasszikusokból? H. Ihering — egyik legjobb berlini kritikus — elparentálta őket egy könyvében, mégis kísért néhány hazajáró lélek az állami színpadokon. E kényszerű kötelesség elhanyagolása buktatta ki Jessnert az intendánsi székből. A klasszikusok népszerűsége mélypontjára szálott. A közönségnek egy-két szenzációszámba menő rendezői «felfrissítésen» kívül nincs semmi kedve hozzájuk. Az állami Schauspielhaus Ibsen, Goethe s Kleist előadásain alig lézeng pár tuát szabadjegyes s egyéb familiáris érdeklődő. Schillert még legkevésbé lepte be az idők moha: három-négy darabnál többre azonban ő sem vitte ebben a szezonban. Grabbénak, Grillparzernek s Anzengrubernek egy-egy darabbal hódolt a színházi kegyelet. Hebbelt egyszer sem adtak. Hauptmann régebbi darabjai klasszikus számba mennek — érdeklődés szempontjából is (*Die Weber, Florian Geyer, Friedensfest, Der arme Heinrich*), az újabbakkal nem kísérleteznek. Sudermann és pár kortársa, kikkel hébe-hóba kísérletezik egy pár halálán lévő színház, nem kell már a nagymamáknak sem! Wedekind heves drámai temperamentuma ellenben ma is megteszi a hatását. színpadon. (*Frühlingserwachen, Musik, Die Büchse der Pandora.*) A Shakespeare-ciklusok is hiányoznak Berlinben. Egy-két külvárosi színház népszerű előadásaitól eltekintve három jelentékeny előadás volt csak: *Julius Caesar, Ahogy tetszik, Tévedések vígjátéka*. Strindberg *Gusztáv Adolf*-ját a «Berliner Kunstwochen» alkalmából Jessner újította fel jó rendezői preparációval. (G. A. halálának 300-ik évfordulójára.) A mult évek Strindberg-divatából semmi sem érezhető. Az állami színházak különben az új irodalom elől sem zárkóznak el. Hasclevernek egy Szenes Béla-modorú darabja pár év alatt változó műsor mellett is száz előadásig jutott a Schauspielhausban. Lion Feuchtwanger pár darabja igazán nem érdemes állami pártfogásra. Az «angolszász darabokban» elviselhetetlenül sivár üzleti nyelven plántálja színpadra az ú. n. «neusachlich» stílust.

Berlinben egy úr van a színházban: a rendező. Sehoh annyi nem jelent a rendezői vezetés, mint itt. Ennek mivoltáról a legzavarosabb fogalmak kószálnak. De ez a zavar a rendezés lényében rejlik. Tőle függ a «felfogás»; a darab egységes művészi akaratból folyó interpretálása, a dráma szolgálata, másrészt viszont kísérleti médiummá válik a dráma az önálló teatrális rendező kezében. A legszélsőbb rendezői végletre a moszkvai Meyerhold berlini vendégjátékai nyújtottak példát, melyeket a különben erőskezű rendezőkhöz szokott berlini kritikusok is «irodalomgyalásznak» neveztek. Raffinált pszichopatológikus

dramát cirkuszi tornamutatványok formájában adni elő alig jutott még valakinek eszébe rajta kívül. (Crommelynck : Le cocu magnifique.)

A rendező a magyar viszonyoktól teljesen elüthető állapotokat teremt. A másutt alázatatos darab-tolmács gögös önálló művészé válik, kitől írók, színészek, színházak sorsa függ. Színházba Berlinben nem a darabért, sőt még nem is a színészért, hanem a rendezésért mennek. A berlini színlapon — ha valamire való rendező van, ennek a nevét illeti az első hely, a vastagnyomású betű, az író csak utána jön. A közönség szinte sohasem beszél a darabról — ellenben mindenki szakértőnek érzi magát a rendezésben, kiállításban. A rendező javára írják a színész sikerét, a festő díszletét, a darab kvalitásait. A rendezőnek ilyenarányú túlbecsülésére csak a mai Oroszország színészetében van példa. Berlinben a leggyengébb, legsemmitmondóbb, legfeszettebb darabokat is diadalra juttatja a jó rendezés. Reinhardt és tanítványainak rendezése már látatlanban is kész siker, hiába protestál ellene az irodalom nevében a kritika.

A rendezésnek Berlinben szép hagyományai vannak. L'Arronge Deutsches Theaterének örököse Otto Brahm még teljesen a drámai eszme szolgálatában állott. Ibsen, Hauptmann előadásai a pszichológikus naturalista összjátásnak addig el nem ért remekei voltak. Rendezéseikben etikai értelemben továbbfejlődött az előttük járt nagy reformereknek, a meiningenieknek technikai naturalizmusa. Még ma is, ha szép összjátékot lát valahol — mindenestire elég ritkán — Brahmra emlékezik a berlini. Berlin azóta Németország színházi tőzsdéje.

A Deutsches Theater mai ura Max Reinhardt. Szinte babonás az a tisztelet, amely a 25 éves jubileumát ülő rendező-művészt körülveszi. Az ő fénye 1905 óta — néha el-elhomályosulva — Berlin színházainak a napja. Működését egynek veszik magával a rendezéssel. Mint ahogy ő felvett magába minden művészi és technikailag értékesíthetőt, úgy sugároznak ki tőle a rejtett és nyilvánvaló hatások. Egész kis könyvtárra menő irodalom tömjénezi nagyságát. Kritikusainak gáncsa mit sem árt megingathatatlan látszó pozíciójának.

Pályáját áttekinteni, hogy változott a rideg porosz naturalizmus az ő impresszionista szenzibilitása s komédiás temperamentuma nyomán színes, életteli játékká, hogy hódította meg a kamaraszínházat és az arénát, hogy kacérkodik állandóan az öncélú rendezéssel, a revüvel és a filmmel; könyvek seregében megtalálható. Reinhardtot már sokszor el akarták intézni, mint multat, mint vieux jeu-t. De a jók rosszul járnak e kiismerhetetlen és kifogyhatatlan embernél. Reinhardt még ma is nyújt meglepetéseket, sőt újabban renaissance-árról beszélnek. Tény az, hogy kezében van minden anyagi eszköz s a legkitűnőbb művészgárda. Keze alatt nőttek fel a mai német színészvilág sztárjai: híres Gesamtkunstwerkjének munkásai, neves költők, zenészek s festőművészek voltak. A köztudatba régen beidegződött, hogy Reinhardt a «magas klasszis», a mindenkori haladás mértéke.

A mult idény nagy Reinhardt-sikerei: Shaw: *Der Kaiser von Amerika* és Fritz von Unruh *Phaea*-ja. E két darab rendezőjének kétféle lényét igen jól reprezentálja.

A *Phaea* — a jubilaris rendezés — teljes zürzavart keltett a kritikákban. Nem is csoda. Az alap: zavaros expresszionistának készült darab. Tárgya is ilyen: a Mammon ellen fellázadt művész-ember tragikomédiája. A költészet harca az üzlettel, a lelket kizsaroló filmmel. Reinhardt ebből, egészen önállóan egy kiismerhetetlenül bonyolult, frappáns hatásokkal túlsufolt revüt csinált. Annyi technikai diszharmóniával zavarta meg, hogy az alaphang egészen elve-

szett benne. A film riktó hatásai, a filmmapparátus illuziórontó külsőségei elnyomják Unruh hangját. A legraffináltabb színi hatások : szó, mozdulat, akrobataság, zene, komikus jellemforgácsok, meglepő, lenyűgöző jelenetek, forgó színpad, fel-le mozgó csigalépcső örökös izgalomban tartanak. Stílusa nincs az ilyen előadásnak : ezer színben csillámló, megzavaró szemfényvesztés. Ilyen forró levegőt színpadra hozni még senki sem tudott. A rendezői ideált — a jó rendezőt nem lehet észrevenni műve élethűségétől — jóval meghaladta itt. Ezzel nyert a színház, Reinhardt hírneve, de semmiesetre sem a darab, a drámai eszme.

Hat-nyolc sztár s az eleven tömeg szinte szétfeszíti az amúgy is szétfutó darabot. E rengeteg gazdagságot egybeigézni s féktelen temperamentumukkal szabadjára eresztetni : ehhez Reinhardt szuggesztíója, vasökle s vérbő fantáziája kell. A színi lehetőségek végleteit ostromló, örökké újító *szuverén* rendező : az egyik Reinhardt.

A másik : a drámát alkotó, drámát újító rendező. Feladatai itt sem csekélyebbek, mint amott. Shawnak politikai eszme-futtatását izgalmas színészi erőtájjá tenni, paradox vélemények, fintorok mögé erőteljes duzzadó jellemeket varázsolni, egy tucat politikus félórás asztali tanácskozását kacagtató jelenetekre bontani : verbéli színész művészete. A szavak köre ösztönszerűleg atmoszférát teremt, a drámaiatlan komédiát szemléletes cselekvénnyé oldja fel, a beszéd százféle árnyalásával mélyíti a természetet színjátszássá. Az összjáték *illuzióját* az ilyen és a *pszichológikus-impreszionista* darabokban kapjuk. (Hamsun : *Vom Teufel geholt*, Bruckner : *Die Kreatur*.) Itt valóban nem látunk rendezőt, csak akkor sejtjük meg őt, ha hasonló darabokon más színházban szóragozottan, ásitva kínlódunk végig.

Aki nincs szokva ehhez a zajgó, nyüzsgő, harsogó színpadi élethez, idegenül hat rá s talán fájlalja az elveszett «irodalmat». Az előadás szuggesztív frissesége hamar kárpótol a kicsúszott «problémáért». Az irodalmi ér nagyon vékonyan folyik Reinhardtnál. Az a Reinhardt, aki a klasszikus és modern irodalmat a színpad követelményei szerint újjíáteremtette, úgy látszik a múlté. Kurfürstendamm-i publikumának olyan füledt erotikumú darabot játszik, hogy a legerősebb «paprikához» szokott berlini néző is felszisszen rá. (Bruckner : *Die Kreatur*.) Az ismeretlenség reklámjába burkolózó szerző a berlini «Intim Pisták» legnagyobb rejtélye.

Reinhardt nem nagyon szolgált rá azokra a jubileumi hódolatokra, melyek mint a «deutsche Schauspielkunst» legkiválóbb reprezentánsát érik. Két-három darabon kívül az idén csak csillogó nemzetközi tucatárut adott színházaiban. Színészi gárdája époly sokszínű, nemzetközi, mint ezer forrásból táplálkozó eklektikus rendezői művészete.

Népszerűségének kedvez az újabb általános naturalista izlés — a frázissá vált «neue Sachlichkeit» — mely színjátszásának lenyűgöző természetességét ujjongva fogadja. Ez az aktualitás eltereli a figyelmet gyöngéjéről : a szellemileg koncentrált expresszionizmusról, melyben Reinhardt külsőségesnek, terjengőnek, erőtlennek bizonyult.

Rendezői gárdája sokoldalú és érdekes személyekből áll, de a mester széles skálájába új szint vegyíteni alig tudnak. (*Gründgens, Hartung, Hilpert, Hinrich*.)

Az állami színházak leköszönt intendánsa, *Jessner*, Reinhardtól független, újszerű rendező. Sokan benne látták a par excellence modern rendezőt. Balsikerei újabban nagyon leszállították népszerűségét. Reinhardt színpada az

«Illusionsbühne»: hú milió, festői díszlet, festői tablók, nagy apparátus. Jessner, az expresszionizmuson iskolázott rendező a monumentális egyszerűség híve. Stilizált színpadon játszik, színpadi kellékek helyett szimbolikus térjelzéseket, lépcsőket, oszlopokat, függönyöket használ. A festett díszleteket architektónikus térhatásokkal pótolja. A ritmikusan tagolt tér maga is drámai kifejezéssé válik. Minden dekoratív lim-lomot mellőz s vakmerően rideg színpadi keretben pszichologizálás és naturalizmus nélkül a szót, a költői eszmét fokozza teatrális hatássá. (*Oedipus, Wallensteins Tod, Faust.*) A dráma természetéhez stilizált díszlet kifejező szimbolumává válik az egész műnek. Színpadkép és dráma sokkal erősebb egységbe olvad nála, mint Reinhardt élettől viruló, hangulatos miliójében.

E fejlődésben nagy része van a világítási technika tökéletesedésének. A festői díszleteket bármikor lehetett világítással pótolni s a fény gazdag árnyalási lehetőségével hatásosabb drámai kifejezéssé vált. Hangulatot teremt, hangsúlyt ad a szónak s a drámai cselekvésnek. A dialógust hangszereli a belső történés fázisai szerint. Mindaz, ami Reinhardtnál akusztikai hatás, Jessnernél fényhatássá válik. Egy példa Jessner *Faust* rendezéséből: A prolog sötét színpadon játszik, hátul izzó vörös horizont. Mefisztó óriási fekete szárnyal kísérteties árnyként bukik fel a mélyből. Az Úr szava messziről harsog be. Az angyali kar: vékony, finom, elnyújtott hangzengés.

Faust dolgozó szobája üres tér. (Nem gótikus szoba, tele tudós lim-lommal.) Sötét drapériák komor templomi hangulatot keltenek. Középpütt szószék szerény emelvény magasodik ki, rajta koponya, pár könyv, üveg. A fekete csuhás ősz alakot a ráeső fénykúp teljesen bezárja. Minden figyelem a fejre esik, a gondolatra, a pompázó, erős Faust-monológra. Wagner a fogalmi ember hűvös exaktségával beszél. Egyszerű, noha a legkevésbé sem könnyen vett jellem. Dialógusukban örök problémák élesednek ki. A helyzet szimbolizálja valójukat. Faust, az igazságot ostromló, szenvedő ember fenn a katedrán, fényben, Wagner, a könyvmoly, lenn a félhomályban, a fekete szószék lábánál. Az ilyen puritán díszletezés más esetben könnyen válhat pedáns kimagyarázássá, ép ezért illuziórontó külsőséggé. Talán ezért is nem honosodott meg nálunk ez a merev stilizált színpad. A magyar közönség józansága külsőségesnek találná e szcenikai szimbolizálást.

Jessner eszközei jóval korlátoltabbak, mint Reinhardtéi, személyzete is gyöngébb. A közönség szívesebben reagál a közvetlen, létszerű játékra, mint az absztrakt stilizálásra. Ez az izlésváltozás megnehezíti Jessner hatását. Ezzel számolva mindinkább távolodik az expresszionista patétikától s hatás eszközeivel mindinkább tárgyiasabb, szolidabb lesz. Újabbán a drámai kart alkalmazta sikerrel tömegjelenetekben. (Strindberg: *Gustav Adolf*, Goering: *Südpol-expedition.*)

Jessner tanítványai: Engel és Fehling érdekes és népszerű rendezők. Mindketten önállósultak; Engel a pszichológiai színjátszásnak a híve, Fehling a szökdelő, szeszélyes, itt-ott varietébe tévedő modornak.

Némileg önálló jellemű K. H. Martin, a forradalmi expresszionizmus rendezője, a Volksbühne igazgatója. Nagy jelenetekre, drámai csúcspontokra dolgozik, nem a különböző tónusok összehangolására. Rendkívül temperamentumos, tömeghatásai erősek, míg a finomabbak gyakran elvesznek nála. (Wedekind: *Frühlingserwachen*, Shakespeare: *Julius Caesar.*) A színészi dikciót sokszor bántó módra elhanyagolja. Berlin legmodernebb színházában óriási apparátussal, de gyenge művészi személyzettel dolgozik.

A Frankfurtból jött R. Weichert, az állami színházak új rendezője is ötletes, haladó ember. Courteline egyik bohózatát — a cocu-farceok őstípusa — érezhető parodizálással elevenítette fel. (*Boubouroche.*) A primitív komikumot mulatságosan használja fel. Groteszki módra kitaláltatja a nézővel a színészek minden gondolatát s azt a kellemes érzést kelti, hogy gyermekes bujósdi játékban vagyunk, s lépten-nyomon megfogjuk a színészt. Az ilyen előadásban csak a sznobizmus veti meg a tenyeres-talpas banalitást. Molière *George Dandin*-je is nevezetes, nem csupán Heinrich George elemi erejű játéka miatt. A külső komikumot — paraszt ember nemes leányt vesz feleségül — a demokratikus érzésű közönség előtt nem használhatta. Így a komikumot G. Dandin jellembe vitte: önmagával vívódó nagy tehetetlen gyerekké tette, kinek szenvedése, rémlátása már a tragikummal határos. E felfogással a molièrei darabnak csak mélyebb, örök értelmét mutatta meg. Komikum még így is bőven maradt, főképp a rendezés érdeméből. A közönséggel komázó kabarét behozta a régi komédiába: a megcsalt férj megcsipked nőket, férfiakat s tanácsot kér nézőtérben ülő bajtársaitól. Ezt a közvetlenséget szolgálja a színpad előtti, közönségbe beugró pódium, ahonnan a hős elkesergeti monológjait. Űgyesen használja fel a dráma ősi kellékeit komikus hatásokra. Az «a part»-ok elementáris erővel gerjesztettek kacagást. Az egymást látni nem akaró alakok — Molièrenél gyakori jelenet — jóízű nevetésre gyujtanak. Látható, hogy a modern rendező nem riad vissza a régi daraboktól sem, ha tud vele mit kezdeni. Ebben az esetben különös érdem az adott komikus lehetőségek újfajta felhasználása. A Molière-komédiát még közelebb hozták a «modern» kosztümök: a Sotenville-pár századvégi eleganciája: cylinder, ferencjózsef kabát, puffosujjú ruha, bukjel-szoknya. A szobacica ellenben veszedelmesen rövid ruhácskában kacérkodik. A Don Juan zokéöltözetben ólálkodik a hűtlen asszony körül. Így fest a berlini Molière! Mit szólna hozzá a Comédie Française közönsége?

A berlini színjátszás savát-borsát tehát a rendezési kísérletezés adja. Amilyen sokszínű és leleményes ez, olyan a díszletezés is. A háború utáni évek rövid expresszionista divata óta ebben sincs egységes stílus. Realista, stilizált, klasszikus, romantikus, konstruktív, relief stb. színpad egyaránt forgalomban van. Az eklekticizmus a káosz jegyében áll. Egy és ugyanazon darabban merőben ellentétes stílusok keverednek. Amit modernnek neveznek, csak bizonyos fokú újítás a mai néző ízlése szerint. Amint a színész kerül minden pátoszt és érzelmes banalitást, épúgy nem festenek vadregényes tájakat kulisszákra s nem aggatnak lugas-szofittákat a színpad fölé. Egy-két operadíszlet mutatóba: A *Bolygó hollandi* hajói s romantikus tengeri perspektívája helyett a modern díszlet egy nagy mozdulatlan, kísértetiesen fekete hajó. A kosztüm egyszerű hajós öltözet. Így az egész keretet a régi stílushagyományból kiemelve új, romantikus stílusérzék szerint formálták át.

Mennyire mást érzünk ma kísértetiesnek, mint ötven évvel ezelőtt! A *Hoffmann meséi* fantasztikumát is friss hűrookra hangolta át a Kroll-opera. 1. felvonás. Konstruktív színpad. Lutter pincéjében a félhomályban lumpoló diákok felé egy állvány ércváza mered s ezen ül egész felvonás alatt élesen megvilágítva mozdulatlanul Hoffmann rossz szelleme, Lindorf. A diákok csigalépcsőn a magasból szállnak le a homályos pincébe, a színpadra. 2. felvonás. Spalanzani laboratóriuma. Kerék, gépek, automaták, kemény vonalú rejtelmes mechanizmusok. A színpad felett fel- és leszáll egy fényes golyó, egy óraműkakas csapkodja szárnyait, egy emberi bábfigura tornászik a levegőben. A film billegő keretben szaladgáló golyót mutat. A fantasztikus automatakészítő élet-

telen, gépies miliójében hihető csak a táncoló, éneklő automata s Hoffmann szerelmi elvakultsága. A harmadik felvonás megbontja a stílust. A negyedik egy sötét szobában mozdulatlanul álló fehér alakkal (a meghalt anya árnya) époly nyomasztó, izgató, mint az első felvonás.

Berlinben az opera is szakított már a naturalista díszletezéssel. A három nagy opera versenyezve adja újabbnál-újabb rendezésben a klasszikus és modern műsort. Általában érezhető az építészeti plasztikus díszletezés kedvelése a régi festői perspektívák helyett, mint ahogy Jessner stílusánál látható volt.

A modern technika is elsőrendű segédeszközévé válik a drámának. Nemcsak Piscator technikai fantáziája teremt drámát hatásaiból, hanem a klasszikus drámába, sőt az operába is új művészi hatásokat vitt a technika. A *Julius Caesarban* Brutusnak a philippi bukás előtti éjjel sötét, kavargó felhőfoszlányok között észrevétlenül kirajzolódik a megölt Caesar képe, körülötte a legyilkolt szenátorok. Ez a vízió megrendítő hatású. A körhorizonton, a film- és fényapparátusok csodákat művelnek.

Az opera idej legnagyobb szenzációja, Milhaud-Claudé *Christoph Columbusa*, az antik drámának és a keresztény oratóriumnak ez a sajátos keveréke szintén a legmagasabb technikai igényekkel lép fel. Ezért került Párisból a berlini operába. Kétórás operaelőadás, 27 színváltozással! Három színpadon játszik: az előtérben kétszáz főnyi kar oldalt ketté oszolva, középpont a színpad, mögötte a mozivásznon, melyen szimultán történésben játszódik le a hősi élete. A gyorsan változó képek rendkívül gazdagok dekoratív hatásokban. A királyi kertek, spanyol kikötő, az óceán, az amerikai tropikus tájak szemkápráztató változatosságot adnak. A színházi ösztömművészetnek talán legcsodálatosabb példája ez az előadás. Az operának legkevesebb része van benne. Ami zene, megbukott, zavarba ejtett mindenkit. A forma újsága lenyűgöz minden figyelmet s ebben a csodálkozásban eltűnik a misztérium és a zene, az opera lelke. Többszöri látás után mindinkább kritikussá leszünk e különös színházi panoráma iránt: van-e mindennek művészi értelme, belső szükségszerűsége, zenei atmoszférája? Végül igazat adunk a berlini polgárnak, ki nyugtalankodó feleségét így csitítja el: «Schön ist das nicht, aber neu!» S körülbelül ez a berlini színházlátogató álláspontja itt és sok más esetben.

Miért halmozzuk tovább e kísérleteket, melyekbe nem fárad bele soha az örökké forradalmár művész s a mindenható technika? Hogy jelent-e valamit a *Maschinist Hopkins* gépházi operája s a dráma-anarchista Pirandello legújabb merénylete, ki tudná megmondani? A művészet vékony forrásai, s duzzadó folyamai ide ömlenek, tisztán, zavarosan: ki tudná kimeríteni Berlin tengerét? E kísérleteknek úgyis csak híre s későbbi eredményei jutnak el hozzánk. Az új művészetet nem a mi kis országunk termi meg.

Pár szót még a kritikáról. A számottevő színházi kritika nem az irodalmi folyóiratok, hanem a napilapok kezében van. Függetlenségével mégis büszkén dicsekedhetik. Őszinte, kemény, sőt sokszor a gorombaságig szókimondó a berlini kritika. A francia kritikák finom kertelése itt ismeretlen. Udvariasság, tekintélytiszteltet nem enyhíti a kemény vágásokat. Ezért félnek a színházak tőle. Kezükben van a közvélemény, a népszerűség, az élet-halált jelentő siker. Ha csak egy mellékmondatnyi elismerést kap a darab, másnap plakátok harsogják az idézetet: «Es war ein herrlicher Abend» stb. Reinhardt darabjai árfolyamának a felverésében is első a berlini színházi tőzsdén.

Minden becsületes őszintesége mellett merev ez a kritika a rengeteg kísérlettel, újdonsággal szemben. Egy-egy problematikus darabnál, pl. Reinhardt

Phaeajánál, a *Columbus*-operánál, vagy a Meyerhold vendégjátékoknál teljes a véleményanarchia. Természetesen politikai ellentétek is bőven hozzájárulnak ez állásfoglalásokhoz. Morális szempontokat ritkán hangoztatnak e bírálatok. Léha darabok művészi kvalitásainak is megadják az elismerést, de az unalmas közepszerűség iránt irgalmat nem ismernek. A rendezés szempontjai iránti nagy fogékonyságuk különösen figyelemreméltó. Egy pár név e félelmetes karból: Alfred Kerr, a berlini színi bíráló atyamestere, legnépszerűbb képviselője. Szeszélyes *l'art pour l'art* formája rendkívül eleven. Teljesen a naiv élvező szemével lát, világnézeti kérdések ismeretlenek előtte. A *Berliner Tageblatt*-ba dolgozik. Több dramaturgiai szakértelem van Herbert Ihering (*Börsen-Courier*) s A. Eloesser (*Vossische Zeitung*) kritikáiban. Sternaux a *B. Lokal Anzeiger* nemzeti keresztény lapjának írja rendkívül éles bírálatait a nemzetközi és a könnyűvérű színtermékek ellen.

Nem jelentéktelen dolog megemlíteni a zsidóság szerepét Berlin színházi életében. Arnold Zweig könyve — *Juden auf der deutschen Bühne* — érdekes felvilágosításokat nyújt ez irányban. Önérzetes megállapításának, hogy a zsidó színpadra termett s emberábrázolásra elsősorban hivatott faj — a berlini színház adja illusztrációját. A színi ügynököktől, vállalkozóktól kezdve minden jelentős posztot a zsidóság foglalt el. Zsidó csaknem minden direktor, a sztárok, rendezők, kritikusok, dramaturgok túlnyomó része. Ez alól csak az állami operaházak kivételek némileg. A színházkedvelő s anyagilag erős közönség tekintélyes hányada zsidó. A német színház *L'Arronge* és *Brahm* óta Reinhardtig és Jessnerig zsidó kezekben van. Ez a tény sokat megmagyaráz mivoltából. Belőle adódik Berlin színházainak rendkívüli változatossága, mozgékony-sága, örökösen újító és kísérletező vágya, a műsor és a művészi személyzet nemzetközi tarkasága, más oldalról a színházak üzemesítése. Hogy ez a jelenség izlésbeli és etikai is egyúttal, azt Budapest és Bécs analógiája is megerősíti. Hogy e három város sokkal kevésbé «külföld» egymás számára, mint más fővárosok, természetesen nem a néplélek hasonlóságában, hanem e mozgékony nagyvárosi felületi réteg lényegi azonosságában kell keresnünk. Erre a szellemi rokonságra vall több írónknak és színművészünknek jelentős berlini sikere. Berlin jelenti számukra a világhírt, a tehetség itt kapja meg európai fémjelzését. Ezért a szakadatlan áramlás a színházi provinciákból, Budapestről s a régi és új Ausztriából a színpad és a film fővárosa felé.

Túlzottak azok a rémhírek, melyek minduntalan a berlini színházak végveszélyéről beszélnek. Hangosfilm, rádió, sport nem idegenítette el a színháztól a közönséget. Hogy is lehetne hűtlen a színpadhoz, melyen életben láthatók és hallhatók oly színészek, mint Werner Kraus, Albert Bassermann, Conrad Veidt, Paul Wegener, Heinrich George, Max Pallenberg, Fritz Kortner, Elisabeth Bergner, Fritzi Massary, Liane Haid, Grete Mosheim, Käthe Dorsch, Lucie Höflich és sok hasonló? Ilyen sztárkoszorút a világ egy más városa sem mutathat fel.

A színház vészharangjai a vidékről, a kisvárosokból konganak. A koncertív városi és állami színházak változó klasszikus műsorokkal mindinkább tért vesztenek a telt házat vadászó magánszínházak szériarendszerével szemben.

A fejlődés azt mutatja, hogy a színházi vállalatok itt is teljesen átalakulnak az üzlet, a szabad verseny törvénye szerint, úgy mint előtte az angol és amerikai színházak. Hogy e színház művészi tőkét kamatoztató üzlet lesz-e, vagy az emberi közösségek lelkiügye, a jövő fogja megmutatni.

(Berlin.)

Molnár Pál.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

XXIII.

Késő reggelig hánykolódott égő, zakatoló fejjel és akkor nehéz és kábult, álomtalan álomba zuhant. A téli alkonyat bederengett az ablakon és ólmosszürkén folyt össze az égvehagyott villany sárga fényével, mikor nagy főfájással és éhesen felébredt. Felkelt és lomhán kínlódva körülöngött a kis szobában. A szekrény aljában valami kenyérmaradékokat talált, azt megrágtá utálattal, ült az ágyaszélén és . . . hát most hogy is? . . . Ha arra gondolt, aki Ghysza volt tegnap éjjel, aki tudott lenni tegnap éjjel, az a kedves, jó kis pajtás, aki . . . akivel most rendbe jött volna minden . . . aki utánaszaladt, hogy : ott vagyok a sarokban, intsen vissza, majd én is intek, — sírni tudott volna tehetetlen dühében. Hiszen el kell menni ! Persze, most rögtön borotválkozni, jól lemosdani és elszaladni, megmondani : nézze, Ghysza, drága, kedves Ghysza, édes, édes, hát így történt, ez meg ez történt, hiszen olyan egyszerű végeredményben. Na igen. Az ember egy közömbös ismerősével találkozik, úgy-e, egy hideg idegennel, egy járókelővel éppen akkor, amikor . . . amikor, gáláns ügyben, illetve . . . illetve szóval, szerelmi dologban, úgy-e, valami gyöngédet kell cselekednie. Hát akkor nem cselekszi, természetesen. Akkor lenyeli, ugyebár és aztán megmagyarázza : hát ez, meg amaz közbejött és nem lehetett. Hiszen elég érthető. Ami kettőnek igen kedves lehet egymásközt, az nevetséges, sőt esetleg utálatos a közömbös harmadiknak. Persze. Elmenni és megmagyarázni . . . de ! Na igen . . . nemcsak erről van szó, nem ilyen egyszerű. Hiszen ha nem éppen Antal János tanár úr lett volna a közömbös harmadik ! Hanem . . . Uhlender Fülöp például, vagy Derzsi Károly, vagy akárki más. Vagy legyen Antal János tanár úr, de ne így . . . azzal a seprűvel, ahogy kaszál, éles, egyforma mozdulatokkal . . . a ballábát előre veti, a jobbot utána húzza . . . zsákban, zsákrongyban . . . ha nem így . . . Ó, hiszen akkor roppant egyszerű, az ember nem veszi észre, ő úgy sem ismert volna reá, ő, dehogy ismert volna. Egy fiatalember jön ki Szilveszter hajnalán egy villából és visszaint. Egyszerű. De . . . — nem tudott semmilyen megállapodásra jutni magával, nem tudott határozni. Este lett. A főfájása elkínozta, legyengítette és bedült az ágyba s izzadva, fel-felébredve aludt másnap reggelig.

Azzal ébredt, hogy kimegy Antal Jánosékhöz, igen, még a délelőtt felkeresi és beszélget vele, délután aztán . . . délután Krónékhoz !

Bement az első tejívóba, kávét ivott és üldögélt. Az újságok vastag szilveszteri számaint nézegette. Mennydörgő újévi vezércikkeket betűzött végig, tárcákat s kis visszaemlékezéseket, krokikat. Az egyik hétfői riportlapban olvasta, hogy Szilveszter általában vidám volt, a mulatók tele voltak, sok pezsgő fogyott és malac s az utcákon álkéményseprők szaladgáltak hajnalban, élelmes emberek bekormozva, kéményseprőnek öltözöttek, kis létrával és hagyták fogdosni magukat a kurjongató társaságoktól, egyet le is fülelt a rendőrség, kétszáznegyvenkilenc pengőt szedett össze a betyár. Ez mulattatta. Miért is megy ő most tulajdonképpen Antal Jánosékhoz? Miért?

Fizetett és elindult. Akkor jutott eszébe, hogy a címét nem is tudja. Mondta ugyan, de nem írta fel. Nem tudja, valahol Pest-Erzsébet, vagy hol, az is lehet, hogy Kőbányai-út. A házszámra nem emlékezett. Most már feltétlenül fel fogja keresni! Elindult a fiúkhöz, talán tudja valamelyik.

A Széchényi-tér táján a két Bándyval találkozott. Géza tudta a címet. Fel volt írva a noteszában, Kőbányai-út 84.

— Mit akarsz Antal Jánostól?

— Semmit. Csak kimegyek, meglátogatom. Találkoztam vele s mondta, hogy keressem fel.

— Az nagyon lezüllött, szegény — vetette oda Bándy Géza. Áron csak félfüllel hallgatta már. — Miféle beszéd az, hogy lezüllött, hát Istenem . . .

Bándy kezét nyujtott.

— Aztán gyere el hozzánk is, mondd el, mit csinál az öreg. Sietünk, szervusz.

Hogy odaért — emeletes, piszkos ház volt, hámlott vakolatú — a kapu előtt rossz nézésű néember állott, összefonott karokkal, nagyon kövér, lottyant, papucsban állott s lesett valamit, attól megkérdezte:

— Bocsanat, Antal János tanár urékat keresem.

Az asszony nem fordult meg, csak úgy hátra mutatott.

— A tanár úr? — s lebiggyesztette az ajkát gúnyosan — a tanár úr ott döglik valahol a vackában. Ott hátul, balra, majd megtalálja.

Átsietett a sötét kapualjon. A néember akkor fordult meg s utána nézett. Bent az udvar mélyében apró lakások nyíltak, ajtó, ajtó mellett s balra a leghátulsón bekopogott. A rekedt: szabad-ra, amint benyitott, nehéz, áporodott, savanyú szag csapta meg, a szennyes ruhának, a káposztának s petróleumlámpának a füledt keveréke, a koldusnyomorúság szaga.

A félhomályban nem tudott tájékozódni rögtön. A sarokból egy ember jött elő, az egyik lábát furcsán húzta maga után. Torz kis ember volt, duzzadt arcát keresztül-kasul kék erek barázdálták s aránytalanul vékony szájára hosszú, ritkás bajusz borult. A lába karcolta a padlót, ahogy maga után húzta.

— Ki-ki-ki-kit tetszik keresni? — dadogott s erős pálinkaszaga volt.

- Antal János tanár urat keresem.
- Ott van — s a sarokba mutatott.
- Áron most már egészen jól látott, de Antal János is felkelt a háromlábú suszterszékről, amin ült és eléje jött.
- Hozott Isten, fiam. — Áron egy lépést hátrált. Antal Jánosból is dült a pálinkaszag.
- Jónapot kívánok, tanár úr... gondoltam, elnézek, meglátogatom.
- Na, ezt igazán okosan tetted. Ül le. Oda talán, arra a ládára.
- Rekedt volt és a mozdulatai kicsit bizonytalanok, bágyadtak. — Emma, Emma! nézd csak, ki van itt. A Joó-fiú, a szentmihályi Joó fia.
- Bentről kis mozgás indult és mély női hang kiáltott.
- A száját befoghatná, hallja! Az Isten hogy pusztítsa el a fajtaját, mit ordít, nem tud nyugtot hagyni az embernek? Nézz oda! Úgy kiteremtem az egész bűdös pereputtyot, hogy a lábuk nem éri a földet.
- A kis emberke elmosolyodott, úgy hogy torzonborz bajusza alatt egyik vékony szájaszélét felfelé húzta.
- Zzzzkatol az asszony... me-mert aludt — magyarázta — zakatol. Ne ordíjj, te dddög!
- Antal János rászólt.
- Hagyja.
- Bentről megint kisüvöltött a hang.
- Mi? Ne ordíjjak? Megint beszélsz? Megint pártolod őket? Ha kimegyek, összetöröm a csontodat, hé! Hát ki itt a kovártélyos? Még hogy én ne ordíjjak. A főbérlő ne ordíjjon! Ű meg ordíthat, mi? Vendéget fogad a nyavalyás, nézz oda.
- Zazakatol — mondta a kis ember s a kezét nyujtotta Áronnak — Kü-kü-küharek Flóris a nevem.
- Áron szédülten állott. Antal János rászólt.
- Ül csak le, fiam — s ő maga visszaült a háromlábú székre. — Küharek úr nem rossz ember, csak a felesége kicsit házsártos.
- Az ajtó kinyílott s egy kicsi, sovány asszony jött ki. Nem is jött, csak úgy meghasított a ajtót s kióvakodott sompolyogva.
- Jónapot — mondta s ő is kezét nyujtott Áronnak. A fiú felállott. — Az uram tanítványa volt, ugy-e? — S látszott, örül a régi kapcsolatnak, valami halvány büszkeséggel. — Az édesanyját ismertem, hogy van?
- Az anyám meghalt.
- Meghalt?... Nagyon szép asszony volt, híres jó gazdaasszony volt... Üljön csak le, tessék helyet foglalni. — S az urához fordult. — Az Isten áldjon meg, János. — Az asszony körülnézett a konyhában. — János — s a hangja valami rettentő, emberfeletti szomorúsággal, valami szívetfacsaró tehetetlen szomorúsággal sírt szerte a félhomályban —, megint hozattál?

Antal János előtt a földön — most látta meg Áron, hogy az asszony kétségbeesett pillantását követte — egy literes üveg állott. S a szenes ládán két kis pohár. Mindakettő másféle. Az egyik csorba.

Antal János nem felelt.

— János . . .

— Igen na, hozattam na — pattant fel durván —, látod! Van szemed!

— János . . .

— Mit János, János! Csend legyen.

Küharek Flóris békítőleg közbevigyorgott.

— Gye-gye-gye-gyenge kis pálinka, csecsecse-csepp kis pálinka, újév van, mmmmásodnapja, hehehe, másodnapja.

Az asszony lassú mozdulattal simította végig a fejét, Áronhoz fordult erőszakkal, udvariasan, háziasszonyformán.

— Hát, hogy telik ideje itt Pesten, kedves Joó úr, mivel foglalkozik? Mielőtt Áron felelhetett volna, Antal János közbeszólt.

— Zongorázni tanít. Az jó, abból meg lehet élni.

Küharek Flóris kis tisztelettel nézte végig a fiút, rendes ruháját, cipőjét.

— Az ne-nehéz lehet, a zongora. Én magam is tudok he-hermonikázni. Ci-hermonikázni, de nincs hermonikám, eladtam az őszön.

Antal János körülnézett.

— Te Emma, nézz csak egy pohár után. Iszol velünk egy pohárkával, ugy-e fiam?

— Nem, köszönöm igazán, nem élek vele.

Az asszony is kérte.

— Ó, menj már azzal a rossz pálinkáddal. Biztosan nem is szereti.— De nehogy úgy látszék, hogy nem akarják megkínálni, keresgélni kezdett.

Küharek is felállott s valahonnan előkerítet egy kis csuprot, fületlen csuporka volt, virágos.

— Ez jó lesz. Van be-be-bent — magyarázta —, van bent más is, de az asszony zakatol, hiszen tetszett ha-ha-hallani — s a bütykivel törölgette a csorba csupor szélét, meg a kabátja ujjával, előzékenyen.

Antal János töltött s koccintani kellett. Irtó erős, komisz pálinka volt, szinte rosszul lett, hogy a szájához vitte, de nem lehetett már visszautasítani. Ők ketten lehajtották egyszerre s Küharek csettintett is a nyelvével.

— Fi-finom, jobb, mint a Wwweiszé. Wwweisz vi-vizezi, a bitang.

Antal János bambán nézett maga elé, csak akkor éledt fel percre, amint az ital lecsúszott a torkán. Az asszony próbált valami rendes társalgást kezdeni, valami hangot megfogni.

— Otthoniakkal szokott találkozni?

— Igen, hogyne, fiúkkal, volt iskolatársakkal, a Bándy fiúkkal találkoztam épen ma délután, ők mondták meg a pontos címet, mert akkor . . . éjszaka nem írtam fel és elfelejtettem a számot.

- A Bándy gyerekek? Mit csinálnak?
- Tanulnak. Meg dolgoznak, amit lehet.
- Na persze, amit lehet.

Küharek közbeszólt.

— Mi-mi-mit lehet ma kérem? Se-se-semmit se lehet. Én kitanult su-suszter vagyok kérem, kitanult su-suszter s majd éhen veszek, muszáj vagyok ko-ko-kovártélyost tartani, de úgy se élünk meg, ne-ne-nem lehet. Hetenként alig akad egy ta-talpalás, itt-ott egy-egy sa-sarok, fo-foltozás, fene egye meg. Volt már nekem üzletem is, műhelyem, olcsó cipők vétele és eladása, gy-gyors talpalás, de nem lehet kérem, már nem ad el senki semmit, addig viselik az emberek a testi holmijukat, míg lerothad róluk. Mindenki csak venne már ócskát, el nem ad se-senki. Amikor le-leszereltem kérem, meg a fo-forradalom után kérem, akkor lehetett venni, akkor mindenki csak eladott gyo-gyorsan mindent, igen, az úgy volt, aztán most már nincsen mit eladni se-senkinek, most már semmi nincsen. — Ittak.

Az asszony kétségbeesve szólt közbe.

— És... és hát persze nehezen tanulnak, úgy-e, dolgozni is, tanulni is, bizony, sokat követel az élet a mai ifjúságtól.

— És semmit sem ad — odakoppantotta a poharat Antal János s mégegyszer mondta —, semmit! Tanulnak, nagyszerű! Mit tanulnak? Egy csomó haszontalanságot! Abból meg lehetett élni ezelőtt húsz évvel. A világ felfordult fenekestől felfelé, a tanulnivaló meg maradt ugyanaz. Ugyanaz, ami már húsz évvel ezelőtt is rothadt volt — s a szeme veszedelmesen csillogott, az asszony láthatta a veszélyt s gyorsan közbedobta:

— A nagyobbik fiúnk Amerikában van, azt tudja?

— Nem, épen kérdezni akartam.

— Igen, kiment már rég. Nem igen keres szegény, de most azt írja, valamelyest mégis javulni fog a helyzete. Egy szeggyárban dolgozik a csomagolásnál.

— És Pista?

— Pista, itt van. Tanár szeretett volna lenni... mint az apja.

— Tanár — morgott Antal János —, tanár...

— De nem hiszem, hogy be tudjuk iratni. Egyéb után kell nézni.

— Pszt — intett Küharek Flóris az ajtó felé —, za-zakatolni fog.

— Tanár... — ezen morgott még mindig Antal János —, hát, ha tanár is lesz, mi történnék vele? Semmi. Esztendőről-esztendőre nő az elégedetlenek száma, akik nem tanulnak semmi gyakorlatit, hát kitől tanulnának? Elhelyezkedni meg nem tudnak. Még, ha tudnának valamit, akkor is nehezen, de hát még hogy nem tudnak semmit. Már úgy nevelődnek, hogy csak tisztviselő ember lehessen belőlük, csak az állam embere, vagy a városé, semmi más! Az első elemibe már meg van adva a direkció, a lateiner-gyerekeknek jó fiúnak lenni, okoskának, szelidkének, jó kis protekciót nyakon fogni és be, be az állam nyakára; csak semmi önállóság!

— Ú-úúgy van — lelkesedett Kűharez Flóris —, jó-jól beszél !

— Csak oda kapaszkodni valami jó protektorhoz, hozzáidomulni, a gondolatát ellesni, jól hozzáragadni és csúszni-mászni a nagy köpönyeg alá, a nyugdíjas köpönyeg alá. Így nevelődik egész tömeg csúszó-mászó, ravaszdi, rosszindulatú, alattomos ember. Így nevelődnek az elszántan megalkuvók. Akiből pedig nem öljdik ki a jóérzés, azt kihányja magából a nagy gépezet, automaticze kiköpi, az elterül itt a mocsárban és . . . és semmi. Káromkodik, meg morog. Meg előlről kezdi.

Kűharez Flóris a kezét dörzsölte örömeben.

— Hallja — Áronnak mondta —, nagy kumanista ez, nagy ku-ku-kumanista.

Antal János ráreccsent.

— Kommunista kendnek az öregapja !

— Jó, jó, hiszen . . .

— De János — az asszony kétségbeesve próbálta nyugtatni —, János, az Isten áldjon meg, jaj, ne izgassa így fel magát, ó Istenem, Istenem.

Antal János ivott és folytatta:

— Régi bűnök ezek, fogd be kérlek a szádat, még az apáinktól maradtak reánk. Örököltük.

— Tudniillik — próbálta Áron is —, tudniillik Trianon . . .

— Á, mit Trianon, tudom, tudom. Igaz. Szűk ez az ország, nincs benne semmi, semmi, ami kell, megbénítottak. Mint a hátára fektetett bogár a gyufaskatulyában, úgy vergődünk itt . . . jó ! Tudom ! De nem csak Trianon a baj. Még Trianonnál is nagyobb bajok vannak. Ezeket a revízió sem segíthet. Belsőleg meg kell változnunk, érted ? Gyökerestől át kell alakulnunk, különben hiába lenne meg a revízió, érted ?

Kűharez Flóris nem bírt magával.

— Ku-ku-kumanista ez ! — verte a szenesládát —, kumanista ez, akármit beszél. Látom én még ezt rendőrök között, ahogy viszik, ez aztán ku-ku-kumanista !

— Kűharez, kend fogja be a száját !

De a suszterben ital volt már.

— Én nem vagyok magának kend ! — ordította s dülöngve fel-tápáskodott.

— Én sem vagyok önnek maga ! — mondta dühös nyugalommal Antal János s ő is felállott —, különben is mindjárt pofonütlek, te pimasz !

— Mi ? — egyet előre lépett a kis ember —, mi ? Nekem mer maga pofázni ? Engem tegez le maga, hallja ? Nekem ígér pofont ? Ez a hála ? Ez a hála, koldusnépség ?

Az asszony a kezét tördelte.

— De János, az Istenért ! . . . De Kűharez úr, az ég szerelmére, Kűharez úr, kérem.

Sötét volt már a nyomorult konyhában s Joó Áron úgy állott a fal mellett, mint aki az istennyilát látta levágódni! — Antal tanár úr . . .

Bent valami koppant, egy percre mind elhallgattak.

— Má' jövök! — ordított ki egy hang, mint aki tisztában van vele, mit jelent az, ha ő ezt bemondja. — Má' jövök — harsogta még egyszer. — Má' ölik egymást a nyavalyások megint, má' nem térnek a bőrükbe, a hétszer hét mindenit ennek a világnak, hogy má' egy csepp nyugta nincs tőlük az embernek! — S már ott állott az ajtóban egy nagyon kövér, magas asszony, hiányos öltözékben, mezítláb. Gyér haja a homlokába lógott. — Hát mi az? Mi az már megint? Megint itatja az uramat? Mi? Tanár úr kérem — irtó gúnnyal nyomta meg a szót —, nagyságos tanár úr kérem, már megint rájött a veszekedhetnék, mi? Mér' nem beszéltek, hé? Mér' hallgattok, hé?

Egyik sem muikkant, csak a kis ember mondta aztán békülékenyen.

— Nnana . . . Rozál.

— Mit, nana Rozál? Hát már itt sose lesz csend? Itt sose lesz rend? Nézd csak — s végigmérte őket —, két ilyen nyomorult, két ilyen pocsek férfi, pfuj! Hogy a szemük nem süli ki a szégyentől. Persze — s felemelte a pálinkásüveget —, már megint keresni tetszett két krajcárt, mi? Kutya fajzat! — Megkotyogtatta az üveget. — Majd ellátom én a baját magának, úgy kitelepítem innen, hogy darabokra esik pereputtyostól. A kovártélyt fizetni, azt nem! Pálinkázni, azt igen. Nézd csak! — a világosság felé tartotta az üveget, végigtörölte a tenyerével a száját s ivott. — Weisztól van? — kérdezte szakértelemmel —, gondoltam. Hát maga kicsoda? Maga a vendég, mi? A maga tiszteletére ölik ezek egymást, mi?

Áron előre lépett, kicsit meghajtotta magát. Ez tetszett az asszonynak. De még nem békélt meg.

— Hát mi baj? — vallatta őket —, megkötyagosodtak már megint? Magának több esze lehetne, hallja, azért tanár. Ez csak egy bolond suszter.

A kis ember éledni kezdett, hogy az asszony pártfogását érezte maga mellett s újból rákezdté.

— Nekem ígér pofont, hallja? Én vagyok magának kend, az apja ne sirassa, mi? Én frontharcos voltam, hallja! Harmincnégy hónapig voltam az első vonalban. Én velem Waldemar királyi herceg ofensége személyesen kezét fogott, én vagyok kend magának? Maga rongyos. Engem a gránát odanyomott . . . úúúgy oodanyomott, ho-ho-ho-hhh — s nagy izgalmában elakadt a nyelve, kivörösödött és vérben forgó szemmel toporzékolt, a rossz lábát huzigálva.

Áron előre lépett.

— Hát én, bocsánat . . . elmennék.

Antalnének mondta, aki a fejét fogta s nem volt már se eleven, se holt. Kezét nyújtott.

— Isten vele, fiam . . . lássa . . . ilyen, ilyen . . . — s nem mondta tovább.

Antal János mereven állott.

— Szervusz, fiam, ne haragudj — mondta kínlódva a részegség-
gel —, ne haragudj, hogy kellemetlen . . .

Küharekné szótlánul és komoran bólintott a köszönésre, mint aki szabad elvonulást enged ugyan, de nem barátkozik. A dadogó észre sem vette, hogy elment.

Kint az udvaron az ajtó körül néhányan állottak, köztük gyerekek is s belestek. Áront leplezetlenül megcsodálták s utána bámultak, míg eltűnt a kapun kívül.

Króhnékhoz indult. Odamegy. Most rögtön. Ennek a délutánnak a pálinkabűzös áporodott szagával az orrában, most, azonnal odamenni és elmondani Gyhysszának mindent; hát nézze ez s ez történt.

A sarkon villamosra ült. Igen, Gyhyssa okos és . . . jó, persze, hogy jó, meg kell hogy értse. Csak elmondani mindent elejétől végig, ezt a mai délutánt is, mindent . . . Nézze, kedves Gyhyssa, de igen, de hallgasson végig egyszer, ez nem olyan egyszerű, figyeljen csak — majd ott . . . a nagyszobában a kandalló előtt — rettenetes, hogy ennek az embernek ide kellett jutni . . . Antal János tanár úrnak . . .

A Baross-utcánál leszállott, pedig ment a villamos, mikor leugrott s befordult a József-utcába. Felment Péterffyékhez.

Hogy csöngetni akart, épen nyílt az ajtó. Éva nyitotta és egy bundás, táskás úrral állott az ajtóban, egy idősebb úrral.

— Kezeit csókolom, bocsánat.

— Jóestét, Áron, megbocsát, menjen csak be, rögtön jövök, csak a doktor úrral . . . pár szót . . . Ne szóljon apához, azonnal jövök. — S a doktorhoz fordult, komolyan, öregesen. — Hát akkor, gondolja, doktor úr, hogy . . .

Bent a kislámpa égett az éjjeliszekrényen, üvegecskék, dobozok, pohár víz, kis kanál között, leterítve egy kendővel s a beteg-szobák nehéz és vigasztalan patikaszága terjengett.

Péterffy Tamás nem nézett fel, hogy Áron bejött. Félig csukott szemmel feküdt, magasra felpócolva, nehezen lélekzett. Az arca megcsappant, beesett, szürkés szakálla mohosan benőtte, nem volt szép fehér, penészszerű volt.

Áron leült az ágy elé — az orvos ülhetett ott — elfulladva s dőbenten ült. Pár pillanat telhetett el. Péterffy Tamás felnyitotta a szemét, valami öröm villant át rajta s a kezét nyujtotta.

— Te vagy az, fiú? — halkán s erőtlenül mondta.

— Szt, Tamás bácsi, ne tessék beszélni.

— Már beszélhetek én — arrébb mozdította a fejét — lehet már. Dögrováson vagyok én, fiam.

— Ugyan, Tamás bácsi — ijedezett Áron — ne tessék így elhagyni magát.

— Á — s legyintett, inkább csak akart, a keze visszahullott bágyadtan.

Éva jött be s eröltetett vidámsággal hajolt föléje.

— Csak nem beszél, édesapám? Ne is. Nahát, nézze csak, ki van itt! Jóestét, Áron, mi szél hozta? Látja, milyen szomorúan indul az újesztendőnk. De hát annál vígabb lesz majd.

— Mit mondott az orvos? — Amennyire össze tudta szedni magát, erősen a leányára nézett. — Mi? Mit pusmogtatok odakint?

— Azt mondja, amit én is mindig mondok, hogy tessék pihenni, tessék szép csendben feküdni és bevárni a tavaszt. Maholnap itt van s akkor minden rendben lesz. Még azt sem mondhatjuk, hogy jaj, bezzeg, ha gazdag volnék, így meg amúgy, eléje lehetne utazni, mert mondja az orvos, utazni úgy sem lehetne apának. Tavasszal meg talpra áll.

Péterffy bólintott.

— Persze.

— Most pedig mi majd csendben leszünk szépen. Apa el fog aludni. Kapott valami injekciót — magyarázta Áronnak és megigazgatta a feje alját. — Vízet? Tessék — odatartotta a poharat s Péterffy Tamás ivott pár kortyot. — Pszt . . . — intett Áronnak s átmentek a kis asztalhoz a másik sarokba.

Éva rossz színben volt és a határozott, erős mozdulatai mögött nagy fáradságok lappangtak. Az arca megnyult s az orra mellől kétfelől két vékony ráncocska futott le a szájasarkához. Két alig kivehető hajszál finom kis ránc.

— Mi újság, Áron?

— Nálam semmi. De hát maguknál? Mióta van ez így Tamás bácsival?

— Három napja, hogy ilyen rosszul van. De karácsonykor már nagyon gyenge volt. Akkor még meg is eröltette magát, persze hiába mondtam, ne jöjjön le. Rengeteg munkánk volt. Karácsony este aztán ágynak is dőlt. Nagyon szomorú karácsonyunk volt. — Áron zavartan elnézett a leány két fáradt szeméből. — Aztán persze mégis felkelt, két napig fent volt s megint le kellett feküdjön.

— És az orvos mit mond?

— Az orvos? Hát . . . — s a szájaszéle remegett, de erős volt — el lehetek készülve a legrosszabbra — s elhallgatott. Úgy mondta volt ezt az obligát orvosi kijelentést, amit előszobákban eluttognak a hozzátartozóknak egy már a prakszisban teljesen kialakult erősítő kézfogás kíséretében, úgy mondta valahogy nagyon komolyan, férfias erővel. És még sem volt rideg. Sem túljózan. De most meg kellett álljon utána. Az ágy felé nézett. Péterffy Tamás aludt. A szája nyitva volt s rendetlenül, kapkodva lélekzett, de aludt.

— Megmondtam az orvosnak — folytatta a leány — kérem, doktor úr, ne legyen túlgöngéd, ne nézze azt, hogy leány vagyok. Kell, hogy lássam, mekkora veszéllyel állok szemben s mit tehetek, igaz? Hát megmondta. Ha a tavaszt meg . . . szóval, ha tavaszig ki . . . vagyis ha tavasz lesz, hát akkor az segíthet. Hiszen lehetne csinálni sok min-

denfélét, legjobb volna, ha egy szanatóriumba fel tudnám vétetni, de az renetegbe kerül, vagy protekció kellene. Hiszen így is megcsinállok mindent. Először is kénytelen vagyok egy asszonyt állandóan foglalkoztatni. Ezt a Tulkánét, aki eddig is vasalni szokott. Itthon meg nem hagyhatom apát egyedül, hát napközben itt van Tulkáné leánya, egy kis buta leány, de legalább mégis van itt valaki s egy pohár vizet csak tud adni. Ezek az injekciók borzasztó pénzbe kerülnek. Az orvosnak van belátása, már régebben ismerem, de maga az injekció valami huszon-négy pengő egy.

(Folyt. köv.)

Török Sándor.

AZ ÁLLOMÁSON.

Én itt vagyok az állomáson
és bámulok az elmúláson,
mert ősz van, őszi tarkaság,
köröskörül vetkőznek a fák...
Pihenni vágyunk, mélyen aludni,
csak nekünk kell tovább futni, futni,
mi nem nyugodhatunk soha!
Boldog, akinek van otthona!
Lelkem most csöndes otthonra tör:
vágyam a ház, vágyam a föld!
Ha téglát látok, felveszem
és elnézem szerelmesen:
úgy vonz tört meteor-alakja,
a nagy boldogság csöpp darabja!
Ó, jó Kőműves Kelemen,
építs egy kis házat nekem!
Keverd belé kiomló vérem,
csak gyermekem vidáman éljen!
Építsd fel biztosan, szilárdra,
hogy a zúgó időt kiállja!
Mily szép, mily jó, ha kész a ház
és benne ül a kis család
s kinéznek a tágas ablakon...

De hová lebegett el gondolatom?

Ó, halld csak a szélt, a vad északi szélt,
veri már ligetünk csatabárdja!
Sárgán-pirosan fut a lég kerekén
a gesztenyefák koronája!

Gulyás Pál.

Beczássy Judit új regénye. (Terebélyes nagy fa.) (Budapest, Genius, 1930.) Számottevő sikerrel megoldott feladatokon edződött becsvágy, meg egy hosszú időn át hordozott és érlelt téma művészi megvalósulásának zaklató kényszere dolgozott ezen a regényen. Vele szerzője először vállalta a nagy regény igényét, érezni lehet, amint a maga írói ereje, az epikailag sokágú s amellet bense líraiságú témával szemben megmutatkozó fegyelmettsége felől faggatódzik. Amilyen nyilvánvaló, hogy amit elmond, szinte szokatlan mértékben a «szívén fekszik» s legszubbjektívebb érzékenységét érinti, épannyira megfigyelhető az az erőfeszítés is, hogy ezt az érzékenységet objektív érdeklődéssé kényszerítse s hogy a művet fogadó lélek remegése az alakító kéz reszketését is maga után ne vonja.

Nemzedékregényt ír, negyedfélszáz lapon több évtized történetét. Ezen a nagy panneau-n aprólékos gonddal dolgozik, korábbi regényeihez képest se módszert, se hangnemet nem cserél, most is a századvégi legjobb francia hagyományok tanítványa, a Flaubert-Goncourt-Maupassant-irányé. A naturalista-impreszionista stílusnak épen csak azt a vonását nem tette magáévá, mit az epigonok szenttelenég és személytelenég jelszava alatt a képtelenségig és gépiességig fokoztak: az illuziótlan, sőt illuzióellenes tárgyilagosságot, a léleknek a való élettel szemben gyűlölködésig menő kegyetlen, ellenséges állásfoglalását. Beczássy Judit a valóságnak érző művésze kíván lenni s nem rideg könyvelője; s e valóságra mély melankóliával felel ugyan, de korántsem elvi

pesszimizmussal. A káprázatok szétfeszítésével bátran szembenéz (maga a regénye is valójában a női lélek illuzióválságainak története), hanem azért lelkétől semmi sem idegenebb, mint a «désillusion» szikkadt józan-sága.

Magyar multat rajzol, gyér csillogásával, sűrű bűneivel s ezek között mult századközépi magyar asszony-sorsot, megértő ítélkezéssel, vádaskodás nélküli szeretettel. Egy középbirtokos vidéki dzsentri-család fiatal hajtását indítja el élete útján s kíséri el nagyanyai sorba két házasság kálváriáján át. Péterfy Perzsi első házasságát a családi viszonyok kényszere dönti el, ebből a becsületes iparkodás, tiszta otthon világa születik meg s csak a valódi szerelem nem bír belőle kisarjadni. A másodikba azután érzékei hajtják s itt a férfibrutalitás, anyagi leromlás, az asszonyi megalázás tenger szenvedése vár rá. Ő pedig a két sorsváltozatban tanácstalanul, a korkonvencióktól is bénítva hordja a kiszolgáltatottságnak, az önmagukba visszahulló, félénk kis lázadásoknak keresztjét. De össze nem rokad. Van benne valami keménység is: a kor és környezet konvenciói nemcsak bénítanak és málasztanak, hanem erőt is adnak, néha a ridegségig: Perzsivel is kegyetlen levelet iratnak ártatlanul szégyenbe keveredett és súlyosan megvezekelt leányához. Mert minden keserves szenvedések tengeréből itt messzire kiemelkedik az iránytjelző Ararát: a család — a terebélyes nagy fa — presztízse.

A regény száalai egyre sokasodnak, az arcok és helyzetek egyre bővebben lepik el a regény lapjait, három nem-

zedék sorakozik fel s már indul a negyedik is, de az író valójában végig ez egy alak felé fordul egész érdeklődésével, a többiek jobbára csak akkor lépnek előtérbe, amikor a főalak megvilágítására szolgálnak. Ezek impreszionista modorban vannak rajzolva, nem sok, de csupa jellegzetes, biztos vonással. Perzsi alakját szinte a szeme rebbenéséig követi a gondos, aprólékos analízis. S ebben a lelki viviszekcióban mutatkozik meg legjobban Beczássy Judit pszichológiai ereje. Írói művésze pedig abban, ahogyan az elemzést a regény matériájába beleszővi: cselekvényt csinál belőle, lüktetőbbet és izgalmasabbat akármi külső fordulathoz, mert a lélek redőiben lejátszódót. Maga nem sokat beszél, még kevesebbet magyaráz s épen semmit sem «fejteget», csak *meglátatja*, mi megy végbe hősnőjének gondolkodásában, kedélyéletében. Az élmény- és hangulatelmlékek, válságok, inspirációk, ösztönmozdulások rendre előttünk csirázanak, fonódnak egybe, merülnek alá, majd törnek megint felszínre. Ez ad a regény majd minden lapjának levegős frissességet, nem mindennapi közvetlenséget; elbeszélő hangját is ez teszi vonzóvá, úgy figyelünk rá, mint olyan társalgóra, ki témájának még az elbeszélés során is egészen igézetében él, nem «effektus»-okra dolgozik, hanem pillanatnyi, de nagy lírai erejű, szívtől és szeretettől sugallt állásfoglalásokkal közeledik anyagához. Fájdalmas a tekintete, de inkább rezignált, mint kétségbeesett.

A «nagy regény» kompozíciós, szerkezeti szigorúságát nem ismeri, szemelláthatólag nem is törekszik felé. Egyvégből mesél, a konstrukcióban az arányokat néha egy-egy részlet kedvéért megbontja, nincsenek masszív fejezetépítményei, helyell-közzel csak egy-egy csillag szakítja meg a történet folyamatosságát; ilyenkor az elbeszélő mintegy lélekzetet vesz. S utána megint minden nagyobb nekikészülő-

dés nélkül, «azon melegében» folytatja a mesemondást.

Korjelzőül mindjárt a könyv elején kapunk egy évszámot: «1853-at írtak ekkor» — s azután több utalás nincs. De az utolsó fordulatok már anyáink menyecskekorába vezetnek. Feltűnő, hogy korrajzot alig találni, még a Bach-világét sem, melyre pedig a cselekvény nagy része esik. A politikai életnek itt nyomára sem lelni, sem annak, melyből Jókai önkényuralombeli témáinak édesbús chiaroscurója támadt, sem annak, mely Tolnai Lajossal ebből a korszakból politikai ellentéteken kirobbanó kegyetlen konfliktusokat sarjastatott. Beczássy Judit ezeket a szálakat mintegy elvagdossa: a családon belül marad, a terebélyes nagy fa árnyékában.

Hanem azért mégis korregény kerül ki a tolla alól. A kor a lelkét, jellemét színezi embereinek, mindenekelőtt pedig nőalakjainak. Érezten-érezni a nyomokat, melyeket két nemzedék távolsága ró ezekre az ingó talajon, erősen átmeneti időszakban nekilendülő-aláhanyatló figurákra. Magyar úri családok levitézlésének kora ez, a dzsentrivilág végnapjaié, melyeknek további utórezgéseiről azután Mikszáth, majd Móricz Zsigmond írói művében akadnak sűrű dokumentumok. E tekintetben a Beczássy Judit regénye hű és tiszta tükör: nem szépít, nem mos el semmit, de époly kevéssé torzít, megmutatja az évszázados vétkeket, kendőzés és palástoltgatás nélkül, de meleg emberi részvétellel, igazi asszonyi jószággal.

Nyelvének nemes tisztasága, árnyaló gazdagsága és ízessége is megkülönböztetett figyelmet érdemel; amit elmond, külön varázst és szuggesztivitást nyer azáltal, ahogyan elmondja, takarékos realista mondatokat ír, de muzsikája is van a szavának, valami finom melankólikus hangszíne, mely könyvét betéve is még sokáig megragad a fülünkben.

A regény vége mintegy nyitva marad, megkezdett szálak még «eldolgozás»-ra várnak. Az utolsó lapokon fiatal sorsok — a terebélyes nagy fa zsenge hajtásai — bontakoznak előttünk. Hihetőleg gondol is rá az író, hogy ezeket a szálakat tovább vezesse. Ha gondol: a kritika is készörömet biztatja a folytatásra. A témaszövedék, melyből most egy kötetre valót kiemelt, érezhetően nagy, szinte kényszerítő erővel ragadta meg képzelmet. Nagy kedvünk van, komoly okunk is van hinni, hogy belőle még egy második alkotást is várhatunk, alkotást a nietzschei értelemben: személyes vallomással, a lélek legbensőségesebb memoárjával fölérőt. *Rédey Tivadar.*

Huszka József: A magyar turáni ornamentika története. (Budapest, 1930. Pátria kiadása.) A szerző mindjárt előszavában belekapcsolódik körünk egyik legnagyobb kérdésébe, a magyarság eredete vitájába. Értékes adatai birtokában rögtön állást is foglal s mint maga mondja: «megtoldja a magyar históriát néhány ezer évvel».

Nagy és eleven a vita, melyben pártot fog Huszka József könyve, mikor a Kaukázus feletti pusztaságot nem fogadja el a magyarság őshazájának, de állomásnak veszi, hova az ugor nyelvű nép már hosszú, zivataros századok után érkezett. Hiszi, hogy megtalálta nyomát is a prehisztórikus történelemnek s állítja, hogy a Zajthi által meghirdetett Nepál országbeli magyarok, a tibetországi bódok és a kásmírországbeli fehér hunnok alapították Indoszkihát. Egyik magyar forrása szerint «ezek a népek alkották a magyarságot. Hunnoknak és hungároknak nevezhették magukat, mert a nagy hírre vergődött hunnok rokonai voltak — ugoroknak nevezettek, mert az indiai ugorok számos nemzetsége képviselve volt bennük —, magyaroknak pedig azért nevezték

magukat, mert a bódok testvértörzsének, a magyaroknak vezetése alatt foglalták el Magyarországot».

E bevezetés után az ornamentikát is merész úton elszármaztatja Mikéné, Kréta, Ciprus görögök előtti hunn-avar-magyar lakosságáig s állításai nem egyszer olyan meglepőek, mint például az, hogy: Semiramis neve a magyar szemérem szóval rokon. Meglepő és furcsa következtetés még akkor is, ha történelmi földrajzi fogalmaink nem tiltakoznak az ellen, hogy a Kr. előtt való két évezredben őseink lehettek valóban Szíriában és Kiszíriában, innen vonultak Kína és India felé, majd itt kezdődött el a hunnok és magyarok hivatalosan is elfogadott történelme.

Huszka József szerint a magyar ornamentika minden egyes eleme szimbólum, e szimbólumok sora nyelvet teremt s a nyelv kulcsa az asszír-babilóni világ fogalomkulcsa. Innen származnék a szemdíz, különös isteni és természeti jelentőséggel, összefüggése jelentkezik a mai nyelv szem-szemérem-szemzés alakjaiban is. Egy hittita hieroglifet is megfejt ezen az alapon és megállapítja, hogy az asszír hódoltság idején a sok apró kété királyság közül az egyik vogul, tehát ugor nyelvű volt. (Kr. e. 1115—735 közt.)

Az alakkettőzéssel képzett díszítőelemek eredetét vizsgálva, japán rokonságot mutat ki a ma is élő népies magyar ornamentikában. Fülönfüggőink formájuk és díszük után — itt a honfoglalás korabeli leletekre gondol — az Asztarté-kultusz jelképes díszével egyeznek, míg a legyezőalakú népi motívum egyenesen a papiruszfa ősi ábrázolása. Így a matyó, a szűrhimzés és a székely kapuk faragása elemein az egyiptomi papiruszmotívumot fedezi fel, a halhatatlanság és a túlvilág jelét. De megkeresi az istenfa és az asszír-fönikiai életfa vagy szentfa kapcsolatát is, ugyan-

így jelképes ősiséget talál a rózsá- és a liliommotívumokban, míg ornamentikánk szarvasa egyenesen Ázsiából származó Istár-Astarté-Artemis jelvény.

Mindent összevéve, Huszka könyve a ma nagy elméletét vagy legalább is elméleti vágyakozását fűti: megtoldani a történelmi lámpa fénykörét és rokonságot találni ott, ahol szeretnénk rokont találni. Lehet, sőt bizonyosan gyermekesség is van abban a törekvésben, hogy a formanyelvet nyelvi magyarázatokkal oldjuk meg s vallási fogalmakat vegyünk segédeszközzül. Az ilyen módszer elhagyja az analízisek pontosságát, eltér a megbízható ösvényektől s a képzelet és érzés birodalmába visz. S ezzel egy régen vitatott kérdésre alapozódik a könyv és a benne felhalmozott óriási anyag értéke, nevezetesen: van-e helye az érzésnek az adatgyűjtő kutatás iránymeghatározásában...

A felelet egyszerűnek látszik: a tudásban tudást, ismeretet, exaktumot és nem kellemes valószínűséget, nem a multa vonatkozó reményes várakozást keresünk. A dolog azonban mégsem ilyen egyszerű. Yhering és iskolája egy másik tudomány, a jogbölcselet területén eljut a «multa vonatkoztatott várakozás érzéséhez», de ettől függetlenül is mindannyian érezzük, hogy akár a mult, akár a jövő tényeivel kerülünk szembe, az igazság egy része mindig magunkban van megadva. Mintha a tények valójában ugyanúgy találkozni kívánnának mivelünk, mint ahogy mi sodródunk nem annyira az értelem, mint annak motorikus alapja, az érzelem által feléjük. S mintha e találkozás pusztán történése fontosabb volna a megismerésben a megismerés logikai megmerevítésénél is.

E könyvben a szerző nem vallja meg nyíltan, hogy érzései viszik kitűzött célja felé. Tudományos rendszerbe önti mondanivalóit, mintegy

védelmet kérve önmaga és a látszat előtt, hogy nem egészen komoly lenne különben. Pedig a komolysága nem nő meg a könyvnek azzal, hogy induktív módszert választ, mert ezzel a módszerrel «eo ipso» ellenkezésben kell állania.

Azonban, ha nem is alkalmas mai formájában e roppant anyag, hogy a hitetlent meggyőzze, mégis figyelemre méltó terméke a mai népművészeti irodalomnak, sőt ennél lényegesen több: jellemző. Jellemzi a magyarságot, mely félfordulatban áll a történelmi fronton: érzésben Keletre fordultan, tudásban Nyugatnak hisz. A könyv laicizmusát — mely csak látszólagos — vessék szemére a szerzőnek mások, de bizonyos laikus előretörés, naivitás mindenkor, még a tudomány világában is gyümölcsöző, ha egy nép a szigorúan lezárt, megmért, térképezett tudományos terület határain túlra vágyik. Más nép is átesett már a szellemi terjeszkedés hasonló válságos bevezetésén és mindenik sikerrel.

Bizonyos, hogy ez a könyv nem eredmény még, hanem irány s ezt az irányt mélyebben és közelebb kell keresnünk: a magyar lelkeség keres előző korokba való bekapcsolódást. Keleten keresi, mert onnan jött és hogy Keletnél is többet akar mutatni, az a magakeresés jele. Nem Huszka József hibája, ha e tagadhatatlanul lendületes magyar korszak még a keresést ismeri csak, nem pedig az eredményt, az út, legalább is a közeli évtizedek útja, mégis erre tart. Természetesen a turáni magyar ornamentika ilyen egybevető és oknyomozó tárgyalása sem érheti el azt a célját, hogy meggyőzzön, mert a vonallal való rejtélyes fogalmazás lélektani elemzése épen megfoghatatlansága miatt nem pozitív tudomány, hanem egyéb híján bölcselkedés, játék vagy tapogatózás.

Pintér Ferenc.

Rölvaag : Hallgat a prairie, Győzdelmes Péter. Két regény. (Dante kiadás.) «Egyszerre négy nyelven jelent meg!» jelzi a kiadó a borítékszalagon és mégis bizonytalankodva nyúlunk az óriási két kötethez: hiába, az ismeretlenség nem jó ajánlólevél. De olvasás közben hamarosan megváltozik az érzésünk s mindjobban belemelegszünk a hatalmas anyagba, amely nagyszerű regényírói készséggel valósítja elénk a norvégek észak-amerikai honalapítását.

Ole Edvart Rölvaag — amint az amerikai kiadás előszavából olvassuk — 1876-ban született Dönna szigetén, Helgeland kerületben, «kissé délre attól a helytől, ahol az Északi sarkkör a norvég partot metszi». Sőtét, siralmas tájék ez s itt éltek Rölvaag elődei s halászgattak emberemlékezetet meghaladó idők óta. Ő maga igen kevés iskolai nevelést kapott. Az iskola hét mérföldnyire volt, naponkint kétszer kellett megjárnia, sziklákon, lápokon keresztül. Hét éven át minden évben kilenc hétig járt iskolába és tizennégyéves korában apja úgy vélte, hogy nem érdemes őt taníttatni. Ekkor a tanítás helyét az olvasás foglalta el. A kerület állami könyvtárából vette ki a könyveket, de másoktól is kért olvasnivalót és egyszer az Ivanhoe példányért két napot töltött úton.

Tizenötéves korában állt be halásznak s ekkor ment először a Lofot-szigetekre. Öt évig halászott s végigélte a halászok szörnyű tragédiáit is. Húsz éves korában, megelégtelve ezt a reménytelennek tetsző életet, kiment Amerikába, nagybátyjához. Háron évig gazdálkodott nagybátyja farmján s megtakarított egy kis pénzt. Biztatni kezdte, hogy tanuljon, de apja ítélete még itt is uralkodott rajta: szentül meg volt győződve arról, hogy neki nem érdemes tanulni. Sok megpróbáltatás után végre is beiratkozott valami előkészítő isko-

lába s ekkor érezte meg, hogy mit mulasztott. Érett elméje nagy mohósággal pótolta a hiányokat és huszonnyolc éves korában kitüntetéssel vizsgázott le a St. Olaf College-ben, ahol ma a norvég irodalom tanszékét tölti be.

Rölvaag norvégül írja regényeit és egész szemlélete, az elbeszélés menete, a megjelenítés módja, északi emberre vall. A norvégek bevándorlását Amerikába maga is átélte. Láta a honfoglalók szomorú, szegényes karavánjait: egy-egy pár elcsigázott ló, vagy ökor, a toldott-foldott vasalású, irgalmatlan szekér előtt sovány, alig-alig tejlő tehénke a saroglya mögött, komorarcú férfi, aki tájékozódni próbál a végtelen síkságon, siránkozó, beteg gyerekek, könnyeit magában nyelő asszony a mindenféle holmival telezsúfolt szekéren. Láta a letelepülők harcát a zsiros, ősi földdel, a szűz prairievel, a senki földjével, a természettel, önmagukkal. Ismerte problémáikat, résztvett lelkiválságaikban, átérezte boldogságukat és boldogtalanságukat s mint belőlük nőtt új, modern Robinson, széles hátterű, grandiózus képekben adja a honfoglalásuk történetét.

A két regény hőse: Per Hansa és családja, de velük és mellettük folyik és fejlődik a norvégek egész kolóniájának élete a tanyaveréstől az államalapításig. Per Hansa a legmunkásabb és bizonyos tekintetben talán a legszerencsésebb is. Minden sikerül neki, amihez hozzáfog, igaz, hogy a nappal huszonnégy óráját is megtoldaná, ha tudná. És mindent azért, hogy beváltsa feleségének tett ígéretét egy jobb, boldogabb jövőre vonatkozóan. Am Beret, az asszony, aki az utazástól is irtózott, sehogyse tudja megtalálni a helyét ezen a végtelen síkságon a végtelen ég alatt. Mindig az az érzése, hogy: itt minden megtörténhetik! A Nagy Síkság lélekzetfojtva figyeli őket és az a különös han-

gulat, amely a megfékezetlen természet szívéből árad ki, nemcsak az asszonyt, hanem a férfiakat is elfogja. De ezek elég könnyen lerázzák magukról a hangulat nyügét, míg Beret érzéseiben a bizonytalanság hatalmasodik el. Amikor férje és kisebb fia először indul el szekéren Sioux Fallsba s ő magára marad a nagyobbik fiával: «az egész hely képe egyszerre csupa rémség és titokzatosság lett. A szekerek szürke foltok gyanánt úsztak a sötétségben; egyszerre úgy rémlett neki, mintha az egész, hatalmas világrész kétségbeesése összesűrűsödne és varázsos kört vonna az otthonuk köré. Láta is a tulajdon szemével ezt a megérinthatetlen korlátot... világosan látta... erőt kellett vennie magán, hogy átlépjen rajta». S amíg férje és fiai építenek, földet törnek föl, az állatokkal bajlódnak s egy valóságos élet alapjait vetik meg, Beretben egyre mélyebbé válik a bizonytalanság, valószínűtlennek lát mindent maga körül és nem érti, hogy lehet valaha is otthonná ez a szélsőpörte, embernemlátta roppant pusztaság.

Minden apróság eseményszámba ment itt és minden esemény fontos volt. Új emberek jönnek s mennek még tovább nyugatra, új szomszédok települnek le. Beáll a tél, a hosszú, kegyetlen tél s egyre szorosabban markolja meg őket. Már a férfiak se bírják ezt az életet s két testvér el is akar költözni innen. Beret lelkében egyre gyűl a mérgező anyag. Félelem, önvád, honvágy remegtetik, rángatják az elborulásba. Így élnek itt, hat norvég család, a közös érdekek és érzések összefonódottságában s vizik tovább napról-napra terveiket, munkájukat. Szaporodnak, gyarapodnak, egy új élet atmoszférája veszi körül mindenüket s amint ez az élet nő, terebélyesedik, úgy sötétül el Beret asszony lelke.

Ennek a sajátságos lelki elváltozásnak itt külön jelentősége és értelme van. Az új milliőbe, az új életbe hamar

beletörődő egyszerű halásznép gyökerezakadtságának, visszavágyódásának, istenkeresésének Beret asszony a megvalósulása. Mindaz, ami a többiek lelkében csak az alkonyati órák hangulataképp vonul át, Beretben megtestesül és valóságos, élő szimbólummá változik. Ennek a telepnek ő az élő lelkiismerete.

Túlfűtött lelkiése megrázó eseményt készít elő: rábírja urát, hogy a haldokló szomszédhoz papot hívjon. És Per Hansa nekivág síjével a végtelen hósvatagnak, hogy soha többé ne térjen vissza. Ez fölrázza Beretet s most már maga dolgozik férje helyett is, de vallásos aggályai, honvágya nem szűnik meg, félelemmel látja, hogy fiai már-már jobban beszélnek az angol nyelvet, mint a norvéget, hogy sohasem gondolnak az óhazára és egyedül az itteni föld parancsait követik. Legkisebb fiának, akit Győzelmes Péternek keresztelt el apja, nem szereti a nevét. Hivalkodásnak tekinti Istennel szemben. Örökké attól retteg, hogy baj éri ezt a fiút és minden jeltől Isten büntetését akarja kiolvasni.

Az anyai szeretet toleranciájának és az anyai rövidlátás gyarlóságának küzdelmét csodálatosan finoman eleveníti meg Rölvaag a Győzelmes Péterről szóló kötetben, amelynek hátterül az egyre szaporodó népesség felekezeti villongásait és az állam kialakulásának erősebb sodrú történetét festi meg. Minden alakja markáns és életteljes és Győzelmes Péter, akinek házasságával a második kötet végződik, fiatalságával és életerejével diadalmasan lobog végig a monumentális történeten. Vele az élet győzedelmeskedik, ennek az új földnek újonnan kialakuló élete, amely nem ismeri tradíciókat, nem ismeri az Északi-tenger ködét, boruját, eliminálja magából a fölös érzékenységeket s önmagát teremti és alakítja a föld törvényei szerint.

Az emberek és a föld mély ismerete

tükrözik Rölvaag hatalmas munkájából. Kítúnó ökonómiával dolgozik és sohasem válik nehézkesé, vagy unalmassá a kilencszáz oldalon keresztül. Minden részletet a maga fontosságához mértén emel ki, nem ragadtatja el magát, de nem is hanyagol el egyetlen motivumot sem, amellyel az átélés közvetlenségét megéreztetheti az olvasóval. Emberformáló gyönyörűséggel hatol a lelkek legmélyére s egyben a prairienek is hatásában lenyűgöző, nagyszerű képeit rajzolja meg.

A norvégek újkori honfoglalásának története ez, új robinsonád, amelynek romantikáját az élet parancsoló kényszere hangszereli. A munka éltető ereje, öröme és szükségessége a legfőbb motivum, e köré csoportosul a többi, egy olyan hatalmas szimfóniában, amelyet csak Isten kegyelméből való nagy művészeknek adatik alkotni. Ez a munkája kétségen kívül ilyennek mutatja Rölvaagot, aki ha Amerikában él is, testestül-lelkestül norvég maradt és népe méltóan sorolja legnagyobb írói közé. *Majthényi György.*

Kiszely Gyula : Akik hiányoznak... Regény. (A Stádium kiadása.) Főúri gavallérok — az angol Patsy lord, az osztrák Wardegg s a magyar Niki gróf — egymásután kérik meg Drákhfy Katka-Katherina grófnő kezét. A kis Drákhfy grófnő, Mária Dolores főhercegnő «nyelven» udvarhölgye, egyelőre azon mesterkedik, hogy «Lóri fenségét» megbékítse férjével, Mitya nagyherceg-

gel, akit a «nagyon acélos, nagyon öntudatos, nagyon exotikus» szépségű főhercegnő valami csókvétség miatt eltiltott magától az esküvő után. Katka grófnő «paritás-csókra» gondol. Az udvari gavallérok egyikének meg kell csókolnia a főhercegnőt, aki majd szintén «nem rántja el egy csók elől a száját». A csókpróba megtörténik, de az eredmény elmarad. A főhercegnő még próbára akarja tenni férjét — Katka grófnóval. Ebben meg Katka győz s nem a «nagyon szép és nagyon szemtelen» Mitya. Új, mindent rombadöntő fordulat következik: a világháború, amely áldozatul elveszi Mitya nagyhercegnek és Katka három kéréjének életét is... A regény az udvarhölgy-grófnő memoárja s a dolgok valóságából és regényességéből csak annyit tart meg, amennyit «befogad egy kisasszony szíve». A «pajtáslelkű» grófnő csodálja, ünnepli főhercegnőjét s lelkesen szól a nagy gavallérokról. Az elragadtatás, mint romantikus érzelmesség, így kerekedik felül a regényben, amelynek alakjai inkább jelenségeknek szuggesztívek. Mindez a jellegzetesség nem tud olyképen kialakulni, hogy a regény több lehessen vonzó, elevenhangú szórakoztatónál. Kiszely Gyulának ezúttal nincs módjában, hogy az események elbeszélésén belül nagyobb erőt éreztesen s a cselekményt, amely a «próbák» előkészítésében fejlődik, meggyőzővé tegye. Szórakoztatni akar s nem kötik sablónok, amikor könnyű hatást keres.

László István.

Kritikai Napló.¹

Ayala: Belarmino y Apolonio.

Könyvespolcaink telnek s nem panaszkodhatunk: az új könyvek többé-kevésbé érdekesekek. De ha egy türelmetlen olvasó eléd áll s megkérdi: hol vannak, barátom, a huszadik század műremekei: zavarba jössz. A kor istenei: a Kritika, a Pszichológia, a Cinizmus alágyujtottak a gondolkozásnak; a kombinatív erő sosem volt féktelenebb, az őszinteség meglepőbb, de a remekmű sem ritkább, mint ma. Az alkotó nem elég türelmes az alkotással szemben, előretolakszik, személyesen akar érintkezni veled. Nem engedi, hogy a mű leszakadva, róla, maga kezdjen élni és nőni. Tülkotyogjuk a műveinket, mint hisztérikus mama félszeg gyermekét. A legtöbb mű önmagának a kommentárja

¹ Ebben a számról - számra folyó naplóban egy nyughatatlan olvasó kommentálja legizgatóbb olvasmányait. Külföldi könyvszemlének is elkeresztelhetjük volna e rovatot, mely kizárólag idegen könyvekkel, az utolsó évtized koralakító műveivel akar foglalkozni, de a szemle szó valamiféle teljességet ígér s teljességet ígérnünk nagyképűség volna. Egy-egy nemzet irodalmának is oly ritkán akad közöttünk alapos ismerője. Akik elolvassák a könyveket, ritkán értenek az íráshoz, az írásértők olvasottsága viszont nagyon is hézagos. Hogy ígérhetne hát teljességet figyelme teljességén kívül az, aki hét-nyolc irodalom műveiből kapkodja össze anyagát. E napló egyetlen rendje érdeklődésünk állandó koordinátái lesznek: messze fekvő jelenségeket fejezünk ki ugyanahhoz a kezdőponthoz viszonyítva. Sajnos, benne vagyunk a szomorú életkorban, melyben az ember legmelegpőbb olvasmányai végén is önmaga csökönys problémáira bukkan. Valószínű, hogy ez a napló is inkább műhely lesz, mint irodalmi panoráma, egy közszerűs műhelye, aki Európa kortárs-irodalmán akarja néhány kedves gondolatát kiélesteni.

is s ha egy olyan zárt, önmagáért beszélő könyv kerül elénk, mint a spanyol Ayala Belarmino y Apolonioja, irodalomtörténeti analógiákhoz kell menekülnünk, hogy fel merjük ismerni a remekművet.

Belarmino és Apolonio története alig egy novellára való. Két tudós csizmadia intellektuális versengéséről szól, amelynek gyermekeik isszák meg a levét. Belarminónak, a pilaresi köztársasági párt szónokának és nyelvgyártó filozófusnak olyan rosszul megy a cipészboltja, hogy amikor egy új, magas protekciójú hatásvadász versenytárs telepedik le a közelében, zsarnok felesége sem mentheti meg a bukástól: be kell csuknia. A helybeli barátok veszik őt oltalmukba. Részben szánalomból, részben hogy a köztársasági buzgalmát leszereljék, egy kis foltozóműhelyt nyitnak neki a rendházuk pincéjében. Belarmino e gyéren látogatott földalatti lyukban most már kizárólag a filozófiának él s furcsa szófaragásaival a városbeli egyetemi hallgatók figyelmét is magára tereli. Afféle vidéki nevezetesség lesz belőle, aki körül parázs viták és szenvedélyes pártok kerekednek. Az egyik szerint Belarmino nyelve szeszélyesen összegereblyélt szavakból áll, a másik szerint e nyelv lefordítható értelmes spanyolra, bár ebben az értelemben nincs sok köszönet, míg a túlbuzgók szerint Belarmino valódi filozófus, a maga módján épolyan eredeti, mint a nagy nomenklatúragyártó filozófusok.

Belarminónak ezt a dicsőségét, amelyet ő különben igazi bölcselő közönynyel áll, Apolonio, a győztes cipészversenytárs sehogysem bírja megemészteni. Apolonio amellet, hogy suszter, dicsőségéhes drámaíró is, aki mindenét feláldozná, csakhogy a

diákok bámulatát Belarminótól elhódítsa. Keserűségében elhanyagolja üzletét, pusztá feltűnésvágyból kakasviadalokra vesztegeti a pénzét s nem nyugszik, amíg egy vándor operettársulattal elő nem adhatja egyik tragédiáját. Az előadás közhumorba ful, de Apolonio komolyan veszi a gúnyos ünneplést és a szerző felé repülő hagymakoszorúkat s e nagy nap óta még vadabban gyűlöli Belarminót, aki oda sem hederített az ő «dicsőségére».

Ennek az intellektuális féltékenységnek lesz az áldozata Belarmino kedves nevelt leánya, akit Apolonio fia, a fiatal seminarista megszöktet. Apolonio hajlana a megbocsátó apa szerepére, arról azonban hallani sem akar, hogy a «sarlatán» leánya legyen a menyee. Pártfogója, a hercegnő segítségével, még mielőtt összeesküdhetnének, elragadja kedvese mellől a nászutas papnövéndéket. A cserben hagyott leány nem mer visszatérni a szülői házba, fél gonosz nevelőanyjától, inkább világgá megy és elzúlik. A fiút pedig visszadugják a szemináriumba s pártfogói jóvoltából tekintélyes pap lesz belőle. A szerencsétlenség Belarmino filozófusi fejlődése mögé is pontot tesz. Belátja, hogy a világ csak látszat s a legtökéletesebb filozófiai nyelv a teljes hallgatás. Még egyszer összefoglalja világfelfogását, azután végleg elhallgat; a helybeli szegényházban éldegél némán és szelíd derűben, ott is üldözve a fecsegő Apoloniótól, aki maga is elvesztette vagyonát, de az ápolónóknak még versben tesz ajánlatot.

A regényt egy «boldog vég»-gel fejezte meg az író. A pap megtalálja eltűnt kedvesét, kiugrik s hogy minél előbb megnősülhessen, egy jámbor nőtől óriás vagyont örököl. A fiatalok boldogságához igazán csak az örömszülőknek kell összebékülniök. A regény végén van még egy kritikus pillanat, amely Apolonio lelkében utolszór és szokatlan erővel lobbantja fel

a régi gyűlölséget. Már föl is emeli az ásványvizes üveget (ez az üveg az ő előjoga a szegényházban), hogy agyoncsapja vele a néma filozófust, de a vhisyvizes üveg mégis csak lehull s Apolonio régi ellensége és új nászura keblére borul.

Ezt a szerény és kerek novellaötletet mélyítette el Ayala a legspanyolabb könyvek egyikévé, remekművé, amelyet Jean Cassoua Don Quijote mellett emleget. A francia kritikus alighanem vétett egy oktatást, az azonban bizonyos, hogy a konkrét ürügy és az eszmei közleni való kapcsolata e műben oly tökéletes, az egyszerű mese és a bonyolult gondolat közti ellentét pedig olyan izgató, amilyen csak az írójától elvált különtitkú és külön életű remekműben lehet. Egy könyvből abban a pillanatban lesz remekmű, amelyikben sikerül írója szándékától is eltérni magát, önmaga teremt magának az eredeti szándéknál bonyolultabb és kibogozhatatlan jelentést, amelyet a művészet nyelvével az eszmék nyelvére visszafordítani többé nem szabad. A remekmű olyan, mint a főnyeremény s bár Belarmino és Apolonio egyike a legtudatosabb, legkierőszakoltabb remekműveknek, azt a sokféle értelmet, minden irányból új fénytörést, amely a befejezett művet forgatva elvakít, Ayala sem láthatta előre, amikor tollát a papírra tette.

Mivel ütötte meg ez a könyv a főnyereményt? Kétségkívül a két főhőssel, nem is annyira a jellemükkel, mint inkább egymásközti viszonyukkal. Kiegészítő színeknek azokat nevezik, amelyek, mint a piros és a zöld, a kék és a sárga, egyszerre hatva fehér fényt adnak. A művészet az örök emberi fehér fényt mindig szívesen bontotta ilyen komplementer színekre. Don Quijote és Sancho Pansa, Faust és Mephisto, Levin és Vronszkij kiegészítő színek. Belarmino és Apolonio talán mindezeknél ötletesebben meg-

választott két szín : a szellemi alkatok skálájának a két végéről kiragadt emberpár, nagyjában ugyanaz a két elmetípus, amelynek Kretzscher jóval durvább idegorvosi jellemzése világhírét köszönheti.

Belarmino és Apolonio : Sokrates és Sophokles, a filozófus és a drámaíró. «A filozófus menekül az élet elől, a drámaíró hajszolja az életet», mondja a regény elején a szerző egyik barátja. «A filozófus éli az intenzív életet és voltaképp a drámaíró menekül, pózból pózba bújva, életének az üressége elől», elmélkedik a könyv végén Belarmino ösdiák bámulója. E két ellentett gondolat közt egyensúlyban tartva : Belarmino és Apolonio a szellem két örök tendenciáját jelenti : az elkülönülést és a közlékenységet, az állandóságot és a változást, az időellenest és az időszerűt, a klasszicizmust és a romantizmust, a szenvedélyt és a retorikát, az eget és a földet, a fikciót és a valóságot. Ayala talán nem tudott annyira pártatlan lenni, mint egy dilemma : Belarmino alakja vonzóbb, mélyebb, de az emberpár úgy van megválasztva, hogy ha kedved tartja, Apolonio mellé is állhatsz, amint hogy nem egy fonák Cervantes akadt, aki Sancho Pansa igazát vitatta.

De akármennyit is köszönhet a mi két suszterhősünk Sokratesnek és Sophoklesnek, a kaptafának még többet köszönhetnek. Sophoklest és Sokrateset a történelem egy pontján szembeállítani, ez Mereskovszkijnak való feladat : jellemfilozófia kultúrtörténeti díszletekkel. Míg Sophokles és Sokrates Pilaresben ; az egyik az orthopéd reklámos kirakat mögött, a másik a földalatti foltozóműhelyben : ez épen az az anyag, amelyből egy spanyol író (minden spanyol író Cervantes unokája !) a maga remekét kigyúrhatja. A dikics az a varázspálca, amely e két elfajzott entellektüelből a típus rejtett tulajdonságait is kicsalja. Belarmino filozófus zsargonja s Apolonio

pózból-pózba lendülő pátosza ép azért olyan jellemzőek a filozófusra és a drámaíróra, mert ez a filozófus és ez a drámaíró : cipész. Nem a karikatúrák olcsó jellemzése ez. Belarmino és Apolonio nem karikatúrák. Igaz, hogy Belarmino szótára nem szonos a Filozófiai Szótárral s Apolonio darabja előadhatatlan. Mégis, a mozgató természet felől nézve, Belarmino igazibb filozófus Sokratesnél s Apolonio igazibb drámaíró akár Sophoklesnél is. Épen mert csak suszterek, szellemi hajlandóságukat kritika, összehasonlítás, műveltség nem fékezhetette. Ők az utolsó szót is kimondják s az abszurdumig követik alkatuk imperatívuszát. Két elvetélt zseni, akik legalább olyan tiszteletreméltók, mint amilyen neveléségek. Belarminóban különösen megdöbbentő ez a kettősség. Ez a foltozó varga olyan következetes, tiszta, ízigvérig szellemiekre termett ember, hogy önmagad jobbik felén nevétsz, amikor kineveted.

A regény dicsősége és Jean Cassou érdekében is kívánatos lett volna persze, ha Ayala nem kerül ilyen közeli atyafiságba a francia neoklasszikusokkal. A regénynek nincs csorbája. A kivitel épolyan tökéletes, mint az elgondolás ; épen hogy egy kicsit meddön és kicsinyesen, egy kicsit neoklasszikus mintára tökéletes. Az elmaradhatatlan «kúpszelet a kúp helyett», (metszetek a mű helyett)-módszer Ayala is kihasználja. Az előadás közege a regény mind a nyolc fejezetében más és más. Az első fejezet az író egyik ismerősének a fejtegetése a spanyol vendégfogadóról ; ez majdnem esszai. A második fejezetben az író összeismerkedik Apolonio pap-fiával ; így szokták a keretregényekben a keretet felállítani. A harmadik fejezet Belarmino egy napja Pilaresben, a szerző rekonstrukciója a papfiú elbeszélése alapján : hagyományos novellaelőadás. De akad e könyvben olyan fejezet is, amelyben a papfiú a katolikus bre-

viáriumot fogja ismertetni s csak természetesen, hogy a regény egy éhenhalt ősviárium emlékirattörredékeiben kapja meg epilógusát. Ayala igen finoman és ötletesen él ezzel a kúpszeletmódszerrel; a történet kifejlése nem akad el, csak az anyag feltalálása lesz művészebb, szeszélyesebb. A nézőpont folytonos odébbcsúszása az egyszerű témát mindig másfelől mutatja, szinte észrevétlenül megsokszorozza. Lassabban, körülményesebben alakul a regény, a fejezetek közt rések nyílnak s ezek a rések igen raffinált kilátóhelyek az író vakmerő távlatai felé.

A regénybe beengedett élet (ez is neoklasszikus vonás) gondosan elszigetelt, szűk, külön világ, amelybe Ayala még valami bábszínpadszerűt is belop. Különösen a mellékalakok feltűnően bábszerűek. Mintha csak a salzburgi bábszínházban ülnék. Ugyanazok a nagyjából kipingált típusok, akikben a mozgás kiszámított merevsége állandóan érezteti a művészet fölényes zsinórpaddását. Könynyű pszichológiai értekezésekkel hitetni el az alakjairól, hogy mennyire mélyek, mondja Ayala, de lopjatok tisztán a mozgatás művészetével e nagyjából kifaragott bábokba olyan mély emberi jelentést, mint én. A költő nagysága annál nyilvánvalóbb, minél kevesebb szüksége van a dolgok nagyságára. S csakugyan Ayalánál e bábszínház-technika, a szerénykedő stílus s a naiv hang csak arra jó, hogy még megdöbbenőbb legyen a bábokhozozta élet, a naiv hang mögött rejtező mélység s az igazság, amelyet íme szavaink, ezek a szerény japán akrobaták ily játszva kitartanak.

Mindez igaz. Én azonban úgy hiszem, hogy ez a kétségtelen remekmű sokkal imponálóbb volna, ha a művészet nem dolgozta-dagasztotta volna ennyire agyon. Aminthogy Belarmino is sokkal jobban megállna Cervantes hőse mellett, ha Ayala kevesebbet tanulmányozta volna Don Quijotét.

Borgese: Rube.

A született regényíró az irodalom ősembere; az az ereje, hogy nem ismeri a költészet magasabb fegyelmét, a pongyolaság a hatalma és a szabadsága. Minden új műfaj újfajta embereket avat íróvá, de egyetlen műfaj sem szabadított be annyi szokatlan jövevényt az irodalomba, mint a regény. Emberek, akik szigorúbb korokban egy kecses anakreoni dalig sem jutottak volna el, egész kis könyvtárakban tombolták ki realiztikus látás-gazdagságukat.

Egyre több jel mutatja, hogy ezek a hatalmas akarató jövevények, akik a tizenkilencedik század irodalmából csaknem teljesen kiszorították a régi szabású költőt (mint az akarnokkapitalisták az elfinomult nemességet), lassan maguk is visszaszorulnak. Az ő természetükhöz szabott regény kimerült. A műfaj szétágazik: vagy anarchiáig fokozzuk a pongyolaságot, vagy szigorúbb regulák gúzsába kötjük. Az ősemebert szörnyetegek és esztéták váltják fel. A szörnyetegnek a regényforma pusztá ürügy, neki a nyers szellemi erő orgiája a fontos (Joyce, Gomez de la Serna); az esztéták előtt viszont idegen műfajok fegyelme lebeg: formaakadályokat állítanak maguk elé; a rend gátjával, a szükséztávúság átvágásaival akarják megszabályozni a pongyolaság kanyargós Tiszáját. A szörnyetegek szétmarcangolják a regényt, az esztéták a tökéletesség halotti kenetét kínálják neki.

Rubè ilyen költő-esztéta műve. Írója mint lírikus kezdte s rég a legjelentősebb olasz kritikuskok közé számított, amikor rászánta magát, hogy a benne lappangó regényírót (majdnem mindenkiben ott lappang egy regényíró!) kipallérozza. E kipallérozás nem nagyon tetszhetett ennek a lappangó regényírónak. Szabadon minden egyensúlyozó ballaszttól, talán ép erős pszichológiai hajlandóságát el-

túlozva, sokkal meglepőbb, vaskosabb, zseniálisabb regényt írhatott volna, mint így. Rubé nemes mérték-tudása, magasabbfajta szervülése azonban épen ennek a lírán és kritikán érett esztétának az érdeme.

Rubé eklektikus regény. Nemcsak Filippo Rubé elkallódásának a története, de választás a regényírás módszerei közt; szinte megszabja a kvótát, hogy egy jó regényben a különböző regényíró módszerek milyen arányban vehetnek részt. Bizonyára azok közé a művek közé tartozik, amelyek a műfajok túlérésekor jelennek meg; de e túlérétségnek nincs meg az a kínos, meddő mellékze, amely egyes francia írók tökéletességében annyira lehangol. Az olasz irodalomban új az ilyenféle tökéletesség; innét a legyőzött nehézség öröme; az az alig észrevehető, kis barbár lelkesedés, amely nélkül a tökéletes művek olyan unalmasak.

Borgese, az objektív kvótakisabó nem becsüli le annyira a régifajta leíró regény kor- és környezetfestő hajlandóságát, mint más fiatalok, köztük e napló írója is. Ha Rubét valamelyik szociológiai szemlében kellene méltatnod, ilyenféle címet adhatnál neki: Rubé, vagy a háború utáni olasz lélek válsága. Hősét, a kezdő ügyvédet, az olasz «beavatkozásos mozgalom» dobja ki elébb az Isonzó-front mögötti kiképző helyre, aztán az alpesi állásokba. A körülötte keringő mellék-bolygók: megannyi olasz háborús-típus; csapatok élére sodort család-apák, szélhámós szájhősök, háború-éhes vérvadak, háborútagadó filozofusok, engedelmesen hadbavonuló parasztok, összeroskadó defetisták. Rubét ép jókor éri egy tüdőlövés, hogy a frontmögötti kórházak és az olasz nagyvárosok háborús figuráit is tanulmányozhassuk. Az utolsó hadiéveket, mint katonai megbízott, Párisban tölti s jól teszi, hogy olyan sokat forgolódik a fiatal francia generálisné szalon-

jában, legalább látjuk mi a különbség az olasz és a francia «háborús psziché» közt. Az olasz letörés idejében otthon van szabadságon, a győzelem ünnepe viszont megint Párisban éri. A háború után Milanóban, a kapitalista Itália új fővárosában próbál elhelyezkedni. Elvesz egy nőt, akit a háború akasztott rája s (ő maga is háborús áldozat) küszködik a többi háborúval beoltott ember közt, akik a győzelem áldása helyett egy rettenetes gazdasági válságot kaptak a nyakukba. Gyökérvesztett ember, akit nagyon is vad indulat ráncigál ahhoz, hogy kis családjában megkapaszkodhassék. Elveszti állását, kártyabartlangokba jár s amikor nyer, megszökik hazulról s a Como-tónál nyaraló francia asszony karjaiban keres egy hétig vagy két hónapig tartó vak, nincs-tovább paradicsomot. Közben a milánói dóm körül tüntető munkanélküliek vívnak a megszületett fascizmussal parázs ütközeteket. Rubénk, aki egy tavi viharban elveszti vagy, ki tudja, megöli kedvesét, minden társadalmi keretből kiszakadva hanyódik, vetődik Olaszország egyik végéből a másikba, fűhöz-fához kapva, mint maga Itália. Bolognában egy kommunista tüntetésbe keveredik s a rendőrlő tiporja el. A kor káotikus hősét a kor káosza nyeli el.

Körülbelül így mondaná el Rubé tartalmát a szociológiai szaklap s néhány régibb vágású kritikus is, akik a regényírást alkalmazott szociológiának tekintik s e regénnyel kapcsolatban igen kitaratóan beszélhetnének az olasz középosztály válságáról, a háború társadalomátalakító erejéről s a fascizmusról, mint történelmi szükségyszerűségről. Még néprajzi ismereteknek sem kellene fölborzolódnuk a nápolyvidéki bakterné vagy az olasz sorkatona ábrázolása ellen. Csakhogy vannak itt frissebb olvasottságú emberek, akik e regény szociológiai törekvéseit másodlagosnak minősítik. Hi-

szen ez a Rubè a legtisztább pszichológiai regény! A háborús háttér csak arra jó, hogy a hős lappangó lelki válságát kicsalja, felfokozza, szemléltetővé tegye. S csakugyan ez a regény elképzelhetetlen az utolsó harminc-negyven év pszichológia-tébolya nélkül. Az elméleti interventistát a leg-
elemibb becsületérzés bujtatja a háború elején katonazubbonyba. Ez az elméleti háborúspárti csak a front mögött veszi észre, hogy ő menthetetlenül gyáva. A regény első, legfényesebb száz oldala: az akarat korbácsverése a szükölő ösztönön: egyetlen, jól kifejtett pszichológiai motívum s Rubè sorsa a hátralevő háromszáz oldalon hasonló láncszemekben öltődik tovább. A gyáva hős, akit már a front mögött lehulló repülő-bombák is megsemmisítenek, egy gyenge pillanatában megvallja rettenetes félelmét őrnagya finom, nővérszívű leányának. Kell az embertárs, akinek az ölben kisírja magát. Ugyanakkor azonban meg is gyűlöli szégyene egyetlen tanuját. Hadd legyen annak is valami piszkos titka; szégyen-cinkosságba akar keveredni vele s annak a napnak az éjtszakáján, amelyen néhány órára mégis csak sikerült kidobnia magát a frontra, magáévá teszi a leányt, akit nem szeret. Frontok, kórházak, párisi kalandok fölött ennek a türelmetlen, kínzó gyűlölködésből és olthatatlan anya-öl vágyból összeszőtt viszonynak az elmérgesedése és elhatalmasodása az igazi téma. Párisban rátalál az igazi, neki termett nőre s amikor ez a vér-hús asszony már-már a karjába szaladna, az otthoni gyűlölt, sosem-kívánt nő mégis megbénítja. Organikusan kifejtett ellenmondások, egymást tovább szövő pszichológiai szálak hálójában bukdácsol a leszerelt Rubè. Próbálkozása a polgári étellel, kötelességházassága, esztelen megugrása abban a pillanatban, amikor a kártya egész kis vagyont vet elé, tervszerű lélektani crescendo a Como-tavi

szerencsétlenségig. Szerencsétlenség, amelyből Rubè a gyilkos bűntudatával menekül el. Ez a baleset is elég volna ahhoz, hogy Rubèt a világ pszichoanalitikusai a maguk fiókjába dugják. «Tudatalatti» gyilkosság ez. Rubè meg akarja menteni kedvesét, de az asszony a kirándulás előtti éjtszakát a váratlanul betoppant urával töltötte s nem oly fagyosan, mint Rubè elvárta volna. Rubè lappangó sérelme a szerencsétlenség pillanatában kijátssza a tudatot, ahelyett, hogy uszni hagyná, a térdénél fogva vonszolja kifelé az asszonyt; úgy menti, ahogy csak gyilkolni lehet. A regény utolsó negyede egyetlen elhúzódó delírium: Rubèt nem a rendőrlő tiporja el, hanem iszonyú élet-csődje. A ló akkor ugrik rá, amikor valakinek már igazán el kell taposnia a gátlásos képzeletnek s az izgatott tehetetlenségnek ezt a modern torzát...

A pszichológia kedvelő fiatal kritikusnak épúgy igaza van, mint a régi vágású szociológusnak. Borgese eleven színű környezetfestő és szívós pszichológus, de kétségkívül kevesebb és több is ennél. Kevesebb, mert hiányzik belőle az egyoldalúság nagysága; több, mert hiányzik belőle az egyoldalúság fegyelmetlensége. Erre a hatalmas anyagú regényre az a legjellemzőbb, hogy alig négyszáz oldal. Vérbeli regényíró nem vállalta volna ezt a matériát a Háború és béke méretein alul. Borgeset azonban más műfajok tanították ökonomiára. A dramatizáló, jelenetről-jelenetre lökődő ábrázolásmód helyett a folyamatos elbeszélést választotta: a tunya tér helyett a siető időt. Ellentétben a vérbeli regényíróval, csak jelzi, de nem meríti ki anyaga gazdagságát. Takarékoskodik a párbeszédekkel, takarékoskodik a leírásokkal, takarékoskodik a mondatokkal. Az események nem szélesednek el, a szín-foltok közelebb kerülnek egymáshoz, a tér kihasználta, az anyag megmunkáltabb.

Szó sincs itt a hamis próza álköltőségéről, mégis mintha a szigorúbb fegyelem, a sok összevonás egy újfajta, tömöttebb, idegesebb, szingzagdagabb prózát teremtett volna; «hiperprózát», mint Gide recitjei. A formai probléma itt teljesen egyenrangú a tartalmival. S ha a környezetfestőnek talán nincsenek is meglepő felfedezései s mint pszichológus sem ment a kortárspszichológia ismert fogásaitól, a nemes kristályodás az anyag új értelmét villantja fel. Talán nem a legnagyobb regények közül való, de ilyenfajta regények emelik a műfajt a nagy műfajok közé.

A magyar irodalomban kétségtelenül a Halálfiiai Rubé legközelebbi rokona. Korábrázolásnak, mély pszichológiának, esztétikai fegyelemnek ugyanaz a nemes amalgámja. Babits nagyobb költő, Borgese nagyobb kritikus. A szellem tenziója a Halálfiiaiban magasabb, a műben kerengő delej sűrűbben hányja a szikrát; Borgese viszont hibátlanabb és egyszerűbb. Rubé fölött nem érzed annyira a nagy művészet állandó éberségét, viszont a Meredithtől kölcsönvett retorikus-íronia hamis csengését sem kell neki megbocsátanod.

Huxley: Point counter point.

A mai ember a megértés bénája. Olyanok vagyunk, mint a villanytábla, amelynek a váltakozva kigyúló körtéi hol ennek, hol annak a cégnek a reklámában lesznek engedelmes fénypontok. Minden lehetőség ott szunynyad bennünk, csak a választás kényszere hiányzik. Nincs életünk, csak életeink. Nincs világnézetünk, csak világnézeteink. Minden úton el tudunk indulni, de egyik út sem éri meg az életünket. Büszkék vagyunk a megértésünkre; azt hisszük, ez az agilis, minden bőrbe beilleszkedő megértés: gazdagság. Pedig ez csak a szegénység!

Nincs szegényebb ember annál, aki nem tud visszautasítani.

Megértés és megrögzöttség felborult aránya a közös kóroka korunk két ikerjárványának: a cinizmusnak és a műfanatizmusnak. Csak látszólag ellentétes nyavalyák ezek: mindegyik azt jelenti, hogy a szellemnek nincs valódi kohéziója, a belső hűség vétója nem elég erős ahhoz, hogy az idegen lehetőségeket elzárja képzeletünk elől. Cinikus az, aki beismeri, hogy nem tud választani. Műfanatikus, aki vaktában, belső hangzavarát túlordítva választ. Hallotta, hogy «hinni kell» s a cinizmust valami félhalott állapotnak tartja; bele hát a legerősebb sodrású meggyőződésbe: csakhogy ússzunk, csakhogy élők legyünk. Engem a kor léhasága nem félemlít meg annyira, mint az a sötét, nihilista ár, amely kortársaim meggyőződésai alatt zúg.

Huxley az az író, aki a kor meggyőződésre való képtelenségét a szélsőséges meggyőzések örvényével ábrázolta. Az eloldott és feldühített lehetőségek «mindenki mindenki ellen» harca a Point counter point. Ez a fiatal angol író, mint egy furcsa állatkertigazgató, a kor minden világnézetét összefogta, a megértés ketreceiben kiéheztette, aztán egy démoni pillanatában egymásnak uszította. Érv harcol érv ellen, eszme eszme ellen, cél cél ellen. A világnézeti anarchia százszólamú invenciója ez. A diszharmónia ellenpontja, ahogy Bach Sebestyéné a harmónia ellenpontja volt.

Ebben a könyvben nem jellemek szerepelnek, hanem világnézetek. Nem a fukar, a szenvedélyes, a pazarló, hanem a kommunista, a fascista, az epikureus, az élethívő, a franciskánus, a racionalista. A regényíró nem arra volt kíváncsi, amikor a tollát bemártotta, hogy miféle élet alakul ki, ha ezt a marék embert egy közös boltozat alá rakja, hanem hogy e tűrhetetlenül sokféle világnézet közül

ugyan melyik falja fel a másikat. Valami reménykedő, gúnyos kíváncsiság lehetett ennek a regénynek az igazi ihlete. Hátha addig vitatkozik itt a kommunista a fascistaival, a tudós a pártpolitikussal, amíg a szerző is rájön, melyik világnézethez kösse oda magát vagy legalább is alaposan meg-tizedeli, megharmadolja a számbajövő világnézeteket.

Az eszmék mesterséges kiválasztásának a laboratóriuma ez a regény s nem sok reménye volna arra, hogy valódi regény legyen, ha nem Huxley különös tehetsége fűtené. Minden jó könyv lefözi valamiben a lehetlent s ez a bravúr az, amiért érdemes el-olvasni. Huxleynél például egy gondolat, egy értelmi attitűd addig magyarázkodik, bizonykodik, amíg csak-ugyan élni, személyesedni kezd. Az alak, akiből kezdetben csak az olasz fascizmus proklamációja volt meg, a tettember Mussolini-típusán át más emberektől megkülönböztethető, külön egyéniséggé színesül. Pedig igazán nem tesz mást, minthogy az ő British Freeman álláspontját hajtogatja bálban, munkaszobában, autótúrán, népgyűlésen és szerelemben. Az igazi regényhősnél a világnézet épügy egy mélyebb emberi csir hajtása, mint az, hogy milyen nyakkendőt hord. Huxleynél azonban nincs mélyebb emberi csir a világnézetnél, itt a nyakkendő is a világnézetből következik. Aki az elveket ennyire túlbecsüli, attól az ember voltaképp nem vár regényt s Huxley bravúrja ép az, hogy regénnyé tüzesíti, amiből más csak filozófiai dialógust csinálhatott volna.

Nem ismerek írot, akinek a világnézetek megszemélyesítése ebben a különös allegória-faj, ennyire sikerült volna. Mi a titka ennek a sikernek? Kétségtelenül Huxley érvelő verveje. Huxley hőseinek éles, rikító a meggyőződésük, de az érvelésük a jellegzetes cinikus dialektika. A cinikus ember rendszeren nagyon hatásos, eredeti vitat-

kozó. Ő nem vigyáz magára vita közben, neki nem kell állandóan összhangban maradnia a meggyőződésével. Azt mondja, amit gondol; és inkább túlozza azt, amit gondol, mintsem rejtegesse. A cinikus vakmerően és démonian őszinte, ép ezért maga mellé tereli a hallgatót, aki önmagán kívül mindenki másban gyűlöli a képmutatást. A cinikus érvelése mindig önelleplezés is, gyakran exhibíció. Ép ezért a dialektika nála némi lélek-elemző felhangot kap: pszichológiává meztelenedik. S ez az a pont, ahol Huxley megnyeri a csatát. Alakjai a világnézetüket részletezik, de cinikus dialektikájuk minduntalan leleplezi őket: az érvek jellemet alkotnak. Az a kihívó őszinteség, amellyel a regényt végigbeszéli s végigbeszéli, a fonákjáról nézve pszichológiai felfedezés.

Kétségtelen, hogy ez a kifogyhatatlan érvelő hév ennek a könyvnek nemcsak az értéke, de a szerencséje is. Nagyon sok hiányzik ebből a regényből, ami egy jó regényből nem igen hiányozhat s nagyon sok pillanatokig ható és mulandó van benne, ami olvasás közben elragad, de egy hét alatt a göze is eloszlik. A kortárs-olvasó azonban mindent megbocsát neki lázas aktualitásáért. Az ő korának a világnézet-káosza vajudik itt torz csillagaival. Az ő szellemének az ördögei bukfenceznek e bohócszavakban s az ő bágyadt idegeit fricskázza ez a vakmerőn fesztelen beszéd. A megértés korának idegen toxinoktól átjárt agyveleje delirál ezen a hatszáz oldalon.

A regény külső formája arra vall, hogy a szerző önismerete nem olyan éles és fölényes, mint az érvelése. Huxleynak nyilván imponál a Joyce-féle szörnyetegek gigászi alaktalansága. Regénye szándékosan zilált és amorf. A figyelme alakról-alakra csúszik. Két ember találkozik: ha a regényíró az egyikkel jött, a másikkal megy tovább. Aki a regény elején főhős volt, a derekán háttérbe szorul,

A főhősök mint délamerikai diktátorok váltogatják egymást s cselekményről legföljebb az utolsó száz oldalon lehet beszélni. Ott szakítja el a filmet, ahol jól esik, ott kezd magyarázkodni, ahol valami érdekes jut az eszébe. Gyakran él szimultán fogásokkal, de vigyáz, hogy ebben se legyen következetes. A Point counter point az ő elgondolásában a kor ideges összevissza villózása, amelyből a regény végén váratlanul s mégis előkészítetten lobban fel az utolsó főhős rémtette, ennek a mellékalakból élre tolódott misztikus gonosztevőnek a kísérleti gyilkossága, aki azért öl, hogy a gyil-

kosság kéjézését és a szegény, mérenyletbe hajszolt elméleti kommunista idegeit kipróbálja.

Szörnyeteg elgondolás; a regény azonban a szerző minden jószándéka ellenére is világos, átlátszó, inkább eleven, mint sűrű, nehéz szellemre valló mű marad. Szörnyetegnek úgy látszik születni kell s az ilyen született szörnyeteg minden különös megerőltetés nélkül az, míg a Huxley-féle írók iparkodásuk ellenére is csak monstrumcskák lehetnek... Érdekes s erre a legfrissebb alluviumra nagyon jellemző monstrumcskák.

Németh László.

VASS JÓZSEF.

«Itt fekszik az ország házának magas kupolája alatt; de a magyar építészet e remekműve fölött van egy másik, sokkal magasabb kék kupola és Vass József már ennek a más kupolának a lakója.» A költői ihletnek a keresztény hit adott lendületet, mikor Klebelsberg gróf e szavakkal búcsúztatta az ország nagy halottját.

De a nagyságnak is vannak különböző értékű jegyei s úgy véljük, hogy Vass József kiváló tehetségét legmaradandóbban és leghívebben a szent-ágostoni *teológus* és a pázmányzamatú *rhetor* mutatja.

Az emlékezésnek ez a kettős mécsese, mely az írónak és a szónoknak szól, legméltóbb e folyóirat hasábjaihoz, mert fényét és olaját a «sokkal magasabb kék kupola lakójának» abszolút értékeiből kölcsönzi s ezért — amennyire emberileg lehetséges — örökmécsest gyújt a halhatatlanok magyar pantheonjának első sírja fölött.

«Minden intézmény értékét — mondotta Ő maga egi hatyúdalában — két tényezőtől lehet megállapítani. Az első a gondolat vitalitása . . .» Vass Józsefben a római jezsuita Collegium Germanico-Hungaricum légkörében magábaszívott teológus-vitalitás volt a legnagyobb érték; a többi mind ennek a világnézetnek folyománya volt. *Első hivatása, legkedvesebb foglalkozása mégis csak a toll maradt.* Szent Ágoston klasszikus, tömör stílusába mártotta tollát, de a tollat zamatos, dinamikai hatásokkal dolgozó magyar kéz vezette. A filozófus és költő, a tudós és nyelvész harmónikus talentumával a legújabb idők legsikerültebb műfordítását készítette el a «Vallomásokban». «A demokrácia» és a «Magyarok vigasztalása» c. könyvein kívül egyéb nagyobb munkája nem jelent ugyan meg, de se szeri se száma azoknak a szép cikkeinek, melyek közül az egyikkel csak legutóbb is a «Napkelet» hasábjain méltatta Szent Ágoston centenáriumát.

Mint szónok — túlzás nélkül mondhatjuk — olyan volt, aminőnek Pázmány Pétert képzeljük. Vaslogika, erő, kifejezésbeli plaszticitás, méltóságteljes hang, mint egy székesegyház messzehangzó harangja. Csendben, lassan, kezdetre beszédeit, fokozatosan emelkedett, szónoki alakzataival szemléltetett s a súlyos gondolatáramok közepette hallgatóinak pihenőt adott, hogy azután magávalragadja a szellem eszményi magaslatai felé. Tudott szikrázni, mint az acél, tudott döngeni, mint a szikla, mikor robbantják, tudott lágyan a szívbe markolni, mint a hárfa andalító zenéje. És gesztusai? «Az én két kezem, amely most kimondott szavaimat kíséri, egyszer már nem lesz többé az, aki én voltam.» E két nyugodtan akciózó kéz végleg megnyugodott!

Tragikuma vagy dicsősége-e, hogy éppen a nagy hippói konvertita centenáriumán dőlt ki Szent Ágostonnak ez a magyar dalnoka? «Jó nekünk, hogy nincs bepillantásunk Isten szemének erejével az élet szövevényeibe; ha volna, talán szörnyethalnánk rémületünkben az örvények miatt, amelyek között Isten irgalmas keze mint álmjárókat vezérel bennünket.» (Vass József gondolataiból.)

Strecke Ernő.

Tudományos élet.

(Új magyar esztétika. — Jules Verne.—
Egy régi magyar énekeskönyv. — Bes-
senyei Tariménese.)

A budapesti egyetem egy évvel ezelőtt jelentékeny tudomány egyéniséggel gyarapodott, mikor új filozófiai tanszékére Pauler Ákos egyik tanítványát, báró Brandenstein Bélát meghívta. A fiatal magyar filozófus, ki még harmadik évtizedét sem töltötte be, már egy féltucat vaskos kötettel bizonyította be tehetségét és roppant munkabírását. Főműve, melyben a metafizika új megalapozását adja, német nyelven jelent meg és a filozófia hazájában jelentékeny sikert aratott.

Most *Művészetfilozófia* címen esztétikát írt Brandenstein. Az esztétika szót tudatosan kerüli, mert a Baumgarten által bevezetett «esztétika» szó már előlegezi a szép tanának bizonyos elvi, mégpedig az érzéklésen alapuló felfogását. És miután az ő esztétikája a legszorosabban kapcsolódik metafizikai rendszeréhez, joggal nevezhette könyvét művészetbölcseletnek.

Brandenstein Béla a mai ifjabb idealista generáció gyermeke: gyökeresen szakít a háború előtt nálunk igen divatos pozitivistá esztétikai felfogással, mely részben az érzéklés vizsgálata, részben empirista módon magukból a műalkotásokból kivont megfigyelésekre támaszkodott. E vizsgálatokban hiányzott a tudatos filozófiai állásfoglalás és így talajuk ingatag volt; ki nem fejezett, tudattalan és sokszor önmagukban ellentmondó alapelvekre épültek.

A szintézis most sokkal messzebről indult, a metafizikai, sőt teológiai magasságokból; mert Brandenstein Béla filozófiáját jellemzi az az állandó törekvés, hogy a metafizikát a teológiával szoros kapcsolatba hozza. Ennyiben is modern: benne is, mint Németország számos filozófusában

megszakad a Kant-tanítványok hosszú sora, kik túlzott gonddal ügyeltek arra, hogy a teológia problémái valahogy össze ne keveredjenek a filozófiával. Mintha talán a létezés kétféleképpen lenne lehetséges: teológiai és filozófiai alapon!

Ez viszont nem azt jelenti, hogy Brandenstein teológiát ír, hanem csupán azt, hogy filozófiai rendszerében nincsenek olyan minden emberi okoskodást megállító határok, amilyenekhez a kanti iskola hozzászoktatta az emberi gondolkozást. Istentől természetben át az emberig teljes összefüggésben tekinti át a létező dolgokat és a neoplatonizmus lépcsőzetes rendszeréhez hasonlóan harmónikus rendszerességgel építi ki az átmeneteket. Esztétikájának is az az ereje, hogy nem egyes esetekre vonatkozik, hanem a teljes létező világban felismeri a szép kritériumait és olyan alapelveket talál, melyek egybefoglalják Istent, a természetet és az embert. A szép alapjául az érzelmet jelöli meg s szerinte a szép az *érzelem* sajátnemű, autonóm, az embertől függetlenül Istenben és természetben is megtehető alakulata. Láthatólag erős hatást tett rá Schelling szimbolikus esztétikája, de ő a szimbolikus jelleget csak a műalkotásban ismeri el és nem annak lényegéül.

És annak ellenére, hogy Brandenstein az újabb logikus-metafizikus iskolához tartozik, ez a könyve az eleven étellel a legszorosabb kapcsolatban igyekszik maradni s az elméleti megalapozás után, teljes részletességgel hatol a műalkotás, a művész és a műfajok világába s meglepő könnyedséggel illeszti azokat rendszerébe, mely így megtartja a filozófiai rendszerek egységességét és mégis a mindennapi élet, a fenomének világának tarka változatosságát mutatja. Azzal a meggyőződéssel tettük le ezt a könyvet, hogy a Greguss Ágost óta önálló rendszerben nem művelt esztétika méltó

folytatóra talált, kinek ideális, metafizikai magasságokba lendülő gondolatvilága alkalmas arra, hogy a magyar műkritika megkapja végre régóta hiányzó bölceleti alapjait. Reméljük, hogy mihamar új magyar esztétikus gárda keletkezik e rendszer iskolájában, mely mint mestere szerencsésen egyesíti majd magában a szintézis erejét az analitikus intuícióval. Addig is a magyar zenész, költő, műkritikus, képzőművész figyelmébe ajánljuk Brandenstein *Művészfilozófiáját*, hogy abból idealizmust és művészi tudatosságot tanuljon.

*

Ma, amikor a fantasztikus regények újra divatban vannak és Conan Doyle, Wells, Pierre Mac Orlan művei milliók képzeletét izgatják, bizonyos aktualitással bír Jules Verne, a fantasztikus «tudományos» regény nagy mestere, ki különben varázsát mai napig sem vesztette el az ifjúság körében. Hankiss Jánosnak, a debreceni egyetem francia irodalomtanárának nagy tanulmánya Jules Verneről (Budapest, 1930) így mindnyájunkat érdekelhet, kik ifjúkorunkban a nagy francia mesemondó lenyűgöző könyveit rajongtunk. Hankiss ugyan nem hajlandó Jules Vernet az ifjúságnak engedni; nagy költőnek tartja és pl. a *Rejtelmes Szigetben* fenséges lírát talál, de a tárgyába szerelmes tudós hősét mindig kedvezőbb színben látja, mint az egyszerű olvasó. Pedig ha Vernet Edgar Poeval összevetjük, kinek művei Vernet Hankiss bizonyítása szerint saját tehetségének felismerésére vezették, feltűnik a nagy kvalitáskülönbség az igazi költő és a tehetséges író között. Hankiss Verne javára írja egészséges optimizmusát, amit mi inkább a lelki problémalátás hiányának neveznénk, holott ő maga analizálja a tudós módszerességével Verne sablonszerűen romantikus, sőt melodramatikus, tehát művésziellen

fogásait. De aki be akar látni ennek a mindenesetre rendkívüli tehetségnek műhelyébe, fokozódó érdeklődéssel fogja olvasni Hankiss tanulmányát, mely Vernet mint a XIX. század tudományos és technikai haladás eszméjének tipikus képviselőjét mutatja be és mintáit (Poe, Cooper, Scott, Dumas, V. Hugo, Molière, Labiche), jellemzési eljárását, sajátos francia komikumát erős kritikai érzékkel boncolja. Nagy érdeklődéssel várjuk a könyvben bejelentett tanulmányt is, melyet a szerző egyik tanítványa készít *Verne és Magyarország* címen, mert tudvalévő, hogy a magyarok aránylag sűrűn és elég szimpatikus színben szerepelnek Jules Verne regényeiben s ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen Jules Verne regényei a magyar-francia barátkozás legmelegebb korszakában keletkeztek.

*

Érdekes lapokat adott ki Iványi Béla a Szent István-Akadémia felolvasásai között: Báró Sennyei László nagyszombati jezsuita rektor római utazásairól szóló jegyzeteit, ki 1687., 1693. és 1696. években járt ismételtelen Rómában rendi nagygyűléseken és benyomásait — igaz, kissé szűkszavúan — naplószerűen megörökítette. Nemcsak arra nézve tanulságos, mint látta egy művelt magyar pap az akkori Olaszországot és egyházi életet, hanem arra is, milyen volt a jezsuita rend belső élete, azé a rendé, mely épen akkor indult a felszabadult Magyarország egyházi és kulturális életének újjászervezésére. Sennyei első ízben épen akkor volt Rómában, amikor a S. Maria sopra Minerva-templomban Molinos quietista pörét tárgyalta az inkvizíció s így a magyar jezsuiták vezetője közvetlenül benne élt abban az izgatott légkörben, amit a spanyol misztikus tana maga körül teremtett. Kedves és sokszor humoros

megfigyelései kitűnő olvasmánnyá avatják Sennyei naplóját azok számára, akik nem riadnak vissza latin szövegek olvasásától.

*

A régi magyar irodalomnak egyik gazdag, vonzó, de máig sem eléggé tanulmányozott fejezete a régi magyar énekeskönyvek csoportja, pedig ezekben Balassi Bálinttól kezdve a XIX. századi szerelmi költészetéig, sőt a ma is élő népdalokig meglegjünk az irodalmi folytonosságot. Nem tudjuk, milyen életet éltek ezek a versek, csak sejtjük, hogy bennük lüktet az az irodalmi tudatosság, melynek más téren oly nagy hiányát érezzük.

Az énekeskönyvek hosszú sora a XVII. században kezdődik és a XVIII. századból ismerjük őket a legnagyobb számban, mert itt a «nemzetietlen» kor — mint ahogy mondani szokás — egyáltalán nem jelent hiátust a régi fejlődésben. Most is egy, a XVIII. század végéről (1796) való énekeskönyvet adott ki a *Győri Szemle* könyvtárában a nagy szorgalommal és jelentékeny filológiai kutató tehetőséggel dolgozó győri tudós, Gálos Rezső, ki ennek a kötetnek származási helye nyomán a *Pannonhalmi Énekeskönyv* elnevezést adta. A gyűjtemény igen sok Amadé és Faludi-vers mellett ismeretlen származású, új vagy más gyűjteményekben is előforduló darabokat tartalmaz, melyek legnagyobb része, kissé raffináltabb formában, nagyobb technikai készséggel a Balassitól megindított gálans szerelmi lírát folytatja, kevesebb egyéniséggel, több közhelyszerűséggel. E mellett persze más műfajok, mint a bordal, a csufondáros társasének is bőven képviselve vannak a gyűjteményben. Így pl. a mai ember meglepetve olvashatja benne a «Kinek szeretője öt-hat nincsen» dévaj szövegének őst; melyet különben Pálóczi Horváth Ádám is lejegyzett:

Akinek ma kedve nints, annak egy
tsöp esze sints,
fogva tartsa vass kilints, atzél
lakat és bilints
akaszák fel a füstre, vagy a pálinkás
üstre
tizenkét rét nyüstre.

Vajjon melyik italos deák műve ez a hosszú életű bordal?

A régi magyar irodalom történéseinek nem lehet érdekesebb és fontosabb feladata, mint ennek a letűnt, de valamikor igen eleven és mai kihatásaiban is rendkívül fontos költészetnek a felkutatása és feldolgozása és ha a zenetörténészek és az irodalom bűvárai most nagyobb érdeklődéssel fordulnak a régi magyar énekeskönyvek felé, csak régi, eddig elmulasztott fontos köteletségüket teljesítik. Gálos Rezsőt pedig dicséret illeti, hogy a sok-sok hozzáférhetetlen énekeskönyv közül egyet ismét közkinccsé tett. Persze, Pálóczi Horváth Ádám hatalmas gyűjteményének megjelenése, ki a dallamokat is feljegyezte, többet jelentene a további kutatásnak, mint ezek a dallam nélküli kéziratok!

*

A Markó-utcai reálgimnázium ifjúsága ezidén folytatta Bessenyei György munkáinak kiadását, melyet egy buzgó tanárának, Vajthó Lászlónak, lapunk kitűnő munkatársának buzdítására megindított. Nem osztozunk azok nézetében, kik ezt a vállalkozást leki-csinylik vagy azzal intézik el, hogy a diáknak tanulás a dolga és nem a filológiai szövegkiadás. Ma, mikor a középiskolai magyar irodalmi oktatásban a diákok úgyis oly messze esnek maguktól az íróktól a sok javarészben elavult elméleti tananyag miatt és az írókat sokszor csak az ú. n. «kivonat»-okból ismerik, csak örülni lehet annak, hogy legalább egy író tly alaposan, ily közlelről megismernek, hogy szinte benne élnek s különösen, ha ez az író oly érdekes és nevezetes egyéniség,

mint Bessenyei György. Ezúttal *Tariménes utazását* adták ki a diákok részben saját költségükön, terjedelemre az Akadémia kiadványaival versenyző kötetben. Ezt a testes politikai regényt Bessenyei élete főmunkájának tekinthetjük: zamatos nyelven itt foglalta össze élete összes problémáit a XVIII. század divatos formájában, az utopisztikus regényben. Fénelon *Télémaque*-ja, Voltaire szatirikus regényei, talán Barclay *Argenise* voltak a mintái, de Bessenyei, ki sohasem szerette a szolgálai másolást, csak a formát vette át és saját töprengéseit, sőt egyéni történetét is belevitte ebbe a művébe. A könyv maga elsősorban az *állami* berendezkedés regénye és állandóan a XVIII. századi nagy gondolkozók, Montesqueui és Rousseau koncepcióival való küzdelem, illetve azok egyeztetése a teréziánus és fredericiánus abszolutizmus tényeivel. Ezzel összefüggésben áll a regényben a vallási türelmesség problémája, mely Bessenyeinek is életproblémája volt és melynek nehezen lehetne lelkesebb apostolát találni, mint a deista Bessenyeit. A nagy magyar racionalista író-gondolkodó légüres térben kavargó gondolatai így, a magyar teréziánus állam és a magyar vallási harc kérdéseire vonatkozó célzások révén válnak életszerűvé. Mindezek felett vonzó jelenség Bessenyei nyelve, mely még a nyelvújításon innen, gyökeres tisztántúli magyarsággal igyekszik kifejezni mindazt, amire Voltairenek, Rousseauanak, Montesqueuinek már egy raffinált, szinte dekadensen színtelen és minden nuancera hajlékony eszköz, a XV. Lajos-korabeli francia nyelv állított rendelkezésére. És ez a stílus egyúttal Bessenyei elszigetelten küzdő egyéniségének is kifejezése és híven tükrözteti lelkét, mely mint a homokba futó puszta folyó, sivár magányban mult el. Köszönet a lelkes ifjoknak, kik visszavezették az irodalmi élet medrébe! *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház évadnyitóul Hevesi Sándor Jókai-adaptációinak legelsejét, a másfél évtizede jelentékeny magyar-színházi sikert elért **Az új földesúr**-at iktatta műsorába. A klasszikus regény figurái vonultak fel megint rendre előttünk, nem mondhatnám, hogy: kiléptek a regény lapjai közül, mert ennek a dramatizálási kísérletnek főbaja épen az, hogy nagyon is az epikus cselekvény betűihez tapad s abból csak azt nem adja, ami valójában a lényege: az osztrák lovag fokozatos lelki átalakulásának rajzát. Itt Jókai finom lélekelemzéssel dolgozik, gondosabban és mélyebbre ásva, mint bárhol írói művében s ennek az analízisnek végigvezetésére a színpad nem lehet alkalmas. Maga Jókai aligha adta volna rá a fejét, hogy *Az aranyember* módjára ebből a regényéből is színpadi változatot írjon. Hevesi Sándor egész színpadismeretét latbavetette, hogy az epikai anyagba valami drámai lélekzetvétel költözzék, de színpadjának mozgalmassága végül is a fődolgozról majdnem egészen az epizódok felé billenti a súlypontot: Ankerschmidt sorsáról a lányaiéra, ezek szerelmi történeteire, melyek mindegyike itt, a színpad megvilágításában meglehetősen konvencionális romantikává bágyad. S ezek között a tábornok markáns alakjából is jobbára csak az érzelmes apa vonásai maradnak meg, akinek háta mögött szövődnek-szakadnak a szerelmi szálak, maga pedig csak amúgy végszóra jelenik meg, hogy megbocsásson, bánattal sujtassék vagy áldását adja.

A Magyar Színházban annak idején ez az érzelgőssé lágyított Bach-korszak is nagyon tetszett. Jókai világa a figurákon is, a dialóguson is megmegcsillant s ha az önkényuralom légköre valamelyest künn is rekedt a színpad mögött, Jókai hangja, magyar és meleg lelke azért előntötte a

deszkákat s a közönség szívesen elringatózott szivárványos tavának tükre-
rén.

A Nemzeti Színház gárdája ebben a mult századközépi hangnemben nagyon otthon van, a legutóbbi játékidények műsorán is bőven akadt alkalma, hogy beleélje magát. Azt lehetett várni, hogy a korhangulatot, a darab tónusának patinás szépségét majd most is hiánytalanul és nagy szuggesztív erővel megéreztetik. E tekintetben sem számolhatunk be makulátlan eredményről — talán mert azt a bizonyos «patinát» nagyon is tudatosan mutogatták. A színpad kegyelete nem lehet irodalomtörténeti gyöngédség, nem szabad pillanatra sem azt éreznünk, hogy: itt valami kegyeleti objektumot kínálgatnak, valami «antik» értéket. A színpad mindig a máé s játsszák bár rajta Aischylost: az első elhangzó szónak már azt az árnyalatot kell kapnia, mintha abban a pillanatban szakadna ki egy friss emóciótól meghullámoztatott lélekből.

Az új földesúr új előadása valahogyan nem bírt egységessé és magától adódóvá átmelegedni. Legkülönb értékei majd mind az epizódban mutatkoztak meg, néha épen a színpadi miniatürmunkában. A közreműködők során is szinte a színlepi sorrend viszájára kell végigtekintenünk. Bodnár Jenő tiszta művészi igazságot adott Vak Mihály egyetlen, a lényegesebb dolgokkal még csak nem is kapcsolatos jelenetében. Gabányi László Kampós kasznárjának hamisítatlan magyar zamatában is zavartalan gyönyörűségünk tellett. A komikai hangnemben Vaszary Piroska és Náday Béla duettje ha mindjárt nem sok új leleménnyel is, de legalább őszinte játékos kedvvel szolgálta a sikert. A szerelmi fordulatok részesei közül a hálásabb rész a hölgyeknek jutott: Mátrai Erzszi és Somogyi Erzszi élt is az alkalommal, amaz Hermin-

nek a színpadon nagyon passzívva vékonyodott szerepéből csalt ki néhány erősebb drámaiságú akkordot, ez Eliz-
Erzsike napsugaras alakjának adott kellő hitelt, csak nagyon gyéren esve vissza némi régibb modorosságába. Lehotay egy kissé unalmasan volt nemes és daliás, Harasztos még unalmasabban becstelen és kalandor. Fűzes Anna kacér Pajtaynéja szép, de élettelen. Gál Gyula tekintélyt vitt Grisák ügyvédnek Jókai elgondolásában nyilván kissé «minden hájjal megkent»-ebb alakjába. Kürti nyakas Garanvölgyi Ádámja talpig férfi és kiskörméig magyar, annak ismét csak a darab az oka, hogy ez a szerep csak a záróakkordban s csak néhány megbágyadt színre szorítva merül fel.

Utolsónak szólunk a protagonistáról: Csontos Gyuláról. Ankerschmidtje — mi tagadás — meglehetősen csalódást okozott. Nem a fantáziájában volt a hiba, a jó és egységes elgondolás lépten-nyomon kiütközött játékból. Csak épen — játszani nem volt sok kedve. Ilyesmire rajta újabban elég gyakran megesik. Nagyon is rábizta magát arra az «otthonosság»-ra, mely bizonyos mértéken túl már a pongyolasággal rokon. A beszéd színezésében, az illuziókeltéshez szükséges éberség mértékében annyira takarékos, hogy maholnap a színpadi *alakítást* merőben színpadi *jelenlétté* egyszerűsíti. Mi az eszközök minimálisra szorításának nagy becsülői vagyunk. De Ankerschmidt alakja gazdagabb árnyalással él bennünk, mint amennyire a Csontos Gyula «nappali» egyéniségéből futja. A színházi estén a színész egyéniségének ki kell tágulnia, meg kell hatványozódnia a magára vett jellem tulajdon színeitől és ízeitől. Csontos akárhányszor megmutatta, mennyire birtokában van ez a képesség. Egykedvűséggel, kényelemszeretettel nagy dolgoknak még a megsejtéséig is bajosan jutni el, életreszólításukhoz meg épen

kemény küzdelem, a művészi lélek önmérsztő kigyulladását kívánatlik.

*

Hauptmann Gerhard Elgá-ja, mely-lyel a Kamara Színház kapuját megnyitotta, költője négy évtizedes pályájának még az első feléből való. Vele a színpadi naturalizmusból a romantika kékfényű partja felé tart, most is az álom csónakján, akár tíz évvel korábban a *Hannelé*-ben. Csak-hogy jóval elszántabban és szabadabban. Az ibseni, zolai iskolára itt már nem esküszik, kezdőkorának mento-rai közül csak Dosztojevszkij kezét nem engedi még el egészen. Keserű-sége sem a naturalizmusé már, távol minden elvi pesszimizmustól roman-tikus látomás lidércfényében villog-tatja a boldogság problémáját. Jaj annak — véli — ki boldogságát asz-szonyra, gyermekre alapítja. Közép-kori, kemény férfi történetén muto-gatja tételét, szinte Poe Edgariasan sejtelmes keretbe foglalva, de hősé-nek lelkében a Dosztojevszkij-féle evangéliumi szellem is eleven, a len-gyel gróf othellói emésztődésében egyre az irgalom és megbocsátás zak-lató vágya dörömböl. Hauptmann kemény, harcos lelkének mélyén fe-minin gyöngeségek és ellágyulások lappanganak. E kétarcúsága szem-pontjából az *Elga* huszonöt év távolá-ból is érdekes, megkapó alkotás. Szín-padi műnek talán valamelyest meg-hervadt, de költeménynek máig ne-mes és megindító.

Hozzánk már frissiben eljutott, akkor a Thália társaság mutatta be, azután majd húsz évvel utóbb Forgács Rózi kamaraszínháza állt elő vele.

Most örömmel üdvözljük első szín-házunk műsorán, hol Hauptmann hosszú idő óta amúgy is csak a vas-kosan mulatságos *Biberpelz*-cel jutott szóhoz hébe-korba.

S elismeréssel nemcsak a szándék-nak tartozunk, hanem — minden

fenntartás nélkül — a szándék kivi-telének is. Ez az előadás a színház leg-jobb színvonalán áll. Bálint Lajos fordítása nagy szeretet és stílusérzék terméke, a rendezés nemkülönben. A szereposztás is teljesen tudatában volt, hová kit kell állítania s minden helyre volt is, akit méltán állíthatott. A megtért Kiss Ferenc pályájának egyik legszebb feladatát kapta, latba is vetette minden erejét, öröm volt látni a művész becsvágyának fellobo-gását a sztár-kirándulások bölcs — remélhetőleg most már végleges — lefűvése után. Valódi hévvel s művészi mérséklettel alkotott emberit, igazat, remeket. Tökés Anna is biztos elkép-zeléssel, hangban, mozgásban teljes hitellel rajzolta Elga alvajáró és isten-kísértő bűnösségét. Fáy Szeréna nagy egyéni súlyt adott passzív szerepének. Bartos Gyula vén kulcsárja Szent-györgyi Istváni fokon álló alakítás. Elga züllött bátyjainak szerepében Mihályfi Béla meg egy ifjú ösztöndí-jas: Juhász József nyújtott hátbor-zongatóan groteszk karakterrajzot. Abonyi Géza is tehetségének új szí-neit bontotta ki a fanyar szerelmű lo-vag alakjában. Rosos Giza évek óta most mutathatta meg újra finom stílérzékét, gazdag arcjátékát. A ke-ret-képekben pedig Forgács Antal férfias, friss német rittere és Losonczy Zoltán markáns csatlósfurája érde-mel komoly méltánylást.

*

John Gay a XVIII. századeleji Angliának valódi «kócos» írótipusa. La Fontaine-féle alak — mondja róla Taine — «ki oly közel állt ehhez, amily közel egy angol állhat, azaz nem nagyon». Talpnyalóból és lázadóból volt összegyűrve: nagy urak költ-ségén élt és utazott és nagy urak orra alá reszelte a tormát: legjobban a legnagyobbak, az orvar urai ellen kapálózott. «Szomorú végzetem — írta — hogy semmit sem kaphatok

az udvartól, akár ellene írok, akár mellette.» Pedig kapott hol ezt, hol azt: a vakmerően támadó *Beggar's Opera*-ért tapsokat kapott, a még kihívóbban lázító folytatásáért, a *Polly*-ért szájkosarat.

A koldus operája koldusindulatot juttatott szóhoz operaparódia formájában. Közben betyárromantikával is hatott, rabló-pandur kergetőzéssel, akár csak két évszázad múlva Conan Doyle. Afféle színpadi laci-konyhát ütött, hol a savat-borsot nem épen kimélik. Taine minden fenntartás nélkül a «legkegyetlenebb és legszennye-sebb torzkép»-nek ítéli.

Századunk nincs hadilábon sem a kegyetlenséggel, sem a szennyes-séggel, nem csoda, ha Gay csiklandós főztjére is szemet vetett. Angliában a kuriózuméhség támasztotta életre s bevált kuriózumnak is. Németország már egyebet is szimatolt benne: politikát és erotikát, ott a «politisch Lied» most épen nem «garstig Lied», a szekszuális bátorság pedig a színház nyilvánosságát egyre hajlandóbb össze-téveszteni más nyilvános helyekével. Bertold Brecht, a naturalista-expressz-ionista író lecsapott a hálás matériára s olyan bolsevista-atheista-trigá-mista vagdalékot szolgáltat fel belőle, hogy «porosz azt hallgatja örömmel». Lett is belőle berlini méretű «bomba-siker».

Kétségtelen volt, hogy ez a szen-záció hozzánk is átesap, de az is, hogy róla a magyar sorompónál a német «Zuwag»-ok rendre lemaradoz-nak.

A Vigszínház nem is ezt a *Drei-groschenoper*-t mutatta be, hanem annak csak afféle «ad usum Delphini» kiadását, egy kis angol nyersanyagból, némi berlini rendezés-reminiszcenciá-ból s jócska Heltai Jenő-féle hozzá-adásból. Most afféle vigszínházi «Ka-likó-bál» kerekedett belőle, mely kö-rülbelül úgy viszonylik Gay csatorna-romantikájához, mint a pesti autó-

taxis szüreti ünnepélyek az igazi ma-gyar szürethez. A színpadról raffi-nált, néhol keserű, néhol pikáns illa-tok áradnak, de arra már valóban semmi sem emlékeztet, hogy Gay egyik költeményében az istennőnek is — Cloacina a neve . . .

Díszlettervezőnek, rendezőnek, kar-nagynak össze kellett itt fognia, hogy újszerűt, a Vigszínház szokott realiz-musától ugyancsak elkanyarodót ad-jon. A tálalásban akad is sok figye-lemreméltó s amibe most itt vala-hára bátran belevágtak, abból új színpadi művek új játéktíljé tekintetében talán majd más alkalmakkor, más területen is nem egy tanulságot és értékesíthető «trouville»-t várha-tunk. A színészi részt már bajosab-ban sikerült a szokatlan kívánalmak-hoz hozzáhangolni. Ezt egészében va-lami józanság bénította, a groteszk szolgálatába csak egyesek és elvétve mertek egész odaadással szegődni. Egyes jó akcentusokra teljes színpadi élettelenlések következtek s főleg a darab egyre hánykolódó sokrétűsége sikkadt el egészen. Itt a színésznek is stílust kellene teremtenie abból a diszharmóniából és kakofóniából, me-lyet a zenekar szakszofonja már tel-jes önbizalommal szóhoz juttatott. A Vigszínház művészei még jobbára mind «szerep»-ekbe akartak belehe-lyezkedni, mintha túlságosan kész-pénznek vették volna, hogy a színlap zenés «vígjáték»-ot hirdet.

Gaál Franciska épenességel fejébe vette, hogy önmagához cukrosítja és illatosítja a rablókapitányné koldus-vajda-ivadéknak szilaj apacsideál figu-ráját. Mindent elejtett, ami feladatá-ban «fruskán»-túli. Jávor Pál a gaval-lér rablóvezérből a darab első felében piperkőc csirkefogónál egyebet alig mutatott, de a tragikómiikus befejező szakaszokban megkapott fiatal heve, valódi drámai vérmérséklete. Gomba-szőgi Ella szerepe a berlini változat-ban bizvást az «ordenárság» koroná-

zatlan királynéjának fokozatát viselte. Nálunk ez alak jótékonyan özszezsugorodott, de vázlatos körvonalai is megtetszett ennek az eredeti és friss képzelmű művésznőnek nem mindennapi biztossága és izléses mértéktartása. Mály Gerő koldusvajdája egészen híján volt minden «unheimlich» vonásnak. A nyomor Shylockját kellett volna rajzolni s mutatott helyette egy sörfilozófiára hajlamos nyárspolgárt. A koldus-suite-ből Peti Sándor ex-szabó banditája tűnt ki, a lupanár-társadalomból Szilágyi Marcsa kívül-belül színes külvárosi démonja. S végül volt az előadásnak egy igazi meglepetése is: Sárossy Andor, kit ezen a színpadon először láttunk s más színpadokról is jóformán csak bariton énekbetétek előadójaként ismertünk, a panamista és vajszívű sheriff figurájából olyan életteljes, benső humorral aláfestett karikatúrát csinált, hogy a színház együttesében méltán várhatjuk sokatígérő elhelyezkedését. Bizonyos, hogy a «bennszülöttek» között ezúttal ez az idegen portáról beköszöntött művész érezte meg legjobban a darab stílusát. Az eddigiek után talán mondanom sem kell, hogy «darab»-on itt nem a Gay-ét s nem a Brechtét értem, a Heltaiét sem, hanem azt a hármuk által viribus unitis létrehozott valamit, amit a Vígszínház egy kicsit bizonytalan-kodva gondolt el s még tétovábban ütött nyélbe.

*

A Magyar Színház a nyáron gazdát cserélt, irányítása nagy munkakedvű, sok tapasztalatú dramaturg kezébe került, gazdag programmal indul, mely arról is kezeskedni látszik, hogy a színház megint fokozottabban hú kíván lenni «magyar» nevéhez. A szép tervekhez talán majd az eddiginél becsvágyóbb, játéktílusban egységesebb együttest is sikerül teremtenie.

Bemutatkozásul egyelőre külföldi,

Párizsban többszáz előadást megért darabot választott, főszerepeit vendég művészpárral játszatja s a rendezést sem «kebelbeli»-re bízta. Így az egész előadás némi kis — vígszínházi tekintélyre támaszkodik.

Erősen «vígszínházias» maga az újdonság is. Edouard Bourdet két évtizedes ismerőse a budapesti közönségnek, érte már itt kasszasiker is, bukás is, érte — betiltás is. Tökéletes technikájú, éles szemű, szellemes író, erős szatírai éllel és ugyancsak szabad szájjal. Igen szeret «kényes» dolgokról beszélni, első művében, a *Rubicon*-ban a felszínes malackodás jól kitaposott útján indult, később mélyebbre tekintett, témái a való élet közelébe kerültek, de a témák tálalásában, előadásuk hangjában jobbára azután is át-átlépte a Rubicont. Legfinomabb, irodalmi csemegezámba menő szatírája, a *Most jelent meg* is csak némi cenzúrázással lett nálunk Kamaraszínház-képesé. A híres, sőt hírhedt *La prisonnière* pedig csak idegen nyelven próbált megszólalni, de még így is torkán akadt a szó.

Most bemutatott legújabb munkája, *A gyöngye nem* az önállósuló nőnek s az effeminálódo férfinak groteszk szembeállítására s egyúttal egy kissé az elerőtlenedésbe és cifra nyomorúságba süllyedt Európáé is a brutális és degesz pénztárcájú Amerikával. Párizsban ez a feje tetejére állt világ nyilván jobban megfigyelhető, mint minálunk, ott a szerelmi karrierből élő, prostituált férfi, meg az egyre költségesebb fényűzéssé váló férfiert munkát és anyagi áldozatot vállaló nő bizonyára intézményesebb, bár kötve hiszszük, hogy Bourdet műve «életkép»-nek — aminek a színpad jelzi — ott is teljes hitelű lenne. Mert tételét a szerző épen nem a félvilág miliójében mutogatja, hanem legbensőbb családi körben, a jókiállású fiatalembereknek vesződéses (mi tagadás: fölöttébb guszttustalan) «nőhözadás»-a itt egye-

nest anyai gondozásban történik, az előkelő szálló halljában valóságos le-
gényvásárt csapnak s e megkerült
világ egyetlen józan raisonneurje, a
sok vihart látott maître d'hôtel, ki-
nek minderről megvan a maga, nem
épen megtisztelő véleménye, elvei
fenntartásával a főkanál minden piz-
kos lében.

Nem életkép ez, inkább képtelenné
felfújt élet. Ez az «ad absurdum» való-
sággal módszerré válik a darab egész
fölépítésében. Valahogy a régi mókás
vers receptjére történik itt minden:

*Benéztem az ajtón,
Bementem az ablakon,
Szoba volt az asztalon,
Székek ültek urakon.*

Bourdet is azzal operál, hogy kö-
vetkezetesen felcseréli a szerepeket, a
férjfogás ezerszer megírt komédiáját
most — ezeregyedikszer — megírja a
visszájára. Ez a fogás meglehetősen
átlátszó s már az első jelenetek után
az egyhangúság veszedelme fenyegeti.
Írói rutinja épen abban tetszik meg,
hogy ezen az egy húron is győzi há-
rom felvonásnyi variációval, unal-
massá sohasem válik, hellyel-közzel
pedig a dialógus vezetésében a leg-
kitűnőbb francia hagyományok ma-
gaslatán mozog. Lakatos László for-
dításában a párbeszédnek sava-borsa el
nem vész, hajlékony, fordulatos nyel-
vén csak itt-ott ejt szeplőt egy-egy
«nem-e jött meg» vagy «mi az, hogy...»-
féle tizenhárompróbás pestiesség.

A jól perdülő szöveget jó előadás
pergette. Góth Sándor keményen fogta
a kantárt, egybe is vágott minden:
igazi művészi egység volt az előadás-
ban s az ily egységben — mint újra
meg újra kiviláglik — az egyéni ér-
tékek is jobban kibontakoznak. Akik
e deszkákon a tavalyi tétova szezon-
ban hasztalan keresték önmagukat,
most akárhányan egy csapásra meg-
találták. Lázár Máriában eddig inkább
csak sejtettük a kiváló vígjátéki szí-

nésznőt, mostani szerepével azután
megmutatta, hogy jogos volt a biza-
kodás: kitűnő mozgású, kellemes be-
szédű, finom humorú figurát terem-
tett, biztos fantáziával, komoly tu-
dással. Zala Karolát sem láttuk az
Olympia óta ilyen jellegzetesnek. Tu-
ray Ida egyéniségéhez pompásan talál
a feladata, pompásan oldja is meg.
Mészáros Giza izléssel és mértéktar-
tással tette elviselhetővé kényes sze-
repét. Ráday Imrét már külön alkal-
makkor jobban értékelhettük, most
csak sugárzó fiatalságával hatott.
Berczy Gézában sok a külsőség, az
Alapiék társulatából ittmarasztalt
Petheő Zoltánban pedig a szögletes-
ség. Dénes Györgynek nagy érdeme,
hogy az ellenszenves gigolo-figurába
valami kedvességet vitt bele — a
magáéból. Körössy Angela és Horváthy
Elvira hálátlanabb feladatokat láttak
el, sok gráciával.

Az együttesnek valódi súlyt a
Góth-művészpár vendégjátéka adott.
Mind a ketten teljes erejüket latba-
vetették, hogy a színház új indulását
frissen és előkelően intonálják. Góthné
a nem épen finnyás diplomáciájú ma-
mát kápráztató beszédművészetrel s
az alak visszasságát jótékonyan eny-
hítő finom irónikus árnyalással for-
málta meg, Góth pedig az «úri huncut-
ság»-okból élő, de felőlük egészséges
plebejusi véleményt tápláló szerelmi
titkos tanácsos alakjában csillogtatta
fölényes játéktudását és bizonyította
be izléses mérsékletét.

*

A *Fruska* nagy sikerére a Belvárosi
Színház könnyen ráduplázhat új évad-
jának első ujdonságával, Faragó Sán-
dor és László Aladár *Egy lány, aki mer*
című vígjátékával. Irodalmi becsérték-
ben ez sem valami nagy kalkulus, ta-
lán szerényebb amannál is, de van
benne sok jóleső frissesség, őszinte jó-
kedv s az irrealitás elfogadtatására
való képesség. Az «érvényesülő» bakfis

komédiáját írják meg, ki színpadjainkon évek óta száz variációban érvényesül, jobbára írógépje segítségével s jobbára bankdirektori szobákban. Ezek az «esetek a bankvezérrel» sem épen a valóságból kerültek a színpadra, inkább érzelmes grizettek álmaiból, kik mint közönség sem bírtak megszabadulni attól az optimista feltevéstől, hogy amit a színpadon Gaál Franciska kiharcolt, azt a boldogságot egyszer még ők is elérhetik.

Szerzőink most a képtelenségig, majdnem a paródiáig fokozzák ezt a «műfajt», az ő előírásukat követni sem nem bátorságos, sem eredményt nem igen ígér: hősnőjük magát nem «felírógépelel» a boldogságba, hanem erőlyesen — felinzultálja. Vakmerő botrány árán búvik ki a telegkönyvvezető úrral való egybekelés obligója alól s ugyanez a csattanós botrány völegényhez is juttatja, nem épen «csókonszerzett»-hez. Kegyelmes asszony lesz belőle, mert a meghatalmazott miniszterek tudvalevőleg feleségül szokták venni azt, aki őket felpofozza.

Az ötlet — mondom — annyira képtelen, hogy már szinte jó: a valóságtól egy csapásra (itt a szó szoros értelmében «csapás»-ra) úgy elszakadunk, hogy a mesét illetőleg valószínűségi kérdésekkel lábatlankodni azután már eszünkbe sem jut, csak az ügyes tánclépéseket figyeljük a kifeszített kötelen. Ahol az exponálás nehézségeit takargatni kell, ott a szerzők kabarétarkaságú (és kabaré-felzínességű) fogásokkal iparkodnak a figyelmet máshová terelni, de el kell ismerni azt is, hogy a második meg a harmadik felvonás egy-egy szerelmi duettjében kétségbevonhatatlan írói vénával a lélek néhány őszinte szavára is ráhibáznak. A lányörzői hivatásában megzavart Matild néni alakjában pedig teljes művészi hitelű, rendkívül jóízű charge-figurát sikerült teremteniök.

A Belvárosi Színház előkelő művészi munkája meg épen jelentékenyen

megjavítja és megnemesíti a darab színvonalát. Ebben két olyan teljesítmény is akad, mely mai színészetünk legfigyelemreméltóbb értékei közé számít. Az esztendeje feltűnt Dayka Margitnak csak most kínálkozott valójában alkalma, hogy teljes mértékben igazolja azt, mit róla ezen a helyen vígszínházi bemutatkozása alkalmával írtunk: «Egyéni varázs van benne, tizedik szava után már egész lélekkel figyeljük minden szemrebbenését. Beszédét lélek fűti, üde naivitásából az únos-üntig ismert naiva-«metier» soha ki nem ütözik. A főváros ezerszemű nézőtere igazolta azt a jó szemet, mely e sokatígérő tehetséget a vidéken felfedezte. Most az új darab leghetetlenebb szituációiban az alvajáró biztosságával találta el azt a hangot, mely a lényegében üreset és talmít igazzá, művészi- leg átéltté képes «hamisítani». Gazdag, őszinte megindultságú lelkét költöztetett a lombikban előállított figurába, szavai szinte gyökerestül kerültek elibénk e lélek talajából, gesztusai pedig a réti pillangó könnyűségével és természetességével csapongtak abban a friss levegőben, mit megint csak ő maga teremtetett meg önmaga körül. Játékának ígérete nem a raffinált eszközöké, hanem a legnagyobb s ép ezért legritkább színészi értéké: az egyéniségé.

Vágóné Matild nénije is a kiváltságos színpadi élmények közé tartozik. Ez az epizódban magáért mindig pompásan helytálló művésznek csak a legutóbbi időkben bonthatta ki egészen lelkének minden őszi pompáját. Tavaly Szomoróy *Takáts Alice*-ában monumentalitásig emelkedett. Utána úgy hírllett, hogy pályáján megfáradt és vissza akar vonulni. A Belvárosi Színház ujdonságának ez a legjobban meglátott s legizesebben megírt alakja, úgy látszik, ismét felkeltette becsvágyát, magának valóbb feladatot csakugyan keresve sem találhatott volna

s most már alig hihető, hogy egyhamar leengedjék a színpadról. Benne Rákosi Szidi magaslatán jár, a meleg szív és szinte eszköztelen közvetlenség birodalmában.

De jó és lelkes munka a többieké is. Közülök Somlay Artúr elegáns és diszkrétén érzelmes kegyelmese jár az élen. Gózon Gyula józanul szerelmes nagyvágója mulatságos, egy kissé talán kelleténél rikitóbb karikatura. Ihász Lajosnak is ezen a színpadon le kell szoknia néhány felesleges kabaré-aláhúzásról; megfigyelése, mozgása egyébként igen jó. Székely Lujza finoman beszél, csak nem elég meggyőzően léha és «önálló». Sugár Lajos rokonszenves hangfóggóval játszik a szerkesztői konfidencia húrjain. A Magyar Színházból átkerült Szigeti Jenő ügyvédje valamivel demokratikusabb föllépésű, mint aminők a «kegyelmes» kliensekéi szoktak lenni. Pataky Miklós akkurátus s a helyzet magaslatán álló detektívje jóízű epizód munka.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

A Szent Imre-szobor.

A lilimos királyfi tiszteletére rendezett fényes ünnepek nem múlnak el nyomtalanul Budapest felett. *Izabella* királyi hercegasszony Szent Imre szobrával ajándékozta meg a nemzetet: a hódolat aktuális pompájából ez a szobor kiválik s ércből öntött maadandóságával messze a jövőbe néz.

Alkotója, *Kisfaludi Strobl* Zsigmond igen érdekes feladat előtt állott s azt szerencsésen meg is oldotta. Szent Imre alakját a mult távolából közelebb hozta, összekötötte a mai étellel, a mai ideálok fohászába állította. A szent királyfi bronzalakja magas talapzatán egyedül áll, kiválik a többiek közül. Szelíden, jószágosan, merengve néz maga elé, silhouettje

lágyan rajzolódik az égboltozatra. Lábainál hódoló csoport helyezkedik el: leányok, akik liliomot nyujtanak feléje, meg izmos fiatal férfiak: cserkészek, leventék, emerkánások, szimbolumai azoknak a csoportoknak, melyek a szent kultuszával bensőséges kapcsolatban vannak. A mai élet veszi körül, mai emberek és mai eszmék hódolnak szent alakja körül. A kompozíció háromszöge a szereplőket szigorú egységbe fogja. Mintázásuk bátor és erőteljes, ki kell emelni a modern ruhák sikerült ábrázolását, amely mutatja, hogy szobrászaink alapos ok nélkül idegenkednek a mai öltözetek ábrázolásától, mert azoknak megoldásában igen sok és érdekes plasztikai lehetőség rejlik.

A szobrászat stílusproblémáin kívül a szép emlék még egy szempontból figyelmet érdemel. A királyi hercegasszony nemes tette a Habsburgok műpártolásának régi fényét idézi emlékezetbe, amelyből hazánknak alig jutott egy-egy sugár. Szent Imre szobra az első emlékszobor, amelyet Habsburg-család tagja Magyarországon emelt, mert az előzőek — pl. a milleniumi szobrok — nem családi, hanem magyar királyi megbízásból és költségre készültek. Izabella királyi hercegasszony szívvel-lélekkel ott állt megvalósuló gondolata mellett, olyan anyira, hogy feliratait maga váltogatta ki *Tormay* Cecilia Kis magyar legendáriumának régies zamatú, ékeesen zengő mondatai közül. G.

Csoportkiállítás az Ernst-múzeumban. Az Ernst-múzeum, régi szokásához híven, szezonnyitó kiállításán néhány fiatal festő bemutatkozására nyujt alkalmat. Négy nagyon különböző művész képei töltik meg a termeket. *Márkus* Imre kisméretű pasztellképein nehéz, összefogó és tagozó konturok között elmosott és szűk tónusokba sűrített színekkel súlyos, tömör formákat ad. Van ebben a mód-

ban valami érzékeny pesszimizmus. A munkás és apró örömökben, szórakozásokban, szenvedésben lefutó életnek megható, tragédia nélküli súlya van ezeken a képeken. Nemcsak a témájuk szerint. Az eszközei is komorak, tiszta és értelmesen szomorok látás hordozói. Kevés eszközzel, kevés tónussal és színnel, szolid, markáns rajzzal karakteres mozgásba helyezett alakokat fest. Mindezek a tulajdonságai rokonszenvesé teszik lírikus festőegyéniségét.

Szantrucek Jenő nyers színeinek, szervetlenül széthulló, impresszionista foltjai Vaszary hatását mutatják. A képszerűségnek, a vízió festői rendjének, szerkezetének elhanyagolásában elvész képeinek meggyőző ereje. Amilyen tömör és koncentrikus festői gondolkodásmódja van Márkusnak — époly laza és ellenőrizhetetlen a *Szantrucek*é.

Ecsödi Ákos primitív formaadása, érzelmes festőisége még az útkeresés nehézségeivel küzd. Stílárís egyenetlenségei ebből a keresésből származnak.

Klie Zoltán elvont képein meglepő a leleményes, változatos képarkitektúra. Szerkesztésmódja rendkívül összetett, legtöbbször igen dekoratív, finomizlésű, de raffinementje sokszor elejti magát a mondanivalót a színné, vonallá kívánkozó emberi élményt. Képei, melyek leválnak az értelmi és érzelmi élet meleg vérkeringéséről, szépségükben ornamentummá hűvösödnek. *Biai Föglein* István közeláll a természetelvűséghez. Komplikált és nehéz témáival egyelőre nincsen arányban a felkészültsége. Okos, józankodó pikturája néha felmelegszik és ilyenkor (mint egyik csendéletén) komoly festői értékei is megmutatkoznak.

Két olasz grafikus metszeteit mutatja be a kiállítás. Mindketten ügyes, lelkiismeretes fametszők. Technikai felkészültségük, tartózkodó régiességük elismerésre méltó.

A XII. nemzetközi építészkongresszussal kapcsolatosan a rendezőség két óriásméretű kiállításban mutatja be a magyar mult és a modern nemzetközi építőművészet értékeit. A Nemzeti Szalon termeit «a magyaros építőstílus-törekvéseit» képviselő csoport munkái töltik meg. Az úttörés érdeme *Feszl* Frigyesé és *Lechner* Ödöné. *Feszl* munkáin a történelmi stílusok mellett először jelenik meg keleti, mór elemek között a magyar népművészet — inkább csak halavány vonatkozásokban, mint határozott idézet formájában. *Lechner* Ödön, a nagy álmodó, hatalmas víziókban fogta össze azokat az elemeket, melyek az ő egyéni és rendkívüli «magyar stílusát» alkották. A keleti elemek (India) nála már nem valamely európai történelmi stílussal lépnek házasságra, hanem egészen sajátos és a következményekkel sok tekintetben igazolt modern szerkezet és formaérzéssel. *Lechner* Ödön épületeit a keleties oromzat, pártázat, általában az erősen tagolt vonalvezetés, a magyar népies ornamentika alkalmazása jellemzi és az, hogy a szerkezetnek a külső formákban adott hangsúlyát elejti. Lehet, hogy a mai kor néprajzi, építészeti és művelődéstörténeti eredményein át többrendbeli kifogás eshetik ezzel a kísérlettel szemben, az azonban bizonyos, hogy életet, értéket olyan művészi ingénium adott bele, mely még a tévedések számára is tiszteletet parancsol.

A romantika után tisztábban, reálisabban kezdtük látni a magyarságnak nyugathoz való viszonyát s a magyaros stílus-keresések is több reális alapot kaptak. A lakóház építészet, a meg-hitt lelki épületek több joggal, szorosabb rokonság alapján öltötték magukra a magyar népművészet formáit. Így *Torockai Wiegand*, *Medgyaszay* István, *Koós* Károly, *Györgyi* Dénes és mások egy-egy individuális nézőpontról sokkal több pozitív ered-

ménnyel foglalkoztak a magyar stíluskereséssel, mint az emlékszerű építészeti mesterei.

Jelentékeny csoportja az építésznek a felvidéki pártázatos építészeti nyomain indult ebben a stíluskeresésben. *Lechner Jenő* és *Medgyaszay István* ilyen szerű munkái ma már általánosan elismert értékek.

*

A Múcsarnok termeiben a magyar műemlékek gazdag sorozata mellett nemzetenként csoportosított gyűjtemények mutatják be a mai kor építészeti törekvéseit.

A műemlékeket egyházi és hadi rendeltetésük szerint lehetne csoportosítani. A jáki, esztergomi, pécsi, kisbényi, zsámbéki, pannonhalmi, garamszentbenedeki templomok közismert szépsége mellett ott látjuk a kevésbé ismert karcsúan kecses máriafalvi templomocská üde gótikáját. Kassa, Kolozsvár, Brassó, Nagyenyed székesegyházai mellett a színei templom tornyának pártázatos ormát.

A várépítészet emlékei közül Vajdahunyad épségével, méreteivel imponánsan kiemelkedik. Erdély és Felső-magyarország várai viharos történelmi multunk dúlásaiból megmaradt értékek. Mindezek nagyrészen a gótikus és kis számmal a román kor emlékei. A reneszánsz korból, Mátyás király és a Báthoryak erdélyi építkezéséből aránylag nagyon kevés tárgyi emlékünk maradt. A törökkel vívott harcokat követő barokk időkből teljes pompájában áll a gazdag egyházi és főúri építkezések számos emléke. Közülük az acsai, aszódi, eperjesi, veszprémi, az egri érseki, gyulafehérvári püspöki épületeket igen szép fényképek mutatják be.

A modern magyar építészet, mely a nyugati racionalizált építészettel tart lépést — inkább csak tervekkel és nagyon kis részben kész épületek fényképeivel mutatkozik be. Ennek oka kétségtelenül gazdasági viszo-

nyaink mellett a közönség tájékozatlansága és bizalmatlansága az új építészettel szemben. A kiállítás külföldi anyaga, a német, lengyel, cseh, hollandiai, svéd és finn építészet beszámolója olyan általános, egybehangzó tanúságot tesz a racionalizált építészet mellett, hogy alkalmas a tamások meggyőzésére vagy legalább is meggondolkoztatására.

A vendég nemzetek gyűjteményét szemelláthatólag abból a szempontból válogatták, hogy legfrissebb eredményeikkel dokumentálják építésztükön át művelődésüket. Mert minden építészeti stílus a formáló közönség igényeiből, szükségleteiből egész életének külső-belső ritmusából nő. A barokk óta ebben az értelemben vett stílus nem született. A modern kor, a tárgyiasság kora, a fokozott gazdaságosság szempontját érvényesíti az elgondolástól a kivitelig, használatig. Az egyszerűségből, olcsóságból, praktikumból — és a higiénia szempontjából olyan stílust fejleszt, mely a történelmi stílusokkal egyenértékű. Csak a bambergi székesegyházra, a stockholmi városházára, a finnek parlament-épületére hivatkozunk, mint a mának és az egyszerűsmindenkori építészetnek legszebb alkotásai sorába máris akreditált épületekre. Ezeken kívül is, ha a jelenkor építészetének ezt az imponáns sereg-szemléjét nézzük, lehetetlen szabadulni attól a lenyűgöző erőttől, attól a jövő számára ellenállhatatlan lendülettel elkötelező határozottságtól, ami a mai szellemű épületek karakterében van. Hatalmas, tömör formák, nagy, sima felületek, melyeket csak váltakozó anyagok, váltakozó színek tagoznak. Hosszú töretlen frontú épületen összefüggő ablaksorok és falfelület cserélik fel egymást. Irodák, üzlethelyiségek, lakoszobák, melyeknek egy-egy fala teljes üvegátlátszósággal tárul a napfény elé, az egészség felé. Csak vízszintes vagy

csak függőleges tagozás. Nincs már semmi a klasszikus ékítőelemek szerkezetet hangsúlyozó játékból. Nincs ornamentum. Szükszavúak, komolyak, néha ridegek, céltudatosak ezek az épületek — mint maga a kor, melyben már nem erény, hanem életföltétel a józanság.

Ezen a stíluson aztán minden nép a maga belső sajátosságai szerint színesít, változatokat hoz ki. Érdekes megfigyelni, hogy az északi népek tisztábban, kevesebb előítélettel bántanak vele. A déli népeket sokkal jobban szaturálta a klasszikus művészet, mint hogy le tudnának mondani egy-egy kis emlékezésről, idézetről, a nagy hagyományairól. Az *olaszokat* a fassió koncentrikus akarása viszi ezen az úton. A teljes szociális korszerűség mellett mégis a tripoliszi mintavásár diadalkapuján klasszikus, a milánói grafikai ipar pavillonján barokk reminiscenciák, a torinói kémiai pavillonon komplikált tagozás páthosza és ünnepélyessége látszanak. A *franciák* és *belgák* gyakran a szecesszióhoz tapadnak egy-egy vonatkozásukkal. Ritkán és nyilvánvalóan német hatásra tagadják meg régi tradícióikat. *Svédország* a tiszta és karcsú formákat szereti. Sok könnyedség, artisztikum és elegancia van a művészetükben. Formai szüksézségük is lágyabb, színesebb és a logikájuk is, mellyel az anyagba gondolkoznak, hajlékonyabb, derűsebb, mint a németségé. A *finnek* egyszerűek, zordak és misztikusak. Liljequist temploma egymásbaillő íveivel legtisztább emberi gondolat az Istenről a mai építészet nyelvén. Más épületeik is simák, zárt és tagolatlan térformákból állanak, de hiányzik róluk az elfogultság a régivel szemben. Egyszerűségük inkább természetesség, mint akarat. Az *angolok*, kik a háborút megelőző évtizedben lakóház építészetükkel egész Európának utat mutattak, most elvesztették ezt a hegemoniájukat.

Romantikus konzervativizmusuk megtartja azokat a formákat, a lakóháznak azt a lelkét, mely ott fejlődött az ősi talajból, a polgári jólétben adott szükségletek és igények, hajlandóságok és érzékenységek szerint. A *hollandiai* építészeti az angol szentimentális és a német racionális építészet mentén megoszlik. A *vatikáni* állam néhány új épülete rendkívül izléses megoldásban egyesíti a modern igényeket a régi formákkal. Ez a néhány épület (a rádióállomás, az etiopiai kollégium) egyszerű előkelőségével a korareneszánsz tiszta derűjére emlékeztet.

Az az építészet, melyet az *U. S. A.* gyűjteménye mutat be a maga gigantikus alkotásaival, tülesik azokon az esztétikai dimenziókon, melyekben mi európaiak élünk és érzékelünk. A mi gondolkodásunk belső formáiban törvényt alkotó «tér» és «idő» fogalmát nem tudjuk ilyen egyoldalú méretezésre beállítani, amilyenek ezek a felhőkarcoló buildingok. El tudjuk képzelni azt a miénktől különböző esztétikai beidegződést, mely a viszonyokból együtt nő a végtelen emelet-sorokkal, mert hiszen a felhőkarcolók között látunk olyat, melynek markáns függőleges tagozása a magassági kiterjedésnek szinte gótikus jellegű tudatos hangsúlyozását mutatja. Van a mi számunkra valami háthorzon-gatóan félelmetes, barátságtalan és vigasztalan érzés a látványukban. Inkább negatív érzések — a lelkesítő felvillanyozó élménykomplexumban. Ez az idegenség természetes érzés-reflexünk minden olyan művészettel szemben, mely akár keletről, akár nyugatról való, de idegen a mi számunkra.

Szokolay Béla.

Magyar folyóiratszemle.

Klebelsberg Kuno gróf Stockholmban és Varsóban tartott előadásait közli a *Budapesti Szemle* «A magyar

művelődés fejlődése és északi kapcsolatai» címen. A kultuszminiszter utazásainak célja a kulturális kapcsolatok megteremtése, amelyeknek lehetőségeire előadásából részint a történeti kapcsolatok adottságaiból, részint a mai helyzet mérlegeléséből von le következtetést. Varsói beszédében megállapítja, hogyha a háború előtti szellemi életet vizsgáljuk, nem minden sajnálkozás nélkül kell rámutatnunk arra a jelenségre, hogy főképp a nagy nemzetek írói és tudósai mutattak hajlandóságot más népek szellemi erőfeszítéseinek és eredményeinek leki-sinylésére. A világháború azután oly sok gyűlölséget kavart föl a nemzetek között, hogy néhány előkelő szellem kétségbeesve kérdezte, hogy a pokoli indulatok mily végzetes szerencsétlenségbe sodorják az emberi civilizációt. Ezért hirdetni kezdték, hogy a művelt nemzeteknek kötelessége a többiek nemzeti kultúráját tanulmányozni és arra törekedtek, hogy személyes érintkezést hozzanak létre irodalmi emberek, tudósok és politikusok között. Végeredményben arra számítottak, hogy egymás kultúrájának kölcsönös megismerésére és megbecsülésére vezetik a nemzeteket. Ezek a megfontolások vezettek végül a Szellemi Együttműködés Tanácsának megalapítására és a Szellemi Együttműködés Tudományos Intézetének létesítésére. De ezeken a szervezeteken kívül szükségünk van ú. n. transzverzális tevékenységre is. Klebelsberg gróf ettől az eszmétől vezérelve látogatta meg Európa nagy kultúrközpontjait. És ezekből a látogatásokból arra az eredményre jut, hogy valamennyi civilizált nemzet élénken keresi a szellemi közeledést, de a törekvések eredménye a különböző országokban rendkívül különböző. A szellemi együttműködés különösen haszonnal fog jární olyan nemzetek között, amelyeket nem választanak el egymástól politikai érdekek, sőt multjuknak dicső-

séges emlékei és a kölcsönös rokonszenv fűzi egymáshoz őket. A gazdag nagy nemzetek jobbára az emberi szolidaritás eszményi szempontjából nézik a szellemi együttműködést. A kisebb és kevésbé gazdag nemzetek gyakorlati használhatóság eszményeit is keresik bennük. Nagyobb méretű vállalkozások túlságosan nagy terheket rónak egy elszigetelt államra, de ha többen vannak, az érdekelt államok között megosztott terhek elviselhetőbbé válnak. Gyakorlati szempontból nálunk a természettudományoknak intézményes nagy fejlődése idegen nemzetek számára is sok haszonnal járhat. A tiszta tárgyilagos szempontok mellett bizonyos népek együttműködése csak ott lesz hasznos, ha a két népnek megvan a szükséges predispozíciója, amit animus cooperandinak lehet nevezni. A szellemi kapcsolatok megkönnyítik a politika munkáját is, mivel a kormányok politikájának ideje lejárt és a világtörténelem útjai csak azon nemzetek számára járhatók, amelyek egymás mellett tudnak haladni és amelyeknek sikerül egymást kölcsönösen megértetni és megbecsülni.

Dékány István a *Társadalomtudományban* a társadalmi szervezés értékéről ír tanulmányt. Általános nézet az, hogy a szociális problémák egy közös nevezőre hozva oldhatók meg: szerveznünk kell az egész társadalmat, mert jólétünk, boldogulásunk egyenes arányú a szervezethez. Eszerint, úgy látszik, hogy maga a szervezethez a legfőbb társadalomszerkezeti érték. Ami szervezet, társadalmi kifejelettség szempontjából kifogástalan, viszont mindaz, ami szervezetlen, kezdetleges és javításra szorul. Jellemző tünet az is, hogy a nagy szervezők mind tekintélyt kapnak az állami életben és az autonóm társadalmi élet mozgalmában. A nép olykor szinte misztikus varázsvesszőt lát egyesek kezében és alig találunk országot, ahol

nem jutna el a tömeg egy-egy nagy szervező áhitatos tiszteletéhez. A szervezőerő legtöbbször egyénben akkumulálódik és így természetes, hogy egyik országban a Bismarck-kultusz, másikon a Széchenyi-, a harmadikban egy Lenin- vagy Mussolini-kultusz található föl, több-kevesebb joggal utalva egyetemes történeti szerepükre és jelentőségükre. Minden szervezés, mely új alakulat létrehozására törekszik, megkívánja, hogy a szervezendő elemek szabad és felfogható állapotban álljanak rendelkezésre. A szervezés megkíván bizonyos előzetes szervezatlenséget, lazaságot, sőt szétesettséget. A szervezés láza nemcsak közönyösen veszi azt, hogy munkája megindulásakor a közösségek intenzíve együttélő elemei bomladozóban vannak-e vagy sem, hanem ellenkezőleg, számára kedvező az előzetes bomlás. Maga a szervezés — legalább indulási érdekből — szervezettség-

ellenes. Dékány fejtegetése konkluziójaként nem akarja értékében redukálni a szervezési energiát. Hangsúlyozza, hogy a szervezési hitre mindig szükség van. Csupán a panorganizációs hit határt nem ismerő igényei ellen emel vétőt és a vak mindentszervezés természetes határvonalaira hívja fel a figyelmet. A maga helyén érvényesülő szervezés is csak egy bizonyos pontig talál «szervezési optimumra», azon túl már erővesztésig áll be. A jövőben kell, hogy a szociálpolitika kétféle elvileg párhuzamos feladatot lásson maga előtt: a szervezés és az ápolás feladatát. Egyik a mesterséges, a másik a természetes szervezetek területe. Az előbbihez az ápolás kevés, az utóbbihoz a szervezés idegen. A jövő szociálpolitikájának kétségtelen támasza lesz az eljövendő szociológiai elemzés, mely a szervezés-probléma részleteibe is bevilágító adatokkal fog szolgálni. K. B. O.

A Magyar Asszony szeptemberi számának borítékklapja az Izabella kir. hercegasszony ajándékozta Szent Imre-szobor képmását mutatja be. A folyóirat közleményeiből a következőket emeljük ki: Budapest, a Duna királyasszonya. A magyar asszonyok köszönete Izabella kir. fenségnek. Európa kath. asszonyai Budapesten. A magyar München (Debrecen). Mi teszi a házat széppé? (Megszívlelendő útbaigazítások családi házat építőknek.) A Szerencsi csokoládéország. A magyar zene védelme stb. Eleven, szellemes a lapnak «Legyünk őszinték» című rovata s igen érdekes újítása, hogy külön rovatokban foglalkozik a Délvidék, Erdély, Felvidék, általában a külföldi magyarság sorsát érintő hírekkel. A lap további részében Gyertyánffy Istvánról olvasunk meleg nekrológot Berta Ilona tollából; Csiky Jánosné a MANSz munkaprogramját fejtegeti, egyéb rovatok a leányok és asszonyok munkájáról számolnak be. Friss szellem, talpraesett eszmék, izzó nemzeti érzés és sokirányú érdeklődés jellemzik a folyóiratot. *A Magyar Asszony* a *Napkeletnek* végső célkitűzésben, elvekben, izlésben és hangban egyazon úton haladó testvér-lapja. Főszerkesztője: Berta Ilona, felelős szerkesztője: Grynaeus Ida, felelős kiadója: Pintér Ferenc. Kiadja a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Előfizetési ára egy évre 4 P. Főbizományos Pfeifer Ferdinánd Budapest, IV., Kossuth-u. 5. (r.)

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Staphaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.